

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**EBÛ HUREYRE’NİN
KUR’AN’A ARZ ETTİĞİ RİVAYETLER**

Yüksek Lisans Tezi

Fahri ULUOCAK

İstanbul 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

EBÛ HUREYRE’NİN KUR’AN’A ARZ ETTİĞİ RİVAYETLER

Yüksek Lisans Tezi

Fahri ULUOCAK

Danışman:
Prof. Dr. Emin ÂŞIKKUTLU

İstanbul 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

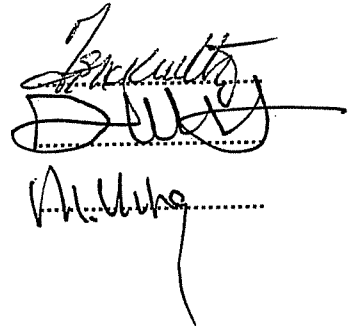
İLAHİYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi FAHRI
ULUOCAK'ın EBU HUREYRE'NİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ RİVAYETLER adlı
tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.03.2010 tarih ve 2010/03-27 sayılı
kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 14.07.2010

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. EMİN AŞIKKUTLU
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. HASAN CİRİT
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA USTA

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Fahri ULUOCAK
Anabilim Dalı	: İlahiyat
Programı	: Hadis
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Temmuz 2010
Anahtar Kelimeler	: Kur'an, Hadis, Arz

ÖZET

EBÛ HUREYRE'NİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ RİVAYETLER

Hadislerin Kur'an'a Arz'ı çerçevesinde Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği rivayetleri incelerken, bu konunun sahâbe döneminden başlayarak tartışıldığı anlaşılmaktadır.

Hadisler çeşitli nedenlerle Kur'an'a arz edilmekte olup, bu nedenlerin başında rivayet edilen hadisi desteklemek yer almaktadır. Özellikle Hz. Peygamber'den sonra, O'na isnat edilen ve O'nun adına uydurulan sözler çoğalmıştır. Bu noktada, sahih olan rivayetle olmayanlarını birbirinden ayırmak için çeşitli yöntemlerin yanında Kur'an'a Arz'a da başvurulmuştur.

Kur'an'a Arz bir metin tenkidi metodu olarak muhaddislerin çoğu tarafından kabul görmüş ve uygulanmış bir yöntemdir. Zira bunun ilk örneklerini Hz. Peygamber bizzat ortaya koymuştur.

Bu noktada, Hz. Peygamber'den en çok hadis rivayet eden ve bu rivayetlerin çokluğu nedeniyle eleştirilen sahâbilerin başında Ebû Hureyre gelmektedir. Bu eleştirilere karşı Ebû Hureyre, rivayet ettiği hadisleri Kur'an'a arz ederek destekleyip eleştirilere bir nevi cevap vermiştir. Nitekim O, çok hadis rivayet etmesi yönünde yapılan eleştirilere de Kur'an'dan dayanakla cevap vermiştir.

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadisler içerisinde toplam altmış iki hadisin Kur'an'a arz edilerek rivayet edildiği görülmektedir. Bunlardan yirmi beşi bizzat kendi ifadeleri ile yapılmış olup, kesin olarak kendine ait arz'lardır. Diğerlerinin ise Hz. Peygamber mi yoksa Ebû Hureyre'ye mi ait olduğu açık bir şekilde anlaşılamamaktadır.

Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği hadislere dikkatli bir şekilde bakıldığında bu *hadislerin büyük çoğunluğunun, müşahede alanıyla, pratik yaşamla ve gündelik tatbikatlarla ilgili olmayan konularda yoğunlaştığı görülmektedir.* Bu özellikteki hadisler tabiatı gereği çok az kişi tarafından bilinmektedir. alışmamızı yaparken yaptığımız araştırmalar da bu durumu doğrulamaktadır.

ALLGEMEINE INFORMATIONEN

Name und Vorname	: Fahri ULUOCAK
Abteilung	: Theologie
Programm	: Hadith
Supervisor	: Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU
Und Datum des Erwerbs	: Master - Juli 2010
Key Words	: Qur'an, Hadith, Supply

ZUSAMMENFASSUNG

SUPPLY ET GERÜCHTE, DASS ABU HURAIRA ZUM QURAN

Versorgung des Koran's, der Hadith von Abu Huraira der Kor'an präsentiert die Geschichte im Zusammenhang mit der Prüfung dieser Fragen, wurden zu Beginn des Zeitraums Companions diskutiert verstanden.

Hadith werden aus verschiedenen Gründen dem Koran angeboten und bot daher die Unterstützung der früheren Gerüchte der Hadith stattfinden soll. Besonders nach dem Prophet Hz. Muhammed wurden ihm Worte geschrieben, als wären es seine Worte.

Supply auf den Koran als eine Methode der Textkritik Traditionisten oft erkannt und durch ein Verfahren angewendet .seit den ersten Proben. Hz. Muhammed haben sich ergeben.

An diesem Punkt, der Prophet. Hadith vom Propheten erzählt, und diese Geschichte ist vor allem auf die Höhe der Kritik an der Abu Huraira begleiter kommt früh. Gegen diese Kritik von Abu Huraira, in dem Hadith und Koran zu unterstützen, indem sie eine Art von Kritik, erzählt beantwortet wurde.

In der Tat erzählt er viele Hadithen, den Koran aus dem Rest der Richtungen der Kritik wurden beantwortet. Abu Huraira erzählt in dem Hadith des zweiundsechzig Hadith durch den Koran erzählt wird, ist gesehen zu werden, bietet genau Fünfundzwanzig dieser Aussagen von ihm selbst gemacht, und seine eigene Versorgung. Andere davon kann man nicht entscheiden ob das von Abu Huraira oder von Hz. Muhammed ist.

Hadith, Abu Huraira, dass die Versorgung mit sorgfältiger Abwägung der Mehrheit der Hadith, mit dem Feld-Beobachtung, praktische Übungen in den Alltag und sind auch nicht auf Fragen. Diese Funktion erfordert die Art der Religion, dies wird nur von sehr wenigen Menschen bekannt. Während unserer Forschungsarbeit haben wir diese Situation bestätigt.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	IV

GİRİŞ

KONU AMAÇ METOD VE KAYNAKLAR

I. Konusu ve Amacı.....	2
II. Metodu ve Kaynakları.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ HUREYRE VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

I. EBÛ HUREYRE	6
A. Hayatı.....	6
a. İsmi, nesebi ve lakabı.....	6
b. Müslüman oluşu ve Medine'ye gelişi	8
c. Şahsiyeti.....	9
d. Vefatı	12
II. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	12
A. Hadis Öğrenimi ve Öğretimi	12
a. İlim ve hadis öğrenme arzusu	12
b. Rivâyet ettiği hadis sayısı	14
c. Hocaları ve talebeleri	18
B. Aldığı Eleştiriler	19
a. Çok hadis rivâyet etmek.....	19
b. Eksik işittiği hadisleri rivayet etme.....	20
c. Hadis uydurmakla itham	22
d. Emevî yanlısı olmak	24
e. Midesine düşkün olmak	24
f. Ka'bu'l-Ahbâr'ın öğrencisi olmak.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI MESELESİ

I.	HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI MESELESİ	28
A.	Arz Kavramı	29
B.	Kur'an'a Arz Düşüncesi	31
C.	Arz Düşüncesinin Dayanakları.....	37
a.	Kur'an'dan dayanaklar	37
b.	Hadis'ten dayanaklar.....	39
D.	Kur'an'a Arz'ın Nedenleri	44
a.	Hadisin hükmünün kur'an âyeti ile nesh edilmesi	44
b.	Kur'an'a muhalif rivâyetin reddi	45
c.	Kur'an'da hükmü bulunmayan konuda, hüküm koyan rivâyetin reddi.....	45
d.	Rivâyet edilen hadisi desteklemek	46
e.	Raviyi hatası ya da unutkanlığından dolayı cerhetmek.....	46
f.	Hadisin hangi Kur'anî asla dayandığını taspit etmek.....	47
g.	Kur'an'dan başka asıl kabul etmemek	48
E.	Ebü Hureyre'nin Hadisleri Arz Etmesinin Nedenleri.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÜ HUREYRE'NİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ HADİSLER

I.	EBÜ HUREYRE'NİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ BELLİ OLANLAR.....	52
A.	Sabah Namazının Cemaatle Kılınması.....	52
a.	Tahric	52
b.	Tahlil	54
b.a.	İsnad	54
b.b.	Metin.....	57
b.c.	Değerlendirme.....	58
B.	Her Çocuğun İslam Fıtratı Üzerine Doğması.....	59
a.	Tahric	59
b.	Tahlil	60
b.a.	İsnad	60
b.b.	Metin.....	62
b.c.	Değerlendirme.....	63
C.	Cennetin Sıfatları.....	63
a.	Tahric	63
b.	Tahlil	64
b.a.	İsnad	64
b.b.	Metin.....	66

b.c. Değerlendirme.....	66
D. Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın Şeytandan Korunmuş Olması.....	67
a. Tahric.....	67
b. Tahlil.....	69
b.a. İsnad.....	69
b.b. Metin.....	71
b.c. Değerlendirme.....	72
E. Hz. İsa'nın Yeryüzüne Yeniden İnmesi.....	72
a. Tahric.....	72
b. Tahlil.....	75
b.a. İsnad.....	75
b.b. Metin.....	79
b.c. Değerlendirme.....	80
F. Akrabalık Bağlarını Koruma	80
a. Tahric.....	80
b. Tahlil.....	82
b.a. İsnad.....	82
b.b. Metin.....	83
b.c. Değerlendirme.....	83
G. Vasiyyet.....	84
a. Tahric.....	84
b. Tahlil.....	86
b.a. İsnad.....	86
b.b. Metin.....	88
b.c. Değerlendirme.....	90
II. KİMİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ BELLİ OLMAYANLAR.....	90
SONUÇ	93
EK: HADİSLERİN BİRLEŞİK İSNAD ŞEMALARI.....	95
"Sabah Namazının Cemaatle Kılınması"	95
"Her Çocuğun İslam Fıtratı Üzerine Doğması"	96
"Cennet'in Sıfatları"	97
"Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın Şeytandan Korunmuş Olması"	98
"Hz. İsa'nın Yeryüzüne Yeniden İnmesi"	99
"Akrabalık Bağlarını Koruma"	100
"Vasiyyet"	101
BİBLİYOGRAFYA	102

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin-İbn
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
m.	: Milâdi
M.Ü.İ.F.D.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ü.İ.F.Y.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
şerh.	: Şerh eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
tsh.	: Tashih Eden
talk.	: Ta'lik Eden
vb.	: Ve benzeri, ve bunun gibi
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

KONU AMAÇ METOD ve KAYNAKLAR

I. Konusu ve Amacı

“Hadislerin Kur’an’a Arzı” meselesi, Kur’an-Sünnet/Hadis bütünlüğü bağlamında ele alınan önemli bir konudur. Kaynağını, Hz. Peygamber’in *Arz Hadisi* olarak bilinen ve Şâfiî’nin *er-Risâle*’sinde yer verdiği “*Benden gelenleri Allah’ın Kitab’ına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Şâyet ona aykırı ise ben söylememişimdir.*” hadisinden ve benzeri rivâyetlerden alan arz konusu günümüze kadar çeşitli dönemlerde tartışıla gelmiştir. Arz konusu Kur’an-Sünnet/Hadis bütünlüğü bağlamında ele alındığında, hadisin Kur’an’ı anlama ve açıklama noktasında ne denli önemli ve vazgeçilmez bir öneme hâiz olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Her ne kadar, günümüzde de olmak üzere bazı kimseler, “*Kur’an’ın anlaşılması için başka bir şeye ihtiyaç yoktur.*” gibi düşünceler ileri sürseler de, bu ifadeler Kur’an ve Sünnetin/Hadis birbiriinden ayrılamayacak bir bütün olduğu gerçeğini gölgeleyememiştir. Zira bu anlayışta olanları Hz. Peygamber önceden uyarmıştır. Suyûtî, *Sünnetin Dindeki Yeri* kitabında Ebû Dâvud’dan şu hadisle konuya işaret etmektedir. “*Sizden herhangi birinizin koltuğuna rahatça yaslanmış, kendisine benim bir emrim veya yasağım hatırlatılınca ‘Onu bunu bilmem; biz ancak Allah’ın kitabındaki hükümlere uyarız’ dediğini duymayayım!*” (Ebû Dâvud, Sünne, 6.) Her ne kadar muhaddisler tarafından Arz hadisi aleyhine sözler söylenmiş olsa da, Kur’an’a Arz konusunun, Hz. Peygamber ve sahâbe döneminden başlayarak uygulana gelen bir de pratik yanı söz konusudur. Arz hadisi olarak bilinen bu ve benzeri rivâyetlerle ilgili tartışmalara çalışmamız içerisinde yer verilecektir. Arz hadisi etrafında tartışmalar söz konusu olsa da, Kur’an’a arzı Hz. Peygamber’in bizzat uyguladığı sahih rivâyetlerde açıkça görülmektedir. Nitekim şu hadîs-i şerîfte, Ebû Hureyre anlatıyor: Allah’ın Rasulü şöyle buyurmuştur: “*Allah yaratacaklarını yarattı. Yaratma bittikten sonra (akrabalık ilişkilerini temsil eden) (ana) rahmi (hal diliyle): Yâ Rabb! Bu akrabalık ilişkilerini kesmekten sana sığınanların yeridir, dedi. Allah, ‘Sana ilgi gösterenle ilgileneyim, seninle bağıyı koparanla bağıyı koparayım ister misin?’ dedi. (akrabalık*

ilişkilerini temsilen ana) rahmi 'Evet, Rabbim' diye karşılık verdi. Allah: 'İsteğin yerine getirildi' dedi. Peygamber Efendimiz: 'Dilerseniz şu âyetleri okuyun: Demek ki, yönetimi ele geçirdiğinizde yeryüzünde anarşi çıkaracaksınız, akrabalık ilişkilerini paramparça edeceksiniz, öyle mi?'¹ (Muhammed 47/22). Böyle buyurmakta ve buradaki sözünü doğrudan Kur'an'a arz etmektedir. Hz. Peygamber'in bu uygulamalarının misallerini çoğaltmak mümkündür. Ayrıca Ebû Hureyre'nin hadisleri Kur'an'a arz ederken sıkça kullandığı " اَقْرءُوا إِن شِئْتُمْ /Dilerseniz şu âyetleri okuyun" gibi ifadelerin bizzat Hz. Peygamber tarafından kullanıldığını da bu örnekler bize göstermektedir. Hz. Peygamber'i örnek alan sahâbîlerin bir kısmı da, hadisleri rivâyet ederken bazen rivâyet ettiği hadisle ilgili âyetleri de vererek rivâyetini destekleme yoluna başvurmuştur. *İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Mesud, Hz. Aişe* gibi hadis rivâyetinde öne çıkan pek çok sahâbe gibi Ebû Hureyre'nin de, rivâyet ettiği bazı hadisleri Kur'an'a arz ederek rivâyetlerini âyetlerle desteklediği görülmektedir. Sahâbe içerisinde en çok hadis rivâyet etmenin yanında, aynı zamanda hadislerin Kur'an'a arzını da en çok kullanan sahâbîlerden biri olan Ebû Hureyre'nin, Kur'an'a arz ettiği hadislerle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır.

Ebû Hureyre'nin rivâyetlerini esas alarak, Kur'an'a arz ettiği hadisler üzerine bir çalışma yapmak, Kur'an-Sünnet/Hadis bütünlüğünün ortaya konması ve İslâm'ın bu iki temel kaynağının birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığının birkez daha anlaşılmasını sağlayacaktır. Kur'an'ın açıklanması ve anlaşılmasında bu birlikteliğin ne denli önemli bir unsur olduğunun bir de Kur'an'a Arz yöntemi ile görülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca çok hadis rivayet etmekle eleştirilen Ebû Hureyre'nin, rivayet ettiği hadislerin Kur'an'dan asıllara dayandığının görülmesini sağlayacaktır. Bu nedenlerle yapmayı düşündüğümüz çalışmamızda, Ebû Hureyre rivâyetlerini inceleyerek hangi hadisleri Kur'an'a arz ettiğini ve bunların nedenlerini tespit etmeye çalışacağız.

¹ Buhârî, Edeb, 13.

II. Metodu ve Kaynakları

Tez konumuz Ebû Hureyre'nin rivâyetleriyle sınırlı kalacaktır. Çalışmamızda takip edeceğimiz metod, dökümantasyon tarama yöntemi olacaktır. Bu tarama neticesinde ulaşabildiğimiz Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği hadislerin tahrir, tahlil ve değerlendirmeleri yapılacaktır. Temel hadis eserlerinde Ebû Hureyre'den rivâyet edilen konumuzla ilgili hadisler senet ve metin açısından incelenerek, hadis usûlü kriterlerine göre sıhhat durumlarının değerlendirilmesi yapılacak, hangi konularla ilgili hadislerin Kur'an'a arz edildiği ve bunların nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tezimizin asıl konusunu teşkil eden Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ederek rivâyet ettiği hadisler tespit edilirken, öncelikle temel hadis kaynaklarında yer alan Ebû Hureyre'ye âit rivâyetlere ulaşılacak ve bu rivâyetler arasından Kur'an'a arz edilenler üzerinde durulacaktır. Ebû Hureyre'den yapılan rivâyetlerin tespitinde *Kütüb-i Tis'a* olarak bildiğimiz şu eserler: 1. Buhârî'nin *Sahîh*'i, 2. Müslim'in *Sahîh*'i, 3. Ebû Dâvud'un *Sünen*'i, 4. Tirmizî'nin *Sünen*'i, 5. Nesâî'nin *Sünen*'i, 6. İbni Mâce'nin *Sünen*'i, 7. Dârimî'nin *Sünen*'i, 8. İmam Mâlik'in *Muvattâ*'ı, 9. Ahmet İbni Hanbel'in *Müsned*'i esas alınacaktır.

Yapılan ön araştırmada görüldümüştür ki, Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ederek rivâyet ettiği hadislerden bir kısmı bizzat kendi ifadeleriyle yapılan arzlardır.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşıldığı gibi Kur'an'a arz edilerek Ebû Hureyre tarafından rivâyet edilen, ancak hadislerdeki arz'ın Hz. Peygamber'e mi, yoksa Ebû Hureyre'ye mi ait olduğu açıkça belli olmayan rivâyetleri çalışmamıza dâhil etmeyeceğiz. Ancak bunlarla ilgili birkaç örnek rivâyeti "*Kimin Kur'an'a Arz Ettiği Belli Olmayanlar*" başlığı altında kısaca verilecektir.

Çalışmamızın birinci bölümde, kısaca Ebû Hureyre'nin *hayatı*, *hadisçiliği* ve hakkındaki *eleştiriler* konusunda bilgi verilecek; ikinci bölümde "*Arz*" kavramı ve "*Hadislerin Kur'an'a Arz'ı*" konusuna değinilecek, üçüncü bölümde ise Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği hadislerin konularına göre *tahrîci*, *senet/metin tahlilleri* ve *değerlendirmeleri* yapılacaktır. Son olarak da tespit edebildiğimiz bu hadislerin senetlerini şematize ederek birleştireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ HUREYRE ve HADİS İLMİNDEKİ YERİ

I. EBÛ HUREYRE

A. Hayatı

a. İsmi, nesebi ve lakabı

Ebû Hureyre (ö. 59/678), Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî el-Yemânî'dir.² Hicretten 19 yıl önce doğmuştur. Bu tarih Miladî 603 yılına tesadüf eder. İsmi ve babasının ismi hakkında ihtilaf vardır.³ Cahiliye devrindeki adı kaynaklarda Abdüşems, Abdüamr, Sükeyn, Amr b. Abdüğanem gibi farklı şekillerde kaydedilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber, adını Abdurrahmân veya Abdullah olarak değiştirmiştir.⁴ Künyesi Ebû'l-Esved'dir. Annesinin adı, Meymûne binti Sahr'dır.⁵ Bilindiği gibi, Hz. Peygamber, şirki terk edip İslâm'a girenlerin tevhit inancına aykırı eski isimlerini genellikle Abdurrahmân veya Abdullah olarak değiştirdi. Zira o, bu isimleri çok sever ve Allah'ın da bu isimleri sevdiğini ifade ederdi.⁶ Yukarıdaki rivayette adının iki farklı şekilde geçmesinin sebebi, muhtemelen Peygamber'in ona hitap ederken bir defasında *Allah'ın kulu* anlamında *Abdullah*, bir başka seferinde de *Rahman'ın kulu* anlamında *Abdurrahmân* diye seslenmiş olmasıdır.⁷

Konuyla ilgili olarak *Müslim*'de yer alan bir hadis şöyledir: İbni Ömer (şöyle demiş): Rasûlullah: "*Şüphesiz ki, sizin Allah'a en sevimli gelen isimleriniz Abdullah ve Abdurrahmândır.*"⁸ Ebû Hureyre'nin ismi de bu şekilde Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiştir. *Kedicik babası* anlamına gelen Ebû Hureyre, künye formunda bir lâkaptır. O'ndan önce bu ismi kimse almadığı gibi, sahâbe içerisinde bununla yalnızca O künyelenmiştir.⁹

² Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-Tedvîn (Sünnetin Tesbiti)*, (çev. Mehmet Aydemir), 2.Basım, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006, s.376.

³ Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984, XII, 288.

⁴ Yaşar Kandemir, "Ebû Hureyre", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, XII, 160.

⁵ İbn Hacer, XII, 288.

⁶ Müslim, Âdâb, 2; Ebû Dâvud, Edeb, 61; Tirmizî, Edeb, 64.

⁷ Osman Güner, *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001, s.42.

⁸ Müslim, Âdâb, 2.

⁹ Güner, s.43.

Ebû Hureyre, künyesiyle meşhur olmuştur. Öyle ki, künyesi ismine baskın çıkmış, neredeyse asıl adı unutulacak hale gelmiştir. Ebû Hureyre'ye, bu künyenin kendisine niçin takıldığı sorulduğunda; "Bir kedicik buldum ve onu elbisemin içinde taşıdım. Bundan dolayı bana *Ebû Hureyre (kedicik babası)* künyesi takıldı" cevabını vermiştir.¹⁰ Küçüklüğünde ailesinin koyunlarını gütmüş ve vaktini kedisiyle geçirmiştir. Abdullah b. Rafî'den rivâyet edildiğine göre o Ebû Hureyre'ye: "Neden sana Ebû Hureyre künyesi verildi diye sormuş. O da: Ailemin koyunlarını güderdim; küçük bir kedim vardı, onu bir ağacın kovuğuna koyardım, gündüz olunca da yanımda götürürdüm ve onunla oynardım. Bu yüzden bana *Ebû Hureyre (kedicik babası)* künyesi verildi."¹¹ Hâkim en-Nisâburî'nin rivayetine göre, bu konuda Ebû Hureyre şöyle demiştir. "*Resûlullah, beni Ebû Hirre diye çağırırdı. Hâlbuki diğer insanlar Ebû Hureyre diye çağırırlar.*"¹²

Bazı rivayetlerde, ona bu ismin bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği de belirtilir. Buna göre, Hz. Peygamber, bir gün Ebû Hureyre'yi yeminde taşıdığı kedilerle birlikte görür ve tebessüm ederek: "*Sen Ebû Hureyre'sin*" der.

Bu iki rivâyet hakkında bir tercih yapmak gerekirse, onun çocukluk döneminden itibaren Ebû Hureyre şeklinde isimlendirildiği, Medine'ye hicretinden sonra da bu adıyla tanınmaya devam ettiği görüşünün daha muteber olduğunu söylenebilir.¹³

Ebû Hureyre, Arap Yarımadası'nın güney kesiminde yaşayan meşhur Ezd kabilesinin Devs koluna mensuptur. Bilindiği gibi, Medine'de meskûn meşhur Evs ve Hazrec kabileleri de Ezd'in birer koludur.¹⁴ Devsliler, Benî Mesîha ile birlikte, Taif'in güneyinde Sarat dağlarının bulunduğu bölgede yaşıyorlardı. Hayvancılık, arıcılık, dokumacılıkla geçimlerini sağlarlardı ve yerleşik bir kültüre sahiptiler. Ebû Hureyre, Mekke'nin güney kesiminde yer alan Devs kabilesinin tanınmış ailelerinden birinde, dünyaya gelmiştir.¹⁵

Annesi, Sufeyh b. Hâris ed-Devsî'nin kızıdır.¹⁶ Amcası Sa'd b. Ebî Zubâb, hem cahiliye döneminde, hem de İslâmî dönemde Devs kabilesinin liderliğini yapmıştır.¹⁷ Ebû

¹⁰ el-Hatîb, s.377.

¹¹ Tirmîzi, Menâkıb, 46.

¹² Muhammed Ziyau'r-Rahmân el-A'zamî, *es-Sahâbiyyu'l-Celîl Ebû Hureyre fî zav-i merviyâtihî*, Mektebetü'l-Gurebâi'l Eseriyye, s.24.

¹³ Güner, s.44-45.

¹⁴ Hüseyin Algül, "Ezd", *DİA*, XII, 46.

¹⁵ Güner, s.44-45.

¹⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (thk. İhsan Abbas), 1. Basım, Beyrut: Dâru Sâdır, 1968, IV, 325.

Hureyre'nin böyle saygın ve itibarlı bir aileye mensup olması, onun hakkında olumsuz kanaate sahip olanların kanaatlerini boşa çıkarmada belki ilk hareket noktalarından biridir.

b. Müslüman oluşu ve Medine'ye gelişi

Ebû Hureyre, Yemen'den Medine'ye Hayber Fethi esnasında hicret etmiştir. Tarih hicri yedinci yıldır. Daha önceleri Tufeyl b. Amr eliyle Yemen'de Müslüman olmuştur.¹⁸ İbnu'l-Cevzi, Abdulvâhit b. Ebî Avn'dan şöyle aktarır: "Tufeyl b. Amr ed-Devsî, kavmi arasında itibarlı, malı mülkü yerinde, ziyafet vermeyi seven cömert ve şair ruhlu biriydi. Hz. Peygamber'in davetinden sonra Tufeyl'in Mekke'ye geldiğini haber alan müşrikler ona bazı kimseler göndererek *'Sen beldemize geldin; fakat şu adam –Hz. Peygamber– aramızda bir şey açıkladı, onunla bizi saptırdı, birliğimizi dağıttı, işlerimizi karıştırdı. Onun sözleri sihir gibidi;, baba ile oğlun, karı ile kocanın arasını ayırır'* gibi sözlerle onun İslam'ı tanınmasına engel olmak istemişlerdi. Tufeyl, bu sözler üzerine meraklanıp, Hz. Peygamber'in sözlerini dinlemeye niyet etti. Kâbe'ye gitti. Rasulullah Aleyhisselam o sırada namaz kılıyordu. Hz. Peygamber'e yaklaştı ve ondan bazı sözler işitti. Hz. Peygamber'i takip ederek evine gitti ve orada İslamiyet'i kabul etti. Hz. Peygamber ona Kur'an okudu. İmanın tadını hisseden Tufeyl, İslam'ı kavmine götürüp onları imana davet etmek konusunda Allah'ın yardım etmesi için Hz. Peygamber'den dua rica etti. Rasulullah Aleyhisselam *'Allah'ım ona bir alâmet ver'* diye dua etti. Tufeyl kavmini İslam'a davet etmek için gitti fakat eşinin babası hariç hiç kimse onun davetine icabet etmedi. Tufeyl Hz. Peygamber'e geri gelerek kavmi için dua etmesini istedi, bunun üzerine Hz. Peygamber: *'Allah'ım Devs'e hidâyet et'* diye dua etti. Ve Tufeyl'e *'Kavmine git, onlara yumuşak davran'* dedi. Tufeyl de kavmini tekrar İslam'a davet etti ve onlar da, onun bu davetine icabet ederek müslüman oldular. Kavminden Müslüman olanlar arasında Ebû Hureyre de vardı ve Müslüman olduğunda yaklaşık yirmi altı yaşında idi. Daha sonra Tufeyl Hz. Peygamber vefat edene kadar onun yanında kaldı."¹⁹

Ebû Hureyre Medine'ye ulaştığı günden itibaren kendisini tamamen dine verdi ve Rasulullah'ın yanında bulunduğu sürece dünyevî hiçbir arzu peşinde koşmadı. Bazılarının ganimetlerden daha fazla pay almaya çalıştığı günlerde Hz. Peygamber'in, ganimet talebinde

¹⁷ Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1982, s.82.

¹⁸ el-Hatib, s.377.

¹⁹ el-A'zamî, s.26-27.

bulunup bulunmadığını sorması üzerine Allah'ın verdiği ilimden kendisine bir şeyler öğretmesini istedi.²⁰

Ebû Hureyre'nin Yemen'de mi yoksa Medine'de mi Müslüman olduğu hakkında ihtilaf olmakla beraber, Yemen'de Müslüman olduğu kanaati daha güçlüdür.²¹

c. Şahsiyeti

Abdurrahmân b. Lübeyne²² (ö. ?) şöyle der: "Ebû Hureyre'yi gördüm. Nâzik bir insandı, iki omuzu arası geniş ve seyrek dişliydi. İki saç örgüsü vardı." Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728): "Ebû Hureyre'nin yumuşak beyaz tenli ve kızıl sakallı olduğunu söylemiştir."²³

Ebû Hureyre ilim ve ibadete düşkün takva sahibi bir insan olarak tanınmaktadır.

Gecenin üçte birinde uyur, üçte birinde ibadet eder, üçte birinde de hadis müzakere ederdi. Ebû Hureyre'ye yedi defa misafir olduğunu söyleyen Ebû Osman en-Nehdî (ö.95/713), onun, hanımı ve hizmetçisinin geceleyin sırayla kalkıp ibadet ettiklerini bildirmektedir. Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgiyi, "Seni görünce mutlu oluyorum, gözüm gönlüm aydınlanıyor" diye ifade ederdi. Rasûlullah'ın vefatından sonra Mescid-i Nebvî'de hadis rivâyet ederken onu hatırladığı için gözyaşını tutamadığı olurdu. Ebû Hureyre şakadan hoşlanır ve nükteli uyarılarıyla müslümanları düşünmeye sevk ederdi.²⁴

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in yakınında bulunup ona hizmet etmek amacıyla, Mescid-i Nebî'nin yanındaki Suffa'ya katılmıştır. Ebû Hureyre, Suffa'da yaşayanların ne bir ailelerinin, ne de mallarının olduğunu söylemektedir.²⁵ Suffa'ya yerleşip karın tokluğuna Hz. Peygamber'e hizmet eden Ebû Hureyre, bizzat Hz. Peygamber tarafından Suffa ehlinin sorumlusu olarak tayin edilmiştir.²⁶

Mekke'nin fethinden önce hicret ettiği için hicret sevabı alması, üç yıl boyunca Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunması, onu ve annesini müminlerin sevmesi için Rasûl-i

²⁰ Şihâbuddîn Ebi'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (thk. Ali Muhammed el-Bicavî), Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412, VII, 436-437.

²¹ Güner, s.45-47.

²² Bilgi için bkz. Ebû Hâtîm er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 294.

²³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nubelâ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990, II, 586.

²⁴ DİA, "Ebû Hureyre", XII, 161.

²⁵ Buhârî, *Keyfe kâne i'sun'n-Nebî*, 17.

²⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve tabakâtü'l-Asfiyâ*, Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1932, I, 376.

Ekrem'in dua etmesi ve hadise gösterdiği ilgiyi takdirle karşılaması onun meziyetlerinin en önemlileridir.²⁷ Ebû Hureyre'nin, annesi müşrik olduğu zamanlarda bile ona saygıda kusur etmemesi de onun meziyetlerindendir. Bu konu Müslim'in Sahih'inde şu şekilde yer almaktadır: Ebû Hureyre: "Annem'i İslâm'a davet ediyordum. Kendisi müşrik idi. Bir gün onu davet ettim de bana Rasulullah hakkında hoşlanmadığım sözler söyledi. Bunun üzerine ağlayarak Rasûlullah'a geldim ve Yâ Rasûlallah! 'Ben annemi İslâm'a davet ediyordum da kabul etmekten çekiniyordu. Bugün kendisini yine davet ettim; bana senin hakkında hoşlanmadığım sözler söyledi. Ebû Hureyre'nin annesine hidâyet vermesi için Allah'a duâ et!' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah: '*Allah'ım! Ebû Hureyre'nin annesine hidâyet ver.*' diye duâ etti. Ben Nebiyyullah'ın duasına sevinerek çıktım. (Eve) gelerek kapıya dayandığımda kapının kapalı olduğunu gördüm. Derken annem ayak seslerimi işitti ve 'Yerinde dur ey Ebû Hureyre!' dedi. Bir de suyun şırıltısını işittim. Annem yıkandı, gömleğini giydi. Acele başörtüsünü sardı. Arkasından kapıyı açtı. Sonra şunu söyledi: 'Yâ Ebâ Hureyre! Ben Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in onun kulu ve Rasülü olduğuna da şehâdet ederim.' Ben hemen Rasulullah'a döndüm. Sevincimden ona ağlayarak geldim ve 'Yâ Rasûlallah, müjde! Allah senin duanı kabul etti ve Ebû Hureyre'nin annesine hidâyet verdi' dedim. Bunun üzerine Allah'a hamdû sena etti. Ve hayırlı sözler söyledi. 'Yâ Rasûlallah! Annemle beni mü'min kullarına, onları da bize sevdirmesi için Allah'a duâ et!' dedim. Rasûlullah: '*Allah'ım! Şu kulcağızını —yâni Ebû Hureyre'yi— ve annesini mü'min kullarına, mü'minleri de bunlara sevdire!*' diye duâ etti. Artık yaratılmış hiç bir mü'min yoktu ki, beni işitsin veya görsün de sevmemiş olsun.'²⁸

Son derece takva sahibi ve Rasulullah'ın sünnetlerine bağlı bir sahâbî olan Ebû Hureyre, her zaman için insanları dünya zevk ve şehvetlerine dalmaları konusunda daima uyarırmıştı.²⁹ Ebû Hureyre doğrulukta, dindarlıkta, zühd ve salih amel konusunda büyük bir yöne sahipti. Kendi ifadesiyle geceyi üçe taksim eder, birini Kur'an okumaya, birini uykuya, bir diğerini de hadis zikretmeye ayırırdı.³⁰

²⁷ DİA, "Ebû Hureyre", XII, 161.

²⁸ Müslim, Fadâilu's Sahâbe, 158.

²⁹ İsbehânî, I, 380.

³⁰ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureysî Ebû'l-Fedâ, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 4. Basım, Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1981, VIII, 110.

Ebû Hureyre, zaman zaman şiddetli fakirliğe düşmüş fakat sabretmiştir. Hatta açlıktan karnına taş bağladığı zamanlar bile olmuştur. Ayrıca nice gün ve gecelerini bir lokma bulamadan geçirmiştir.³¹

Fakirliğine rağmen erdem sahibi, son derece cömert, hayırsever ve misafirperver bir insan olan Ebû Hureyre, az da olsa elindekini başkasından sakınmayan ve fakirliğinin kendisini cimrilığa, alçalmaya veya insanlardan dilenmeye sevk etmediği bir şahsiyettir.³²

Hz. Peygamber devrinde maddi imkânsızlık yüzünden evlenemeyen Ebû Hureyre, daha sonra Basra Emiri Utbe b. Gazvan'ın kız kardeşi ve Hz. Osman'ın baldızı Büsre ile evlenmiştir. Önceleri yanında hizmetçi olarak çalıştığı bu hanımın Ebû Hureyre ile evlenmesi ondan hoşnut olduğunu göstermektedir.

Hicret ettiği sırada yanında bir kölesinin bulunması, Ebû Hureyre'nin İslamiyet'i kabul ettiği esnada fakir olmadığını ve daha sonra kendisini tamamen Hz. Peygamber'in hizmetine verdiği için yoksul düştüğünü göstermektedir. Rasûlullah'ın vefatından sonra maddi imkânı düzeldiği zaman sahip olduğu kölelerin birçoğunun hadis rivâyet etmesi ise, onların eğitimiyle meşgul olduğunu ortaya koymaktadır.³³

Rasûlullah, İslam'ı yaymaları, Müslümanları bilinçlendirmeleri ve yöre halkına dinlerinin emirlerini öğretmek üzere Ebû Hureyre'yi Alâ el-Hadramî ile birlikte Bahreyn'e göndermiştir. O da Hz. Peygamber'in kendisine öğrettiklerini Bahreyn'e taşımış ve oradaki insanlara fetvâlar vermiştir.³⁴ Ebû Hureyre, Alâ ile birlikte Bahreyn'den Medine'ye geri dönmüştür. Zira tarihi kaynaklarda onun, Hicri 9. yılda vukubulan Tebük Seferi için başlatılan yardım kampanyasına katıldığı ve yine h. 9. yılda hacda Ebû Bekir ile birlikte olduğu kaydedilmektedir. Bu bilgiler, hicri dokuzuncu yılda Ebû Hureyre ile Alâ'nın Medine'de bulunduğunu göstermektedir.³⁵

Hz. Ömer de onu Bahreyn valisi olarak atamıştır. Ebû Hureyre Bahreyn'den döndüğü vakit yanında on bin (dinar) vardı ve Hz.Ömer ona: "Bu malları kendine mi sakladın ey Allah ve kitabının düşmanı" deyince, Ebû Hureyre şöyle cevap verdi: "Ben ne Allah'ın ne de kitabının düşmanıyım. Aksine bu ikisine düşmanlık edenin düşmanıyım." Ömer: "Peki

³¹ İsbehânî, I, 377.

³² el-Hatîb, s.379.

³³ DİA, "Ebû Hureyre", XII, 161-162.

³⁴ el-Hatîb, s.380.

³⁵ Güner, s.48-49.

bunları nereden getirdin?” diye sorunca, “Yavrulayan atlar, bana ait ürün, köle ve bana verilen hediyelerdir” dedi. Hz. Ömer, bilahare konuyu araştırmış ve meselenin Ebû Hureyre’nin dediği gibi olduğunu görmüştür.³⁶

d. Vefatı

Ebû Hureyre’nin vefat tarihi hakkında ihtilaf vardır. Hişam b. Urve, Ebû Hureyre ve Hz. Aişe’nin h.57/677. yılda vefat ettiklerini bildirir. Ebû Ma’ser ise h.58/678. yılda vefat etmiştir, demektedir.³⁷ Sahâbeden cenazesine katılan Abdullah b. Ömer, Ebû Sa’id el-Hudrî gibi kimselerdir. Mervan b. el-Hakem de cenazesine katılmıştır. İbn Ömer cenazenin önünde yürümüş ve kendisi için bol bol mağfiret dilemiştir. Bakî’ mezarlığına varıncaya kadar tabutunu, babasının yanında yer aldığından dolayı Hz. Osman’ın oğlu taşımıştır.³⁸

II. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

A. Hadis Öğrenimi ve Öğretimi

a. İlim ve hadis öğrenme arzusu

Ebû Hureyre Medine’ye geldiği günden itibaren ilim öğrenmeye başlamış, Suffa ehli ile birlikte bir lokmayla yetinerek dünya meşgalelerinden kendini soyutlamıştır. Allah onun ilim hayatını mübarek kılarak, dinde onun ilmini ve fikhını artırmıştır. Ta ki bütün akranlarından ilim konusunda öne geçmiştir. Peygamber efendimiz, onun ilim konusundaki arzusunu görünce ona özel bir şekilde dua etmiştir. Muhammed b. Kays şöyle haber vermiştir: “Adamın biri Zeyd b. Sabit’e gelmiş ve ona bir şey sormuş, Zeyd ise kendisine: “Ebû Hureyre’ye git. Nitekim ben, Ebû Hureyre ve falan kimse bir gün mescitte Allah’a dua edip O’nu zikrediyorduk ki, Hz. Peygamber çıkageldi ve yanımıza oturdu. Bu arada bizler sustuk. Hz. Peygamber ‘Yaptığınız şeye devam edin’ dedi. Ben ve arkadaşım, Ebû Hureyre’den önce dua ettik. Hz. Peygamber de duamıza âmin demeye başladı. Daha sonra Ebû Hureyre şöyle dua etti: ‘Ey Allahım! Şüphesiz ki ben, senden bu iki arkadaşımın dilediğini ve de

³⁶ Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Deynûrî, *Uyûnu’l-Ahbâr*, Mısır: Matba’atu Dâru’l-Kütüb, 1925, I, 53.

³⁷ el-Hatîb, s.383; İbn Asâkir, s.41.

³⁸ İbn Sa’d, IV, 340.

unutulmayacak bir ilim dilerim.' Rasûlullah âmin dedi. Biz de: 'Ey Allah'ın Rasulu: Bizler de Allah'dan unutulmayacak bir ilim dileriz.' dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *'Bu konuda Devs'li genç sizi geçti'* buyurdular."³⁹

Onun ilme ve özellikle hadise olan ilgisi Hz. Peygamber tarafından da açıkça bilinmekteydi.

Buhârî'de yer alan bir rivayete göre, Ebû Hureyre anlatıyor: *"Allah'ın Resulüne, Kıyamet gününde şefaatinle en çok kimin yüzü gülecek?"* diye soruldu. Allah'ın Rasûlü: *'Ey Ebû Hureyre! Benim hadislerimi, sözlerimi öğrenmekteki hırsından dolayı, bu hadisi senden önce kimsenin bana sormayacağını zannediyordum.'* dedi, (sözünü sürdürdü): *'Kıyamet gününde şefaetimle en fazla yüzü gülecek olan kişi, tüm kalbiyle veya ruhunun (derinliklerinden koparak) Lâ ilâhe illallah/Allah'tan başka tanrı yoktur diyen kişidir.'*"⁴⁰

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in kendisine şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"'Sen de arkadaşlarının benden istediği şu ganimetlerden istemez misin?'* Bunun üzerine ben: *'(Ey Allah'ın Rasulu) ben sadece senden, Allah'ın sana öğretmiş olduğu ilimden bana da öğretmeni isterim'* dedim. Sırtımdaki hırkayı çekti ve ikimizin arasına yaydı. Öyle ki üzerindeki kehlelerin depreştiğini hâlâ daha görür gibiyim. Bana konuştu ve konuştuklarını iyice özümsem. Sonra *'Bunu toparla ve üstüne ört.'* dedi. Böylece anlattığı şeylerden bir harf dahi unutmaz oldum."⁴¹

Ebû Hureyre'nin, hadis ilmindeki üstünlüğü hem muasırları tarafından, hem de daha sonraki ilim ehli tarafından açıkça ifade edilmiştir.

Talha b. Ubeydullah: *"Ebû Hureyre'nin bizim işitmediğimiz şeyleri işittiğinden şüphem yoktur."* demiştir.

Zeyd b. Sâbit kendisine bir mesele hakkında soru soran adamın birine: *"Ebû Hureyre'ye gitmelisin"* demiştir.⁴²

Said b. Abdülazîz, Mekhûl'den rivâyetle: *"İnsanlar Muâviye'nin kubbesinde bir gece toplanmak için sözleşmişlerdi ve oraya Ebû Hureyre de gelerek taki sabah oluncaya kadar onlara hadis rivâyet etti."* dedi.

³⁹ el-A'zamî, s.32-33.

⁴⁰ Buhârî, İlim, 33.

⁴¹ İbn Asâkir, s.79.

⁴² el-Hatîb, s.394-95.

E'meş, Ebû Salih'ten rivâyetle: “Ebû Hureyre, Hz. Muhammed'in en hafız sahâbilerinden biriydi.” demiştir.

İmam eş-Şâfi'i: “Ebû Hureyre, kendi asrının en güçlü hadis ravisidir.” der.⁴³

Hiz. Peygamber'den ilim öğrenme arzusu ve bu husustaki gayretleri açıkça görülen Ebû Hureyre'nin, hadisler hakkında ne denli bir bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

b. Rivâyet ettiği hadis sayısı

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'den en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Rivâyet ettiği hadislerin sayısı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte, binden fazla hadis rivâyet etmeleri sebebiyle mükşirûn olarak isimlendirilen sahâbe arasında ilk sırada yer almaktadır.

İmam Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Ebû Hureyre'den 3848 hadis rivâyet etmiştir. Bunlar arasında mükerrerler de yer almaktadır. İmam Bakiyy b. Mahled (h. 201-276) ise *Müsned*'inde ondan, 5374 hadis rivâyet etmiştir.⁴⁴

İbni Hazm ve İbnu'l-Cevzî de, Ebû Hureyre'nin 5374 hadis rivâyet ettiğini söylemektedirler. Ahmet Muhammet Şâkir ise, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mükerrerler çıkarıldıktan sonra Ebû Hureyre'den yalnızca 1579 hadis olduğunu söylemekte ve İbnu'l-Cevzî'nin zikrettiği 5374 sayısında bir istifham olduğunu belirtmektedir.⁴⁵

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadislerin 326'sı hem Buhârî'de hem Müslim'de bulunmaktadır. Ayrıca 93 rivâyeti sadece Buhârî'de, 98'i de sadece Müslim'de mevcuttur. *Sahih-i Buhârî*'deki rivâyetlerin tamamı mükerrerleriyle birlikte 101'dir.⁴⁶

Yukarıda verilen rakamlar çerçevesinde, rivayet ettiği hadislerin sayısına bakıldığında farklı bilgilerin olduğu görülmektedir. Bu durumun, rivayet edilen hadislerin çok olmasından ve mükerrerlerin farklı değerlendirilmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Buna bağlı olarak, her ne kadar verilen sayılar farklılık arzetsse de Hz. Peygamber'den en çok hadisin Ebû Hureyre tarafından rivayet edildiğinde görüş birliği söz konusudur.

⁴³ İbn Kesîr, VIII, 106.

⁴⁴ el-Hatîb, s.393-94.

⁴⁵ el-Askerî, s.61.

⁴⁶ DİA, “Ebû Hureyre”, XII, 164.

Hız. Peygamber ile çok kısa süre beraber olmasına rağmen bu kadar çok hadis rivâyet etmesine şüpheyle yaklaşanlar, Ebû Hureyre'yi hadis uydurmakla itham etmişlerdir. Ancak Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber ile olan beraberliğine dikkatli baktığımızda, onun çok hadis rivâyet etmiş olmasının yadırganmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu konuyla ilgili bizzat Ebû Hureyre'nin kendisine de eleştiriler ulaşmış ve buna karşı kendisini şu şekilde savunmuştur. "İnsanlar, Ebû Hureyre çok hadis rivâyet ediyor deyip duruyorlar. Hâlbuki Allah'ın Kitabı'nda şu iki âyet olmasaydı hiçbir hadis nakletmezdim. Ebû Hureyre bu sözden sonra: *'İndirdiğimiz o açık âyetlerimizi ve doğruyu biz Kitap'ta insanlara onu pek aşikâr bir surette bildirdikten sonra gizleyenler, işte onlara hem Allah lânet eder ve hem lanet etmek şanından olanlar lanet eder. Ancak tövbe edenler, düzeltenler ve (hakikati gizlemeyip) iyice açıklayanlar başka. Ben artık onların günahlarından geçerim. Ben en çok tövbeyi kabul edenim, en çok merhamet eyleyenim'* (Bakara: 2/159-160) âyetlerini okuyup, şöyle dedi: Muhacir kardeşlerimizi çarşılarda alış veriş etmek işi meşgul ederdi. Ensâr kardeşlerimizi de mallarında çalışmak meşgul ederdi. Ebû Hureyre ise karın tokluğuna Rasûlullah'tan ayrılmazdı da, onların hazır bulunmadıkları meclislerde hazır bulunur ve onların belleyemedikleri sözleri bellerdi."⁴⁷

Ebû Hureyre'nin bu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki, her ne kadar Hz. Peygamber ile kısa bir süre beraber olmuş olsa da, bu sürenin mümkün olan her anını O'ndan hiç ayrılmadan birlikte geçirmiş ve kendisini tamamıyla Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenmeye adanmıştır. Çok hadis rivâyet etmesiyle ilgili olarak, Hz. Aişe tarafından kendisine yöneltlen bir tenkide karşılık verdiği cevabında, ilim öğrenmekten kendini alıkoyacak her şeyden uzak durduğu anlaşılmaktadır.

Bir gün Hz. Aişe: *"Ebû Hureyre Rasûlullahtan çok hadis rivayet ediyorsun"* dediğinde, *"Evet anacığım (bu doğru), (fakat) senin sürme ve boyanma gibi uğraşların Peygamber'le birlikteliğine engel olurken, benim Peygamber ile birlikteliğime bunlar engel olmadı"* karşılığını vermiştir. Ebû Hureyre'nin bu cevabı karşısında Hz. Aişe: *"belki öyledir"* diye sukut ederek ona hak vermiştir.⁴⁸

⁴⁷ Buhârî, İlim, 42.

⁴⁸ Ebû'l-Fedâ, VIII, 108.

Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri de hafızasının çok güçlü olmasıdır. Bu konuda Ebû Salih: *"Ebû Hureyre, Peygamber ashâbı içinde en çok hadis ezberleyen kişiydi"* demektedir.⁴⁹

Mervan'ın kâtibi Ebu'z-Zu'ayza, Ebû Hureyre'nin hafızasının mükemmelliğini şöyle anlatmaktadır: *"Mervan, Ebû Hureyre'yi çağırdı ve kendisine hadisler sormaya başladı. Beni de tahtın arkasına oturttu ve söylediği şeyleri yazmaya başladım. Bir yıl geçtikten sonra onu çağırttı ve perde arkasına oturtup yazdığım şeylerden sormaya başladı. O ise ne bir şey ekledi ne de bir şey noksan bıraktı. Ayrıca ne bir şeyi öne aldı ne de sonraya bıraktı."*⁵⁰ Bu durum Ebû Hureyre'nin hafızasının ne kadar güçlü olduğunu bize açıkça göstermektedir.

Ebû Hureyre'nin çok hadis rivayet etmesini sağlayan unsurlardan biri de, bazı rivayetlere göre onun hadisleri yazması ve yazdırmasıdır. Önceleri hadislerin yazılmasını normal karşılamayan Ebû Hureyre, Hz. Peygamber zamanında yazmamış fakat daha sonra yazmıştır. Nitekim yazdığı hadisleri ihtiva eden kitabını bir defasında Amr b. Ümeyye Ed-Damrî'ye göstermiştir. Ebû Hureyre'nin hadis okutarak ve yazdırarak yetiştirdiği en önemli talebesi hiç şüphesiz Hemmam b. Münebbih'tir. Tâbiûn büyüklerinden olan Hemmam, ondan bir isnadla 140 hadis işitmiştir. Ebû Hureyre bu hadisleri ona yazdırmıştır.⁵¹

Hz. Peygamber zamanında yazı yazmayı bilmediği kesin olan Ebû Hureyre'nin bazı kimselere evindeki hadis mecmualarını göstermesi sonraları yazmayı öğrendiğini düşündürmekte fakat hiç yazı yazmadığını ve yazdırmadığını belirtmesi bu malzemenin başkaları tarafından kaleme alınmış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.⁵² Hemmam b. Münebbih Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini nakleder: *"Hz. Peygamber'in ashâbı içerisinde Abdullah b. Ömer hariç benden daha fazla hadis rivâyet eden yoktur, çünkü o hadisleri yazıyordu ben ise yazmıyordum."*⁵³

Sahâbeden bazı kimselerin Hz. Peygamber ile daha uzun süre beraber olmalarına rağmen Ebû Hureyre kadar çok hadis rivâyet etmedikleri dile getirilmektedir.

⁴⁹ Ebu'l-Kâsım Sikâüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkîr, *Târîhu Medîneti Dimaşk* "Ebû Hureyre", (thk. Yasin Mahmûd Hatîb, Mahmûd Arnaut), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1998, s.96.

⁵⁰ İbn Asâkîr, s.98.

⁵¹ Nevzat Âşık, *Ebû Hureyre'nin Hadisçiliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1987, Sayı 4, s.89.

⁵² DİA, "Ebû Hureyre", XII, 162.

⁵³ İbn Hacer, *El-İsâbe Fi-Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 433.

Mesela, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zübeyr ve diğer sahâbe büyükleri daha çok idari işler ve savaşlarla meşgul oldukları için, hadis öğrenme ve nakletme işine fazla vakit ayıramamışlardır.⁵⁴ Oysaki Ebû Hureyre, bütün vaktini hadis öğrenmeye tahsis etmiştir.

Ebû Hureyre'nin diğer sahâbilerden daha fazla hadis rivâyet etmesini sağlayan önemli etmenleri şu şekilde de sıralayabiliriz:

- a. **Hiz. Peygamberle sürekli beraber olması:** Hz. Peygamber'in ilâhî feyzinden istifade etme ve hadislerini ezberleme konusundaki aşırı arzusu dolayısıyla onun yanından ayrılmaması (mülâzemet), Ebû Hureyre'ye hadis rivâyetinde önemli bir ayrıcalık kazandırmıştır.
- b. **Hiz. Peygamber'in duasına mazhar olması:** Ebû Hureyre'nin sürekli Peygamber ile birlikte olması dolayısıyla kazandığı bulunmaz imkândır.
- c. **Hadis öğrenme ve ezberlemeye büyük bir hırs duyması:** Hz. Peygamber'in, ganimet taksim ederken, onun taksimata kayıtsız kaldığını görünce ona: "Arkadaşlarının istediği gibi sen de ganimetten istemez misin?" sorusuna, "Ey Allah'ın Elçisi, benim senden istediğim tek şey, Allah'ın sana öğrettiği ilimden bana da öğretmendir" diye karşılık vermesi en önemli arzusuna işaret etmektedir.
- d. **Güçlü bir hafızaya sahip olması:** Arap toplumunda yazı henüz gelişmemişken, bilgiyi korumak amacıyla hafızaya büyük önem verilirdi. Ebû Hureyre de güçlü bir hafızaya sahipti. Ancak hadisleri ezberleyebilmek için daha güçlü bir hafızaya sahip olmak gerektiğini bildiği için bir gün Peygamber'e hafızasından şikâyetle bulunmuş, o da ona, elbisesini yere yaymasını ve konuşması bitinceye kadar öylece bırakmasını, sonra toplayıp sırtına tekrar giymesini tavsiye etmişti: Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in bu tavsiyesine uymuş ve o günden sonra duyduklarını bir daha unutmadığını söylemiştir.
- e. **Hadis rivâyetini meslek edinmesi:** Ebû Hureyre uzun süren yaşamını hadis tahammül ve rivâyetine adanmış, gecesini gündüzünü sırf hadisleri öğrenme ve öğretmeye hasretmiş bir şahsiyettir. Sahâbenin bir araya geldikleri Cuma günlerinde mescidin bir kenarına çekilerek hadis rivâyet eder, pek çok insan da

⁵⁴ Âşık, s.87-88.

onu can kulağıyla dinlerdi. Bu aynı zamanda onun hadiste otorite kabul edildiğinin bir işaretidir. Ebû Hureyre'den menkul hadislerin böyle geniş bir kesime hitap etmesi nedeniyle, sahâbe ve tâbiûndan 800 civarında ravi ondan hadis rivâyet etmiştir.

f. Uzun ömürlü olması: Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in vefatından sonra yaklaşık yarım asır daha yaşamıştır. Genç yaşlarda adım adım Peygamber'i takip etmiş olan Ebû Hureyre, İbn Ömer, Ebû Said el-Hudri ve Hz. Aişe gibi uzun ömürlü âlim ve fakih sahâbîler, Hz. Peygamber'in kutsal mirasını gelecek nesillere aktaran değerli şahsiyetler olmuşlardır.⁵⁵

g. Hadisleri neşretmek gayesiyle öğrenmesi: Ebû Hureyre, hadis rivâyetine bir gaye uğruna girişmiştir; zira hadisleri neşretmek için öğreniyordu. Hâlbuki diğer sahâbîlerin çoğu öğrendikleri hadisleri ya bir hüküm veya fetva vermek yahut istidlalde bulunmak için anılmasına ihtiyaç duyulduğunda neşrediyorlardı.

h. Diğer sahâbenin hadislerini de rivâyet etmesi: Ebû Hureyre, kendi işittiği hadislerin yanı sıra başka sahâbîlerden öğrendiklerini de rivâyet ediyordu. Bu cümleden olarak Hz. Ebû Bekir, Ömer, el-Fadl İbnu'l-Abbas, Ubey b. Ka'b, Usâme b. Zeyd, Basratu'l-Ğıfârî ve Hz. Aişe'den rivâyette bulunmuştur.⁵⁶

Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesini sağlayan en temel unsur; Hz. Peygamber ile bir araya geldiği andan itibaren, mümkün olduğunca O'ndan hiç ayrılmayarak kendini ilme adanmasıdır.

c. Hocaları ve talebeleri

İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'de bildirdiğine göre; Ebû Hureyre, başta Hz. Peygamber'den olmak üzere Ubey b. Ka'b, Usâme b. Zeyd, Basra b. Ebî Basra el-Ğıfârî, Ömer b. Hattâb, Fadl b. Abbâs, Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz. Aişe gibi güzide sahâbîlerden ve Tâbi'în'den Ka'bu'l-Ahbâr'dan hadis rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri ise;

⁵⁵ Güner, s.106-110.

⁵⁶ Muhammed Reşid Rıza, "Bir Misyonerin Ebû Hureyre Hakkındaki Bazı İddiaları", (çev. Mucteba Uğur), Diyânet İlmî Dergi, Ankara: 1992, Sayı 2, XXVIII, 27.

– Sahâbeden İbn Abbâs, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Vâsile b. El-Eska', Câbir b. Abdullah el-Ensârî ve Ebû Eyyûb el-Ensârî, ayrıca Tâbi'în'in önde gelenlerinden Hasan el-Basrî, Beşir b. Nuheyk, Zeyd b. Eslem, Zeyd b. Ebî Attâb, Ebû Sa'îd el-Makburî, Sa'îd b. Yesâr, Sa'îd b. el-Müseyyib, Süleyman b. Yesâr, Hanzale b. Ali el-Eslemî, Ziyâd b. Rabâh, Sâlim b. Abdullah, Şehr b. Havşeb, Âmir eş-Şa'bî, Abdullah b. Sa'd Mevlâ Aîşe, Abdullah b. Utbe el-Huzelî, Abdurrahman b. Hürmüz el-E'rec, Abdülaziz b. Mervan, Urve b. Ez-Zübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, Atâ b. Yesâr, Ömer b. Halde, Amr b. Dînâr, Kâsım b. Muhammed, Muhammed b. Sîrin, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Mervan b. El-Hakem ve Hemmâm b. Münebbih ve başkalarıdır.⁵⁷ Talebesi Hemmam b. Münebbih kendisinden meşhur bir sahife yazmıştır.⁵⁸

B. Aldığı Eleştiriler

Hiz. Peygamber'den hadis rivâyet etmede önde gelen sahâbîlerden olan Ebû Hureyre, çok hadis rivâyet etme konusu başta olmak üzere çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır.

Yöneltelen eleştirilerin yanında, özellikle hadisçiliği ile ilgili söylenen olumlu ifadeler çoğunluktadır.

Yapılan eleştirileri şu şekilde sıralayabiliriz.

a. Çok hadis rivâyet etmek

Çok hadis rivâyet etmesi hususunda başta sahâbeden bazıları tarafından eleştirilen Ebû Hureyre, kendisine yönelik yapılan bu eleştirileri makul bir şekilde cevaplamıştır. Rivayet ettiği hadislerle sayısını işlerken, yöneltelen bu eleştirilere verdiği cevaplar aktarılmıştı. Burada ise yapılan eleştirilerden bir kaçına değinelim.

Sahâbe içerisinde bu konuda Ebû Hureyre'yi en çok eleştirenlerin başında Hiz. Aîşe ve Hiz. Ömer gelmektedir.

Bir gün Hiz. Aîşe: “Ebû Hureyre! Rasulullahtan fazla hadis rivâyet ediyorsun”⁵⁹ diyerek onu eleştirmiştir. Hiz. Aîşe'nin Ebû Hureyre'yi çok hadis rivâyet etmesi sebebiyle ikaz etmesini onun aleyhinde yorumlamak doğru değildir. Zira Hiz. Aîşe, aralarında dört halifenin

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 288-89.

⁵⁸ el-Hatîb, s.392.

⁵⁹ Ebû'l-Fedâ, VIII, 108.

de bulunduğu bazı sahâbîleri rivâyetlerindeki kusurlar sebebiyle zaman zaman eleştirmiştir. Bununla birlikte, başka bir olay sonrasında Hz. Aişe'nin ona, "*Allah Ebû Hureyre'ye merhamet etsin*" diyerek son derece müşfik davranması, onun Ebû Hureyre'ye karşı menfi bir tutum içinde olmadığını gösterir.⁶⁰

Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'den çok hadis rivâyet edilmemesi konusunda hassas davranmaktaydı. Bu hassasiyetinden dolayı da bir gün Ebû Hureyre'ye: "*Ya Rasûlullahtan hadis rivâyetini terk edersen, ya da seni Devs'in topraklarına sürerim.*" demiştir.⁶¹ Ancak Hiz. Ömer'in onun hadis rivâyetindeki titizlik ve hassasiyetini gördükten sonra, rivâyetine izin verdiği de bilinen bir husustur.⁶²

Şii imam Şerâfettin, Ebû Hureyre'nin 5374 tane hadis rivâyet ettiğini, yalnızca Buhârî'nin tek başına Ebû Hureyre'den 446 hadis rivâyet ettiğini söylemiştir. Dört halifenin toplam hadis rivâyetine baktığımızda, bunların rivâyetlerinin tamamının, Ebû Hureyre'nin yaptığı rivâyetlere nispetle % 27' de kaldığını söylemektedir. Çünkü Hiz. Ebû Bekir 142 hadis, Hiz. Ömer 537 hadis, Hiz. Osman 146 hadis, Hiz. Ali de 586 hadis rivâyet etmişlerdir. Bunların toplamı 1411 hadis etmektedir.⁶³ Bu açıklamalarıyla Şii imam, Ebu Hureyre'yi çok hadis rivâyet etmekle eleştirmektedir. Ancak bu sahâbîlerin çok hadis rivâyet etmemeleri, Ebû Hureyre'nin bu konuda tenkit edilme gerekçelerini net olarak açıklamamaktadır.

Ebû Hureyre her ne kadar çok hadis rivâyet etmekle eleştirilse de sahâbelerden ileri gelenlerin onun hakkında takdir ifadeleri de açıkça görülmektedir.

Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre'nin sahâbeler arasında Rasulullah'ı en iyi bilen ve hadislerini en çok ezberleyen kişi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

b. Eksik işittiği hadisleri rivayet etme

Sahâbe arasında rivâyet ettiği hadisler, bu rivâyetleri anlama ve değerlendirme, verdiği fetvalarla ilgili olarak arkadaşları tarafından Ebû Hureyre kadar tenkide uğrayan başka bir kimse yoktur. Yani Ebû Hureyre kasta dayanmayan bazı hatalar yapmış ve arkadaşları tarafından bu hataları düzeltilmeye çalışılmıştır. O da haklı tenkit ve tashih faaliyetleri

⁶⁰ DİA, "Ebû Hureyre", XII, 164.

⁶¹ Ebû'l-Fedâ, VIII, 106.

⁶² Güner, s.79.

⁶³ Abdülhüseyn Şerefüddin el-Müsevî, **Ebû Hureyre**, 5. Basım, Beyrut: Dârü'z-Zehrâ, 1986, s.50-51.

⁶⁴ Âşık, s.92.

karşısında gerçeği kabul ederek yanlışta ısrar etmemiştir. Hata etmesi normaldir. Sahâbîdir ama melek değildir. Bir diğer husus da bu kadar rivâyet sahibi olan bir ravinin hatalar yapmaması imkânsızdır.⁶⁵

Ebû Hureyre sürekli Hz. Peygamber'i takip etmesine rağmen, bazı hadislerin tamamını duyamadığı olmuştur. Yani bu hadisleri farkında olmadan eksik rivâyet etmiştir. Tayâlisî'nin *Müsned*'inde bulunan Mekhul'e ait bir rivâyete göre, Ebû Hureyre'nin Rasûlullah'ın "*Uğursuzluk üç şeydedir: evde, kadında ve attâ*" buyurduğunun Hz. Aişe tarafından duyulması üzerine o: "Ebû Hureyre ezberleyemedi, Rasûlullah, Yahudilerin uğursuz saydığı şeylerden bahsediyor ve bunun için onlara beddua ediyordu. Şöyle demişti: '*Allah Yahudilerin cezasını versin. Çünkü onlar: Şüphesiz uğursuzluk üç şeyde; evde, kadında, attadır derler.*' Ebû Hureyre bu esnada içeriye girdi. Hadisin baş tarafını değil son tarafını işitti." demiştir.⁶⁶

Ebû Hureyre bir başka sefer de nesh edilmiş bir hadisi rivâyet etmeye kalkıştığı için Abdullah b. Abbas tarafından sert bir tenkide tâbi tutulmuştur. Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde rivâyet edildiğine göre Ebû Hureyre Hz. Peygamber'in: "*Bir peynir parçası bile olsa ateşte pişmiş şeylerden yedikten sonra abdest almak gerekir.*" buyurduğunu rivâyet eder. Orada bunu işiten İbn Abbas Ebû Hureyre'ye dönmüş: "*Şimdi biz yağ ve sıcak su içtiğimiz için de mi abdest alacağız*" diyerek bu rivâyete karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Ebû Hureyre, İbn Abbas'a: "*Kardeşimin oğlu, Rasûlullah'dan bir hadis duyduğun zaman, artık bunun için misaller getirmeye kalkışma*" diye cevap vermiştir.⁶⁷

Aslında Hz. Peygamber'in ilk zamanlarda yağlı yemeklerden sonra abdest alınmasını emretmiş olması temizliği sağlamak içindi. Temizlik iyice yerleştikten sonra bu emir nesh edilerek ortadan kaldırılmıştır. Ebû Hureyre, bu hadisin mensuh olduğuna dair rivâyetler işitse bile kendi rivâyetinin doğruluğunda ısrar etmiştir. Konuyu başkasından duymuş olması kendisini tatmin etmemiştir. Nitekim konu ile ilgili tatbikatı bizzat Rasûlullah'ın üzerinde görünce rivâyetinden rucû etmiş ve nâsîh rivâyeti nakleder olmuştur.⁶⁸

⁶⁵ Âşık, s.94.

⁶⁶ Süleyman b. Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned-ü ebû Dâvud et-Tayâlisî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, I, 215, no: 1537.

⁶⁷ Tirmizî, Tahâre, 58.

⁶⁸ Âşık, s.96.

c. *Hadis uydurmakla itham*

Ebû Hureyre, kasda dayanmayan bazı hatalar yapmıştır. Bu hatalar, Sahâbe tarafından tashih edilerek rivayetin doğrusu tesbit edilmiştir. Ancak Ebû Hureyre'ye muhalif olanlar onun kasıtlı olarak hadis uydurduğunu iddia etmişlerdir. Özellikle İslam hukukunu temelsiz göstermeye çalışan müsteşriklerin eserlerinde, Şia ve Mu'tezilî kaynaklarda Ebû Hureyre'nin hadis uydurduğundan bahsedilir.

Meşhur müsteşrik Goldziher'in Ebû Hureyre'yi açıkça yalan hadis uydurmakla itham ettiği iddiası Hz. Peygamber'in av köpekleri ile çoban köpekleri hariç tüm köpeklerin öldürülmesini emrettiği ileri sürülen hadistir. İbn Ömer 'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah, av köpeği yahut koyun veya hayvan köpeği müstesna olmak üzere köpeklerin öldürülmesini emir buyururdu. Bunun üzerine İbni Ömer'e: Ebû Hüreyre (yahut ekin köpeği) diyor; demişler. İbni Ömer: "*Şüphesiz Ebû Hüreyre'nin ekini var!*" cevabını vermiş.⁶⁹ Goldziher, burada İbni Ömer'in, Ebû Hureyre'nin tarla köpeklerini de istisna ettirerek hadisi rivâyet etmesini, onun şahsi menfaati için böyle hareket ettiğini söylediği iddiasıdır.⁷⁰ Dikkatli bakıldığında görülmektedir ki, hadisin metninde Goldziher'in iddia ettiği gibi Ebû Hureyre'ye yönelik bir itham söz konusu değildir. Rivâyette İbni Ömer yalnızca, "*Şüphesiz Ebû Hüreyre'nin ekini var!*" ifadesini kullanmıştır.

Üstelik Ebû Hureyre hakkında "*o, benden daha hayırlıdır, rivâyet ettiklerini de daha iyi bilir*"⁷¹ diyen İbn Ömer'in Ebû Hureyre'yi itham ettiğini söylemek şaşırtıcıdır.

Ayrıca Buharî: "*İlim ehli olan yaklaşık 800 kişi Ebû Hureyre'den hadis rivâyet etmiştir.*" der.⁷² Bu denli ilim ehlinin ondan hadis rivâyet etmesi, onun yalancılıkla itham edilemeyeceğini gösterir.

Misyonerler bu tarz iddialarıyla özellikle İslam Şeriatı'nda şüphe meydana getirmeyi, İslam Hukuk Sistemi'nin aslında bir kıymeti olmadığını o yüzden de hükümleriyle amelin terk edilmesi gerekeceğini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Muhammed Reşid Rıza'nın *el-Menar* dergisinde, misyonerlerin Ebû Hureyre üzerinden ileri sürdükleri iddialarını çürütmesi konumuzu da aydınlatmaktadır. Reşid Rıza diyor ki: "*.... Cümle âlem bilecek ki,*

⁶⁹ Müslim, Müsâkât, 46.

⁷⁰ Âşık, s.100.

⁷¹ İbni Hacer, *el-İsâbe fî-Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 438.

⁷² İbni Hacer, *el-İsâbe fî-Temyîzi's-Sahâbe*, VII, 432.

misyonerlerin özellikle Ebû Hureyre hakkındaki tenkitleri tamamen yanlıştır. Böyle iddiaları ortaya atanlar, aslında dar görüşlü, bağınaz kişilerdir. Kendiliklerinden bazı şeyler tasarlamakta, bunları İslam'a nispet etmektedirler. Bu vesile ile de İslam Hukuku ile ilgili kimi itiraz denmesi bile uygun olmayan iddialar ileri sürmektedirler."⁷³

Misyonerlerin, Ebû Hureyre'ye ve rivâyetlerine değer verdikleri için Buhârî başta olmak üzere İslam âlimlerini ağır bir dille suçlaması, onların İslam'a karşı olan subjektif tutumlarının Ebû Hureyre'de şekillenmiş halidir. Maalesef buna benzer tutumlar müsteşriklerin ardından giden Müslüman düşünürler tarafından da tekrarlanmıştır.

Bunun Türkiye'deki örneklerinden biri edebiyat tarihçisi İsmail Habip Sevük'tür. İsmail Habip *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı kitabında bu konuyu ele almakta, müsteşrik Caetani'nin Hüseyin Cahit Yalçın tarafından tercüme edilip Arap harfleriyle yayımlanan adı geçen kitabında Siblî'yi Şebî, Vehbi Vehab, Hemmâm'ı Hümmâm, Dîneverî'yi Dinnûrî, Hafsa'yı Hıfısa, Hirre'yi Hürre, Suffe'yi Sıffe⁷⁴ okuyacak kadar dinî kültürden yoksun olduğu halde tıpkı Caetani gibi Buhârî'yi gevşeklik, safdillik ve tenkit fikri bulunmamakla, Ebû Hureyre'yi de yalancılıkla itham etmekte ve ehl-i Suffe'den hiç birinin hadis rivâyet etmediğini, onlardan sadece Ebû Hureyre'nin buna cüret ettiğini söylemektedir.⁷⁵

İsmail Habip'in adı geçen eseri incelendiğinde sadece Ebû Hureyre'yi yalancılıkla suçlamakla kalmadığı, İslam dini ve değerleriyle de ilgili hakaret, alay içeren ifadelerle hoş olmayan bir üslupla düşüncelerini kaleme aldığı görülmektedir: "...Buhârî'de iman var, azim var, uzun yıllar çöllerde emek çekti. Sordu, soruşturdu; ayıkladı, terledi. Onda her şey var, yalnız tenkit fikri yok: Yalanı gerçekten, iyiyi kötüden, makulü mantıksızdan ayıran tenkit fikri. Ebû Hureyre'nin ne yalancı olduğunu safdil Buhârî anlamadı ama bunu İslam'ın ileri gelenlerinden anlayanlar çoktu. En başta İmamı Âzam Ebû Hanife, Ebû Hureyre'den gelen hadislere inanmadığını söyleyip durdu..."⁷⁶

Ayrıca İbn Kuteybe, Ebû Hureyre'nin uydurduğu iddia edilen bazı hadisleri tetkik ederek bu ithamlara karşı Ebû Hureyre'yi müdafaa etmiştir.⁷⁷

⁷³ Rızâ, s.16.

⁷⁴ İsmail Habip Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940, I, 231-233.

⁷⁵ DİA, "Ebû Hureyre", XII, 230.

⁷⁶ Sevük, I, 234.

⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz., Âşık, s.98.

Ebû Hureyre'yi hadis uydurmakia itham edenlere ve iddialarına baktığımızda, bu kimselerin Ebû Hureyre hakkında objektif bir yaklaşım sergilemedikleri ve hakikati tespit etmek amacıyla olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu kişilerin, çoğunlukla ehl-i sünnetin dışındaki kimseler (Şiiler), misyonerler ya da bunlardan etkilenenler olması da ileri sürdükleri iddialarının asılsızlığını ya da hakkaniyetten uzaklaşacak derecede aşırılığını göstermektedir.

d. Emevî yanlısı olmak

Ebû Hureyre'nin Muâviye tarafından Medine valisi olarak atanmasından⁷⁸ hareketle, özellikle Şiiler, Ebû Hureyre'yi Emevî taraftarı olmakla itham etmişlerdir. Gelenekçi âlimler, Ebû Hureyre'nin kısa bir süre için Medine'ye vali olduğuna hak vermektedirler; fakat onlar, Ebû Hureyre'nin bu göreve Medinelilerce tavsiye edilmiş olduğu hususunu vurgularlar.⁷⁹

Her ne kadar Muâviye, Ebû Hureyre'yi Medine valisi olarak atamışsa da, ona kızıp görevinden azletmiş ve yerine Mervan b. Hakem'i atamıştır.⁸⁰ Şii kelamcılardan Ebû Cafer el-İskafi ve el-Fadl b. Şâzan, mezhebi kaygı ve taassuplarını ön planda tutarak Ebû Hureyre'nin, Muâviye ile birlikte Irak'a seyahat ettiği sırada halka Hz. Ali'yi itham edecek hadisler naklettiğini ileri sürmüşlerdir. Abdülhüseyn Şerâfeddin de bu Şii imamların eserlerinde geçen rivâyetleri esas alarak Ebû Hureyre'nin, Hz. Ali'nin hilafete geçmesiyle Şam'a doğru kaçıp Muâviye'nin saflarına katıldığını ve onun isteği doğrultusunda hareket ederek halka Muâviye'yi öven Ali'yi yeren birçok hadis naklettiğini iddia etmektedir.⁸¹ el-Hatîb'in tetkiklerine göreyse Ebû Hureyre, asla Emevîlerin hoşnutluğunu kazanmak için Hz. Ali ve ailesini kötü görmemiş ve göstermemiştir.⁸²

e. Midesine düşkün olmak

Ebû Hureyre'ye yönelik yapılan ve yine başını Şii İmam Şerâfeddin ile Ebû Reyre'nin çektiği eleştirilerden biri de onun açlığı sebebiyle Hz. Peygamber'den ayrılmadığı ve Suffa'ya sığındığıdır.⁸³ Oysaki Mekke'ye hicret ettiği sırada yanında bir kölesinin bulunması, Ebû Hureyre'nin İslamiyet'i kabul ettiği sırada fakir olmadığını ve daha sonra

⁷⁸ İbn Kesîr, VIII, 113.

⁷⁹ Gautier Herald A. Juynboll, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, (çev. Salih Özer), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s.107.

⁸⁰ el-Hatîb, s.400.

⁸¹ Güner, s.55.

⁸² el-Hatîb, s.400.

⁸³ Güner, s.49.

kendisini tamamen Hz. Peygamber'in hizmetine verdiği ve dünya işlerinden el çektiği için yoksul düştüğünü göstermektedir.⁸⁴

Ebû Reyze'nin onun hakkındaki ithamlarından biri de *madîra* yemeğine düşkünlüğünden dolayı *Şeyhu'l-Madîra* lakabını kazandığını söylemesidir.⁸⁵ Ebû Reyze'nin iktibas ettiği bir haberde Ebû Hureyre; "*Ali'nin arkasında namaz daha iyiye, Muâviye'nin de madîrası daha yağlı ve daha lezzetlidir.*" demektedir.⁸⁶

Ebû Reyze'nin ithamlarına bakıldığında, onun bu sözleri art niyetli olarak söylenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber ile bir araya geldikten sonra dünya nimetlerini terk ederek kendini ilme adayan bir sahâbînin midesine düşkünlüğüyle eleştirilmesi hakkaniyetten uzak bir değerlendirme olarak görülmektedir. Kaldı ki, İslam dini Allah'ın helal kıldığı şeylerden insanların hoşmanmasını ve onları sevmesini yasaklamamıştır.

f. Ka'bu'l-Ahbâr'ın öğrencisi olmak

Muhammed Ebû Reyze'nin iddiasına göre, Ebû Hureyre, kalben Yahudi olduğu halde Müslüman olmuş gibi görünen Ka'bu'l-Ahbâr'a aldanıp ondan rivâyette bulunmuştur. Ka'b onun safdillliğini kullanarak İslam'a sokuşturmak istediği her şeyi ona telkin etmiş ve uyguladığı hile ve desiselerle onu ele geçirmeyi başarmıştır.⁸⁷ Yine Ebû Reyze'nin iddiasına göre, Ebû Hureyre, Ka'b tarafından öyle büyülenmiştir ki, onun öğrencisi olmuştur. Ebû Reyze, Zehebi'nin *Siyer*'inden şöyle bir rivâyet aktarır: Ka'b demiştir ki: "*Tevrat'ı okumadığı halde onda Ebû Hureyre'den daha uzman olan birisini görmedim.*"⁸⁸

Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652), aslen Yemen Yahudilerinden olup Hz. Ömer döneminde hicri 12. yılda Medine'ye gelerek Müslüman olmuş tâbiûndan bir zattır. Cumhura göre sika bir ravidir.⁸⁹

Buraya kadar Ebû Hureyre hakkında kısaca yazılanlardan anlaşılmaktadır ki, Ebû Hureyre Müslüman olduktan sonra kendini ilme adamıştır. Bu uğurda terk-i dünya edecek kadar ciddi gayret göstermiş ve Hz. Peygamber'in vefatına kadar ondan hiç ayrılmayarak ilim

⁸⁴ DİA, "Ebû Hureyre" XII, 162.

⁸⁵ Mahmud Ebû Reyze, *Şeyhu'l Madîra Ebû Hureyre*, 3.Basım, Mısır: Dâru'l Meâ'rif, s.55.

⁸⁶ Juynboll, s.77.

⁸⁷ Güner, s.111.

⁸⁸ Juynboll, s.100.

⁸⁹ Güner, s.111.

öğrenmiştir. Bu güzide sahâbî Hz. Peygamber'den sonra da öğrendiği hadisleri yaymaya devam etmiş, böylece İslam'ın Kur'an'dan sonraki en temel kaynağı olan eşsiz bir mirasın bize ulaşması noktasında büyük bir hizmet ortaya koymuştur. Zira hadisler olmadan Kur'an'ı bütünüyle ve layıkıyla anlamanın mümkün olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu büyük hazineyi elde ederken ve aktarırken kasta dayanmayan, tamamen insani nedenlerden kaynaklanan hataların vuku bulmuş olması tabiidir. Ancak böylesi bir durumu fırsat bilip, Allah Resûlüne sahâbî olmuş ve onun duasıyla şereflenmiş bir kimse hakkında, sıradan bir Müslüman'a dahi söylenemeyecek sözler söylemek, ithamlarda bulunmak ancak art niyetlilerin ve belli amaçlara hizmetedenlerin tutumlarıdır. Bu denli çabalar bu güne kadar olduğu gibi, bundan sonra da nafil işler olmaktan öteye geçemeyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI MESELESİ

I. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI MESELESİ

Bu bölümde sahâbenin, muhaddislerin ve ilim ehlinin kullandıkları metin tenkidi metodlarından biri olan, *Hadisleri Kur'an'a Arz* etme yöntemi ve bununla ilgili yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

Herşeyin en sonunda dönüp dolaşıp teste tabi tutulacağı bir miheng bulunmaz ise bir takım şeylerin doğru veya yanlış olduğunu anlamak mümkün olmaz. Din namına söylenecek her şeyin kıymetini takdir edecek olan mutlak ve değişmez mercii Kur'an-ı Kerim'dir.⁹⁰ **"Gerçekten Kitab'ı ve ölçüyü indiren Allah'tır..."**⁹¹ Ölçü, değişme ve bozulmadan korunmuş olan Allah'ın Kitab'ı olunca her şeyde olduğu gibi Peygamber'den sonra ona isnad olunanları değerlendirmede de en temel kıstas Kur'an olarak ele alınmıştır. Ancak Kur'an kıstasında Peygamber'e isnad olunanları değerlendirmeye tutarken, Peygamber'in söylediği her şeyi Kur'an'da aramak ve ondan delil getirmeye çalışmak gibi bizi bazı çıkmazlara götürebilecek olan bir tutumdan da uzak durmalıyız. Aslolan her söyleneni Kur'an'da bulmaya çalışmak yerine onunla çelişmemesine ve çelişkilerin giderilmesine dikkat etmektir.

Hadis/sünnet Kur'an'la bir bütün oluşturmaktadır. "Hz. Peygamber'in hadislerini anlamak için önce Kur'an'a müracaat etmek" zorundayız.⁹² Kur'an'ın, rivâyetlerin kıyaslanacağı son makam olmasından, hadislerin getirdiği her şeyin Kur'an'da bulunması gerektiğini anlamıyoruz.⁹³ Kur'an'dan ayrı olarak Peygamber'e ait olan sözler vahiyden bağımsız değildir.

⁹⁰ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009, s.427.

⁹¹ Şûrâ, 42/17.

⁹² Cemal Sofuoğlu, "Hadislerin Anlaşılmasındaki Güçlükler ve Bazı Problemler", Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu, İzmir: 1985, s.97.

⁹³ Suat Yıldırım, "Hadisleri Kur'an'la Karşılaştırma Meselesinin Kaynakları", A.Ü.İ.F. M.Tayyib Okıç Armağanı, Ankara: 1978, s.105.

Şatıbî Hz. Peygamber'e itaatın gerekliliği konusunda şunları söylemektedir: "*Hadis ya tamamen Allah'tan gelen bir vahiydir, ya da Rasûlullah'ın ictihadıdır. İkinci durumda da, ya kitapla ya da sahih sünnetle gelen vahiyle örtüştüğünden dolayı alınmak durumundadır.*"⁹⁴

A. Arz Kavramı

Hadis'in Kur'an'a arzı, hadis'in Kur'an'a muhalif olmaması veya Kur'an'a uygun olmasıdır. Bir başka ifadeyle, hadis'in sahih olabilmesi için, mutlaka Kur'an'a uygun olması ve ona muhalif bir anlam taşımamasıdır. "Arz" kavramı bu anlamını ve adını Hz. Peygamber'e isnad edilen şu ve benzeri hadislerden almaktadır: "***Benden gelenleri Allah'ın Kitab'ına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Şâyet ona aykırı ise ben söylememişimdir.***"⁹⁵ Literatüre de bu ve benzeri rivâyetler ile geçtiğinden dolayı, ilim ehli bu konuyu Hadis'in Kur'an'a Arz'ı olarak adlandırmaktadır.⁹⁶

Sahâbenin Resûlullah'tan rivâyet edilen bazı hadislere tatbik ettikleri birinci kıtas olan Kur'an'a Arz ölçüsünü ele alalım.

Sahâbenin Hz. Peygamber'in vefâtından sonraki dönemde ondan gelen hadislerde ihtilafa düştükleri zaman ilk önce Kur'an'a müracaat ettiklerini anlıyoruz. Onlar Kur'an'a muhalif olan hadisleri kabul etmezler ve o hadisleri rivâyet edenleri genellikle *vehm* ve *hata* ile suçlarlardı.⁹⁷ Rasûlullahtan sâdır olanların Allah'ın kitabı ile çelişmemesi gerekirdi.⁹⁸ İhtilafın ortaya çıkışında sahâbenin uyguladığı ilk prensibin, hadisi Kur'an'a arz etmek olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁹

O Kur'an ki, kendisinde hiçbir batıl bulunmayan Allah kelâmıdır. Sahâbe bütünüyle onu korumuş, mütevatir olarak bize nakletmiş, üzerinde ittifak edip, onun koyduğu hükümleri kabul etme hususunda asla ihtilaf etmemişlerdir. Herhangi bir ihtilaf durumunda kendisine başvuru bir asıl olmuştur.

⁹⁴ Ebû İshak İbrahim el-Gırnatî Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî usûli'l-Ahkâm*, (çev. Mehmet Erdoğan), İstanbul: 1993, IV, 16.

⁹⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î, *Risâle*, (şerh. Abdülfettah b. Zafir Kebbare), Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1999, s.224.

⁹⁶ Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s.15.

⁹⁷ Sahâbenin bu tür hatalarının tabii karşılanması gerektiği noktasındaki yorum için Mustafa Ertürk'ün "**Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)**" eserinin 169. dipnotuna bkz.

⁹⁸ Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenneti fî'l-İhticâci bi's-Sünneti*, el-Medînetü'l-Münevvera: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1399. s.31-35.

⁹⁹ Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, Ankara: Fecr Yayınları, 2005, s.61-62.

Sahâbenin ele aldıkları olayları araştırdığımız zaman, Kur'an'ın onlar için birinci ölçü olduğu, ona uymayan hadisleri kabul etmeyip aksine ravilerini hata ve yanılı ile itham ettikleri, Kur'an'a aykırı olduğu için onlarla amel etmedikleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Kur'an metnine aykırı bulup reddettikleri -ki bu, Resûlullah'ın hükmünü red değildir- rivâyetler incelendiğinde açıkça görülür. Zira onlara göre bir hadisin Kur'an'a aykırı olması onun Hz. Peygamber'in sözü olmaması anlamına geliyordu. Çünkü aslında Kur'an ve sahih sünnet her ikisi de Allah katındandır; dolayısıyla onların birbirinden farklı veya çelişkili olmaları mümkün değildir. Ravi hata etmiş, unutmuş, işittiği sözlerin hepsini nakletmemiş yahut da Peygamber Efendimiz'in sözünden onun kastetmediği bir mânayı anlamış olabilirdi.¹⁰⁰ Çünkü ravilerin zamanla ihmal veya unutmaları sonucu hadislerde birtakım kelime ve harf değişikliği meydana gelmesi ve bunun da çözümü mümkün olan veya olmayan çelişkiler doğurması mümkündür. Bu durum her asırdaki raviler için söz konusudur. Hz. Âişe'nin bazı hadislerle ilgili değerlendirmesi bu espriyi ifade eden örneklerdendir. Nitekim o, “ölen kimse ailesinin kendisi için ağlaması sebebiyle mezarında azap görür”¹⁰¹ anlamındaki hadisle ilgili olarak hadisin ravisi olan İbn Ömer'in “yalan söylemediğini ancak unutmuş veya yanlış olmuş olabileceğini” ifade etmiştir.¹⁰²

Sahâbeden Hz. Aişe, Hz. Ömer, Ebû Eyyüb el-Ensari, İbn Mes'ud, İbn Abbas gibi kimselerin bazı hadisleri Kur'an'a arz ettikleri veya rivâyet ettikleri hadisleri âyetlerle pekiştirmeye çalıştıkları görülmektedir.¹⁰³ Ebû Hureyre'nin, kadın, binek ve ev de uğursuzluk olduğuna dair naklettiği hadis Hz. Aişe'ye ulaşınca: “Ebu'l-Kâsım'a Kur'an'ı indirene yemin ederim ki Rasulullah onun dediği gibi değil, şöyle söyledi: Cahiliye ehli şu üç şeyde uğursuzluk olduğunu söylerdi.” Sonra şu âyeti okumuştur: “*Yeryüzünde veya kendi nefislerinizde size isabet eden hiçbir musibet yoktur ki bir kitapta yazılı olmasın.*”¹⁰⁴

Sahâbenin arz ile ilgili yaklaşımına verilen misallerden bir başkası da, Abdullah b. Mesud'un “size bir hadis naklettiğimizde onu tasdik eden bir ayet okuruz” ifadesidir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Misfir b. Gurmullâh ed-Dümeynî, *Mekâyisü Nakdi Mütûni's-Sünne*, (çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), İstanbul: Kitabevi, 1997, s.55.

¹⁰¹ Müslim, Cenâiz, 27.

¹⁰² ed-Dümeynî, s.66.

¹⁰³ Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul: İnsan Yayınları, s.177-78.

¹⁰⁴ Hadîd, 57/22.

¹⁰⁵ Kâmil Çakın, “Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi”, A.Ü.İ.F.D., XXXIV, Ankara: 1993, s.245.

Görüldüğü gibi bu ve benzer hadislerde Hz. Aîşe hadislere muhalif âyetler okumakla, doğrudan o hadisi reddetme amacı gütmüyor, sahâbîlerden kaynaklanan hatayı ortaya koymaya, kendi tashihlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışıyordu. Kur'an'a arz edildiğinde aykırı bulunan hadislerin reddini savunanlar da, o hadisi Peygamber söylemiş olsa bile red lazımdır noktasından değil, böyle bir hadisin sabit olmadığı noktasından hareket etmektedirler.¹⁰⁶

Bu noktada sahâbe içerisinde hadisleri Kur'an'a arzetme yöntemini en çok kullananlardan birisinin de Ebû Hureyre olduğu ve bunu özellikle kendi rivâyet ettiği hadisleri desteklemek için uyguladığı görülmektedir. Yapılan arz uygulamalarından anlaşılmaktadır ki sahâbe Kur'an'a arzı, yalnızca hadisleri tashih etmek için kullanmakla kalmamış, hadisleri pekiştirmek, Kur'an âyetlerini açıklamak ve hadislerin sıhhatini tespit etmek için de uygulamıştır.

Sahâbeyi arza teşvik eden bir başka sebep, Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra ortaya çıkacak olan yalan ve uydurma rivâyetlere karşı onları uyarmış olmasıdır.

حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْيَعَةَ حَدَّثَنَا سَلَامَانُ بْنُ عَامِرٍ عَنْ أَبِي عُمَانَ الْأَصْبَحِيِّ قَالَ
سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي نَجَالُونَ كَذَّابُونَ يُحَدِّثُونَكُمْ
بِبَدْعٍ مِنَ الْحَدِيثِ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ فَأَيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ لَا يَقْتَتِلُونَكُمْ

Ebû Hureyre'den: Rasûlullah buyurdu ki: “Ümmetimden yalancı deccallar olacak, sizin ve atalarınızın duymadığı hadisler söyleyecek (uyduracak). Onların sizi saptırmasından sakının!”¹⁰⁷

Arz kavramı, sahâbenin hadisleri Kur'an ölçütünde değerlendirmeleri ile açıklanmaya çalışıldı. Görülmektedir ki, hakkında tereddüt edilen rivayetler sahâbe tarafından öncelikle Kur'an süzgecinden geçirilmektedir.

B. Kur'an'a Arz Düşüncesi

Kur'an'a Arz uygulaması, hadisleri doğru bir şekilde anlayabilmek, yanlışlıklardan uzak kalabilmek ve İslam'ın Kur'an'dan sonraki bu en önemli kaynağını tahrifata uğramaktan

¹⁰⁶ Polat, s.179.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 349, no: 8580; Müslim, Mukaddime, 7.

gereği gibi koruyabilmek için tarihi süreç içerisinde Hz. Peygamber döneminden başlayarak, daha sonraki dönemlerde de yoğunluğu biraz daha artarak kullanılmıştır.

Hadislerin Kur'an'a arz düşüncesinin ilk ortaya çıkışı konusunda tartışmalar yaşanmakta olup¹⁰⁸ arz görüşünü benimseyenler bunu Hz. Peygamber'in Arz Hadis'i olarak meşhur olan *"Benden gelenleri Allah'ın Kitab'ına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Şayet ona aykırı ise ben söylememişimdir."*¹⁰⁹ rivâyetine dayandırarak savunmuşlardır. Bu hadis hakkında çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. *İmam Hattâbî: Bunu zındıklar uydurmuştur.*¹¹⁰ diyerek bu rivâyet hakkında ki kanatini belirtmekte ve bu rivâyeti kabul etmemektedir. "Hadislerin Kur'an'a arz edilmesi, Râfîzîlerin ileri gidenlerinin, Hâricîlerin ve sünneti toptan inkâr edenlerin yoludur." dense de bunun gerekli olduğuna inanıyoruz.¹¹¹ Genel kanaat bu ve benzer rivâyetlerin zayıf ya da uydurma olduğu yönünde olsa da, Hanefî fakihler ve bazı Mâlikîler bu rivayetleri sahih kabul etmişlerdir.¹¹² Kur'an'a Arz'ı savunanlar da bu rivâyetleri benimsemişlerdir.

a. Muhaddislerin arz düşüncesi

Hz. Peygamber'den sonra, ondan vârid olmayan, fakat ona isnad edilen sözlerin çoğalması hadislerin metin tenkidine tabi tutulmasını derekli kılmıştır. Tedvin döneminin sistemli hadis tetkiki henüz oluşmadığından, uydurma hadislerin tesbiti Kur'an'a Arz yöntemiyle yapılmıştır.

Hadisin uydurma olduğunu gösteren birtakım alametler vardır. Bunları, senedde görülen alametler ve metinde görülen alametler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.¹¹³ Metin tenkidinde ise dikkate alınan en önemli husus Kur'an'a uygunluktur. Hadisin, anlam bakımından, Kur'an'ın açık (sarih) bir hükmüne (nass) ters düşmesi, onun uydurma olduğuna işaret eden önemli delillerden birisidir.¹¹⁴

Kur'an'a Arz uygulamalarında, muhaddislerinin temel amaçlarının, metin tenkidi metoduyla hadislerin sıhhatini tesbit etmeye çalışmak olduğu görülmektedir. Sıhhatini tesbit

¹⁰⁸ Keleş, s.16.

¹⁰⁹ Şâfi'î, Risâle, s.224.

¹¹⁰ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, el-Fevâidü'l-Mecmûati fî ehâdisi'l-Mevzûati. (thk. Abdurrahman Yahya el-Ma'lemî), 3.Basım, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1407, I, 291.

¹¹¹ Yıldırım, Hadiste Metin Tenkidi, s.430.

¹¹² Çakın, s.248.

¹¹³ Çakın, s.246.

¹¹⁴ Ebû'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, Nüzhetü'n-Nazar, Mektebet-ü Mişkâh, s.45

etmeye çalıştığımız kaynak hadisler olunca, önümüze hadisin iki temel unsuru olan sened ve metin çıkmaktadır.

Konumuz gereği hadisin sıhhatinin tespitinde hadisin ikinci unsuru olan metin ele alınmaktadır.

Hadis tenkitçilerinden İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbni Teymiyye (ö. 728/1328), ve Aliyyu'l-Kâri (ö. 404/1014) hadis tenkidinde diğer metodlarla birlikte Kur'an'a arzı da kullanmışlardır.¹¹⁵

Hadisin Hz. Peygamber'in söylemesi mümkün olmayan şeyleri ihtiva etmesi, his (beş duyu) ile elde edilen bilgiye ters düşmesi, sahih sünnet ile çatışması, bir peygamberin söylemesi caiz görülmeyen şeyler ifade etmesi, tarihen sabit bir olaya ters düşmesi gibi, hadislerin metinlerinde, uydurma olduklarını gösteren bir takım işaretler bulunmaktadır.¹¹⁶

Arz hadisini sahih kabul eden Hatib el-Bağdâdî, Hz. Peygamber'in buradaki ifadeleri ile münker ve imkânsız olanların kabul edilmemesini öğütlediğini belirtmektedir.¹¹⁷

Hadisin, mânâ yönünden Kur'an'ın açık bir hükmüne aykırı olması, sahih olmadığını gösteren bir durumdur. Zira Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan Kur'an-ı Kerim ile çelişki ya da çatışmaya düşmesi mümkün değildir.¹¹⁸ Böyle bir çelişkinin ortaya çıkması durumunda eldeki hadis hemen reddedilmeyerek Kur'an ile hadis arasındaki bu durum tevil yoluyla giderilmeye çalışılmıştır.

Elimizdeki hadiste gerçekten bir teâruz olduğunu tespit ettiğimizde bu bizi hadis hakkında hemen mevzudur diye hüküm vermeye götürmemesi icab eder. Ravilerin hadisi anlamada veya aktarmada hataya düşme ihtimalini göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmak gerekir.¹¹⁹ Kur'an ile hadis arasındaki çelişkiyi hiçbir şekilde giderme imkânına sahip olmadığımız durumlarda, hadisin sahih olmadığı kanatine ulaşabiliriz. Burada çok dikkat etmemiz gereken husus, ilk anda ortada varolduğunu sandığımız Kur'an ile hadis arasındaki kelişkiyi peşinen gerçek bir çelişki olarak kabul etmemek, bu konuda sağlam ve titiz bir inceleme yaparak hadis hakkında bir hüküm vermek gerekir.

¹¹⁵ Çakın, s.247.

¹¹⁶ Çakın, s.246.

¹¹⁷ Çakın, s.248.

¹¹⁸ Çakın, s.247.

¹¹⁹ Yıldırım, Hadiste Metin Tenkidi, s.433.

Sünnetin, Kur'an'ı insanlara açıklamak gibi son derece önemli bir konumu vardır. Nitekim sünnet, Kur'an'ın umumî lafızlarını tahsis, mutlak ifadelerini takyid, mücmellerini tefsir etmekte, çoğunluğa göre onu neshedebilmekte ve Kur'an'da bulunmayan konularda müstakil hükümler koymaktadır. Sünnetin konumuyla ilgili muhaddislerin bakış açısı bu şekildedir. Muhaddislerin görüşleri bu olunca; bunun dışında kalan, Kur'an'la çelişen hadislerle ilgili tutumları, onların zayıf ve merdud olduklarına hükmetme tarzındadır.¹²⁰

b. Fukahânın arz düşüncesi

Kur'an'a arz konusuna fakihlerin yaklaşımını ele almadan önce, Kur'an ile hadis arasında herhangi bir çelişkinin mümkün olup olmadığını, Ebû Hanife (ö. 80/150) ve İbn Hazm (ö. 456/1064)'ın görüşlerinden yola çıkarak inceleyelim.

Ebû Hanife, sahih hadislerin Kur'an'a aykırı olamayacağını şu sözlerle açıklamaktadır. *“Eğer bir kimse, ‘Hz. Peygamber’in her söylediğine inanıyorum, ancak Nebi haksız konuşmaz ve Kur’an’a muhalefet etmez’ derse bu, onun Peygamber’i tasdik ettiğini ve Peygamber’i Kur’an’a muhalefetten tenzih ettiğini gösterir. Şâyet Peygamber Kur’an’a muhalefet etse ve Allah’a karşı haktan başka bir şey söyleseydi, yüce Allah, ‘Eğer Peygamber, bize karşı Kur’an’a bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalar sonra şah damarını koparırdık, hiçbiriniz de onu koruyamazdınız.’¹²¹ kavline göre, onu kuvvetle yakalar ve şah damarını koparırdı. Allah’ın resulü, Allah’ın Kitabı’na muhalefet etmez. Allah’ın Kitabı’na muhalefet eden de Allah’ın resulü olamaz. Nebi’den, Kur’an’a aykırı rivâyette bulunan kimseyi red, Peygamberi red ve onu yalanlama değildir. Bu, ancak Peygamber’den batıl rivâyette bulunan kimseyi reddir.”¹²²*

Konuya farklı bir açıdan yaklaşan İbni Hazm, hadislerin Kur'an'a arzını kabul etmediğini şu şekilde açıklamaktadır. *“Sahih bir haber’in (hadis) Kur’an’a muhalif olması kesinlikle mümkün değildir. Her hadis dindir. Ya (doğrudan doğruya) Kur’an’a izafe olunur, O’na bağlıdır ve O’nun mücmelini tefsir eder, ya da Kur’an’dan müstesnadır ve yine O’nun mücmelini açıklar. Bir üçüncü yön (Kur’an’a muhalif hadisin varlığı) imkânsızdır.”¹²³* İbn

¹²⁰ Dümeynî, s.103.

¹²¹ Hâkka, 69/44-47.

¹²² Numan b. Sabit Ebû Hanife, İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri, “el-Âlim ve'l-Muteallim”, (çev. Mustafa Öz), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992, s. 26-27.

¹²³ İbn Hazm el-Endelüsî ez-Zâhirî, el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm, Mısır, 1346, II, 81.

Hazm'a göre, Hz. Peygamber'in sözleri, Kur'an gibi, vahiydir. Bu nedenle, aralarında ne bir çatışma ve ne de bir çelişme söz konusu olabilir.¹²⁴

Bu bakış tarzlarını değerlendiren Kamil Çakın, İbn Hazm'ın ve Ebû Hanife'nin yaklaşımlarıyla ilgili olarak şunları söyler: *"İbn Hazm, yaklaşık dört asırlık bir süreyi görmezden gelerek, doğrudan doğruya uydurma hadislerin söz konusu olmadığı Hz. Peygamber dönemine intikal etmekte ve düşüncesini, Hz. Peygamber zamanının gerçeğine oturtmaktadır. Bu nedenle, o, sadece sahih hadisleri göz önüne almakta ve hiçbir hadis ile Kur'an arasında bir çelişmenin olmayacağını söylemektedir. Yani, uydurma hadisler zaten Hz. Peygamber'e ait olmadığı için, esas olarak sahih hadisler düşünülmektedir.*

*Ebû Hanife ise, içinde yaşadığı asrın ve çevrenin gerçeğinden hareket etmektedir. Zira başlangıçta uydurma hadisler söz konusu olmasa bile, sonraki dönemde (hicri birinci asrın son çeyreğinden itibaren), pek çok hadis uydurulmuş ve bu durum, uydurma hadis ile sahih hadisin yanyana bulunmasına yol açmıştır."*¹²⁵ Hadis ilmi henüz doğuş dönemini yaşıyordu. Müsned ve sahihler telif edilmemişti. Ravilerle ilgili yeterli bilgi mevcut değildi. Bir fakih olarak Ebû Hanife'nin görevi ise zordu. Çoğunun ilim erbabınca bilinmediği karmaşık birtakım hadislerden oluşan bu yıkıcı sel karşısında Ebû Hanife'nin takip ettiği metot, onları Kur'an ve ulema nezdinde bilinen veya halkın yaygın olarak bilip amel ettiği sünnete arzetmekten ibaretti.¹²⁶

Kamil Çakın bu iki görüşü şu şekilde yorumlayarak birleştirmektedir: *"Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile Kur'an arasında ne bir çelişme ne de bir çatışma vardır. Ancak, sonraki asırlarda uydurma hadislerin ortaya çıkması üzerine, uydurulan bu hadislerle Kur'an arasında bu zıtlık görülebilir."* Yukarıda görüldüğü gibi, şâyet İbn Hazm'ın görüşü doğrultusunda hareket edilecek olursa, hadisin Kur'an'a arzı diye bir metoddan bahsedilemez. Ebû Hanife'nin düşüncesine göre hareket edildiğinde ise, hadisin Kur'an'a arzı metodu, kaçınılmaz bir kıstas olarak kaşımıza çıkmaktadır.¹²⁷

Konuyla ilgili olarak Ebû Yusuf (ö. 182/798): *"Rivâyetler çoğaldıkça bunlar arasından, bilinmeyen, fıkıh ehlinin bilmediği, Kitaba ve Sünnete uygun olmayan rivâyetler ortaya çıkar. Şaz hadislerden sakın, hadisçilerin ve fakihlerin bildikleri ile Kitap ve Sünnete*

¹²⁴ İbn Hazm, I, 100.

¹²⁵ Çakın, s.239-240.

¹²⁶ Dümeyni, s.246.

¹²⁷ Çakın, s.240.

uygun olanları al, diğerlerini buna göre değerlendir. Çünkü Kur'an'a muhalif olan, Hz. Peygamber'den rivâyet edilmiş dahi olsa ondan değildir.”¹²⁸

Ebû Yusuf şöyle devam etmektedir: “Kur'an ve bildiğin sünneti kendine önder ve rehber yap ve buna uy. Kur'an ve Sünnet'ten manası açık gelmeyenleri buna kıyas et.”¹²⁹

İ. Hakkı Ünal, Ebû Yusuf'un görüşlerine Hz. Peygamber'den rivâyet edilen aşağıda verdiğimiz hadisleri aktararak açıklık getirmektedir.

“Benden hadisler yayılacak, size gelenlerden Kur'an'a uygun olanlar bendendir, Kur'an'a aykırı olanlarsa benden değildir.”¹³⁰ Bir diğer rivayet, “Ben yalnızca Kur'an'ın haram kıldıklarını haram kılarım. Allah'a yemin ederim ki benim adıma bir şeye (beni bahane ederek) sarılmasınlar.”¹³¹

Hanefî âlimlerinden İmam Serahsî (ö. 490/1112), konuya yaklaşımını gerekçeleriyle birlikte şöyle açıklamaktadır: “Bidatların ve hevâyâ tâbî olmanın kaynağı, haber-i vâhidleri Kur'an'a ve meşhur hadise arz etmemektir. Bir kısım kimseler, yakîn ifade etmeyen haberleri Rasûlullah'a isnad ediyorlar ve onu -âhat haberi- bir kısım meselelerde esas kabul ediyorlar. İşte bundan da, bidat ve hevâ meydana gelmektedir. En selametli yol ise bizim âlimlerimizin, selefimizin yoludur ki, Kur'an'ı ve meşhur hadisi, asıl yapmaktadır. Bu asla göre rivâyetleri değerlendirip ona uyanları kabul etmekte, ona uymayanları ise reddetmektedir.”¹³²

Bir metin tenkidi metodu olarak Kur'an'a arz yalnızca hadislerin sahih olanla olmayanlarını tespit etmek amacıyla kullanılmamış, aynı zamanda hadislerin doğru anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi maksadıyla da Kur'an'a Arz yöntemine başvurulmuştur. Nasıl ki Kur'an'ın anlaşılmasında hadislerden faydalanmak ilk esas ise, hadisleri anlama ve yorumlamada da Kur'an'a müracaat etmek ilk esastır.

Yusuf El-Kardâvî, hadislerin/sünnetin Kur'an'a uygun olması gerektiğini açık bir şekilde ifade ederek şöy der: “Sünnetin tahrif, istismar ve yanlış te'vilden uzak olarak, doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için yapılması gereken şeylerden biri, Kur'an ışığında ve onun

¹²⁸ İsmail Hakkı Ünal, İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994, s.85.

¹²⁹ Ünal, s.86.

¹³⁰ Ünal, s.86.

¹³¹ Ünal, s.85.

¹³² Ebû Bekr Muhammed b.Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, Usûlü's-Serahsî, Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954, I, 367-368.

rehberliğini çerçevesinde anlaşılmasıdır. Zira nebevî beyan Kur'an'ın yörüngesinde döner durur ve ondan dışarı çıkmaz. Nebevî sünnet Kur'an'ın yorumu ve daha detaylı şeklidir.

Bunun içindir ki, Kur'an'ın muhkem âyetlerine ve açık belgelerine muarız olan sahih ve sabit hiçbir sünnet yoktur. Şâyet bazı insanlar bunun var olduğunu sanıyorsa bu durumda ya sünnetin sahih olmaması, ya bizim anlayışımızın doğru olmaması veya çelişkinin hakiki değil, vehme dayanmış olması gerekir.”¹³³

Her ne kadar Kur'an'a Arz, herkes tarafından kabul edilen bir kaynağa dayanmamış olsa da, hadislerin sahih olanı ile uydurma olanlarını birbirinden ayırmak ve Hz. Peygamber'den rivâyet edilen sahih hadisleri doğru bir şekilde anlayıp yorumlayabilmek için Arz uygulaması belki de doğal ve zorunlu olarak ortaya çıkmıştır.

C. Arz Düşüncesinin Dayanakları

Kur'an'a Arz'ı prensip olarak kabul edenlerin bu uygulamaya Arz hadisi olarak meşhur olan rivayeti esas aldıkları belirtilmişti. Ayrıca bu görüş sahipleri arz konusundaki yaklaşımlarını hem Kur'an'dan hem de Hz. Peygamber'den başka dayanaklarla da desteklemektedirler.

a. Kur'an'dan dayanaklar

Hadislerin Kur'an'a arzını gerekli görenler, Hz. Peygamber'in Kur'an ile çelişmeyeceğini, onun hadislerinin vahiy mahsulü olduğunu belirtmişler ve hadisleri vahiy gayri metlûv olarak isimlendirmişlerdir.¹³⁴

“O hevasından konuşmaz O'na vahyolunanı söyler.”¹³⁵ âyetiyle Hz. Peygamber'in Kur'an âyetleri dışında da söylemiş olduğu sözlerin vahiy olduğunu ve bunların Kur'an ile çelişmeyeceğini ifade etmişlerdir.

“Sana da insanlara kendileri için indirileni açıklayasın diye zikri (Kur'an'ı) indirdik. Olur ki iyice düşünürler.”¹³⁶ Bu âyetin hadise de şamil olduğunu, hadisdeki konuları,

¹³³ Yusuf el- Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (çev. Bünyamin Erul), 2.Basım, Kayseri: Rey Yayıncılık, 1993, s.201.

¹³⁴ Muhammed Abdülazim ez- Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ulûmî'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996, II, 45.

¹³⁵ Necm, 53/3, 4.

¹³⁶ Nahl, 16/44.

asıllar ve esaslar halinde Kur'an'ın içerdiğini ifade etmişlerdir.¹³⁷ Bu açık beyandan sonra, Rasulullah'ın yaptıkları ve söylediklerinin Kur'an'dan ayrı ve farklı olduğunu hiç kimse söyleyemez. Bunların Kur'an hükümlerinin bir parçası olarak tanımlanması, gerçekte Kur'an'a dayanır.¹³⁸ Kur'an'ı anlamak için sadece akıl yeterli değildir. Çünkü Allah Teâlâ, insanlara indirdiği Kur'an'ın açıklanmasını istemiş ve onun için de Resûlü'ne hikmeti (sünneti) öğretmiştir. Resûlullah'ın da: "Biliniz ki Allah bana Kur'an ile beraber onun bir mislini (uygulama ve açıklaması olarak) vahyetmiştir." Buyurması diğer bir delildir. Nitekim yüce Allah'ın razı olduğu ve tamamladığını bildirdiği İslam, Resûlü'nün açıklama ve uygulamasıyla (hadis ve sünnetiyle) yürürlüğe konulmuştur.¹³⁹

*"Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediklerini öğretmiştir."*¹⁴⁰

*"Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti anın. Allah'tan korkup sakının ve bilin ki, Allah herşeyi bilendir."*¹⁴¹

Yukarıdaki âyeti kerimelerin herbirinde geçen hikmet kavramının Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu İbni Kesir *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*'de belirtmektedir.¹⁴²

Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır Nisa/113. âyetin tefsirinde, ayetteki *hikmet* kavramını: *"Hikmet, ilim ve amelde hak (doğru) ve sevaba isabet için en büyük bir haslet ve bu, ilm-i ledün (Hak katından gelen bilgi) görünenin ötesini gösteren ve zahir ve batında hatadan ve zarardan koruyan bir ilâhî rahmet."*¹⁴³ olarak açıklamaktadır.

Bu âyetler Hz. Peygamber'e Kur'an'la beraber insanlara öğrettiği *hikmet*'in de verildiğini göstermektedir. Kur'an Peygamber'e vahyolunana uymamızı emrettiği her yerde yalnızca Kur'an'a değil, onun beraberinde Hz. Peygamber'e verilen *hikmet*'e de uymamızı ister.

¹³⁷ Şâtıbî, IV, 11.

¹³⁸ Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, 1.Basım, İstanbul: İnkılab Yayınları, 1990, II, 541.

¹³⁹ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkan Açıklamalı Kur'an'ı Kerim Meali*, 6.Basım, İstanbul: Server İletişim, 2008, Nahl, 16/44, 1 nolu dipnot, (Suyûti, II, 208; Mevdûdi, III, 25-29), s.285.

¹⁴⁰ Nisâ, 4/113.

¹⁴¹ Bakara, 2/231.

¹⁴² İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sâmi b. Muhammed Selâme), 2.Basım, Dâru'd-Tayyibe, 1999, II, 410.

¹⁴³ M.Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, III, 82.

Sünnet'in tamamının Kur'an'dan bir asla dayandığını söyleyen Şâtibî arzın Kur'an'dan delillerini zikrederken "Sen yüce bir ahlak üzeresin"¹⁴⁴ âyetini Hz. Aişe'den rivâyet edilen "O'nun ahlakı Kur'an idi"¹⁴⁵ sözü ile birleştirmiş ve: "Âyetin ve Hz. Aişe'nin ifadeleri, Sünnet'in kavli, fiili ve takriri bütünü, sonuçta Kur'an'a dayanacağını gösterir."¹⁴⁶ diyerek sünnetin Kur'an'dan bağımsız olamayacağını ifade etmiştir.

b. Hadis'ten dayanaklar

Hadislerin Kur'an'a arz edilebileceğine delil olarak başta Arz hadis'i olarak bilinen rivayet gösterilmiştir. Bu hadisdeki mânâ, farklı lafızlarla gelen başka rivayetlerde de görülmektedir. Arz hadisi ve benzer rivayetler hakkında ilim ehli çeşitli görüşler beyan etmişlerdir.

ما جاءكم عني فاعرضوه على كتاب الله فما وافقه فأنأ قلته وما خالفه فلم أقله

"Benden size gelen şeyi, Allah'ın Kitab'ına arz edin. Ona uygunsa, onu ben söylemişimdir. Ona uygun değilse, ben onu söylemedim."¹⁴⁷

Şafiî er-Risâle adlı eserinde hadisle ilgili olarak: "Önemli veya önemsiz herhangi bir konuda sahih hadis rivâyet etmiş olan hiçbir kimse bu hadisi rivâyet etmemiştir. Ayrıca bu, meçhul bir kimseden yapılmış olan munkatı bir rivâyettir. Biz böyle bir rivâyeti hiçbir konuda kabul etmeyiz." der.¹⁴⁸

تكثر الأحاديث لكم بعدي فإذا روي لكم عني حديث فاعرضوه على كتاب الله تعالى فما وافقه فاقبلوه واعلموا أنه مني وما خالفه فردوه واعلموا أنني منه بريء

"Benden sonra size çok hadis rivâyet edilecektir. Size, benden bir hadis rivâyet edildiğinde, onu Allah'ın Kitab'ına arz edin. Eğer ona uygun ise kabul edin ve biliniz ki o bendendir. Ona muhalif olur ise, onu reddedin ve biliniz ki ben ondan beriyim."¹⁴⁹

Serahsî bu rivâyeti Kur'an'a aykırı olan âhat haberlerle amel edilemeyeceğine delil olarak getirmekte ve haber-i vâhidi delil olarak kabul ederken aynı zamanda onu Kur'an'a arz ederek ona uygun olan âhat haberlerle amel edilebileceğini söylemektedir. Nitekim bu hususla

¹⁴⁴ Kalem, 68/5.

¹⁴⁵ Müslim, Müsâfirûn, 18.

¹⁴⁶ Şâtibî, IV, 11.

¹⁴⁷ Şafiî, s.224.

¹⁴⁸ Şafiî, s.225.

¹⁴⁹ Serahsî, I, 365.

ilgili olarak “Allah’ın Kitabı’nda olmayan her şart geçersizdir.”¹⁵⁰ hadisindeki *her şart* ifadesini Kur’an’a aykırı olmayan şartlar olarak yorumlamaktadır. Ona göre haber-i vâhitle sabit olan Kur’an’a aykırı şartlar geçersiz iken, uygun olanlar geçerlidir.¹⁵¹

Buradan da anlıyoruz ki Hanefiler haber-i vâhidi delil olarak kabul ederken onu Kur’an’a da arz etmekte ve Kur’an’la uygun olan âhat haberlerle amel etmektedirler.

Abdülaziz el-Buhârî hadis hakkında şunları söylemektedir: “Bu hadisi Yezid b. Rebia’nın Ebû’l-Eş’as’tan onun da Sevban’dan rivâyet ettiği söylenmiştir.” Abdülaziz el-Buhârî’nin söz ettiği bu rivâyet, hadisin bazı rivâyetlerinden biridir. Yezid b. Rebia’ya gelince, o meçhul bir ravi olup Ebû’l-Eş’as’tan hadis dinlediği bilinmemektedir.¹⁵²

Sahîh müellifi Buhârî, *et-Tarihü’l-Kebîr* adlı eserinde bu zatın hadislerinin münker olduğunu söylemiştir.¹⁵³

إذا روى عني حديث فاعرضوه على كتاب الله فإذا وافقه فاقبلوه وإن خالفه فردوه

“Size benden bir hadis rivâyet olunduğunda, onu Allah’ın Kitab’ına arz ediniz. Eğer uyar ise kabul ediniz. Şâyet uymaz ise reddediniz.”¹⁵⁴

Hattâbî, bu hadisi zındıkların uydurduğunu söylemektedir. Sağânî de, bu hadisin mevzu olduğunu beyan etmiştir. Yahya b. Ma’in bu hadisin mevzu olduğunu ilk tespit eden kişilerdendir. Zehebî de Yahya b. Ma’in’den rivâyetle, bu mevzu hadisin bizzat kendisi reddedilmesine delalet etmektedir. Çünkü biz bu hadisi “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.”¹⁵⁵ âyetine arz ettiğimizde onun (hadisin) Allah’ın kitabına muhalif olduğunu görüyoruz der.¹⁵⁶

Fahrettin Râzî ise, bu hadisi şerifi, haber-i vâhid’in Kur’an’a muhalif olmadığı zaman delil olacağını aksi halde delil kabul edilemeyeceğini ifade ederken, zikredilen hadisin meşhur bir hadis olduğunu söyleyip delil olarak kullanmıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 183.

¹⁵¹ Serahsî, I, 364-365.

¹⁵² ed-Dümeynî, s.248.

¹⁵³ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, VIII, 332.

¹⁵⁴ Şevkânî, s.291.

¹⁵⁵ Haşr, 59/7.

¹⁵⁶ Şevkânî, s.291.

¹⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin el-Kureyşî er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr mefâtihi’l-Gayb*, Tahran: V, 149.

ما أتاكم عني فاعرضوه على كتاب الله فإن وافق كتاب الله فأنا قلته وإن خالف كتاب الله فلم أقله أنا ، وكيف أخالف كتاب الله ، وبه هداني الله

“Benden size ne rivâyet edilirse onu Allah’ın kitabına arz edin. Eğer Allah’ın kitabına uyarsa onu ben söylemişimdir, uymaz ise ben söylememişimdir. Beni hidâyete erdiren Allah iken nasıl olur da ben Allah’ın kitabına muhalefet ederim.”

İbn Abdi’l-Berr (ö. 367/978): “Bu lafızlar, ilim ehline göre, zayıflığından dolayı Rasûlullah’dan sahih bir nakille nakledilmemiştir. Ayrıca ilim ehlerinden bir gurup, biz bu hadisi Allah’ın Kitabı’na arz ederiz ve onun kendisinin Allah’ın Kitabı’na muhalif olduğunu görürüz. Çünkü Allah, Kitab’ında, Peygamberine tâbî olmayı böyle bir şarta bağlamamıştır.” dediklerini nakleder.¹⁵⁸

Ayrıca bu rivayeti kabul etmeyenler bunu Haşr/7, Nisâ/80 ve Âli İmran/31 ayetlerine aykırı buldukları için reddetmektedirler.¹⁵⁹

حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى بن حمزة ثنا إسحاق بن إبراهيم أبو النضر ثنا يزيد بن ربيعة ثنا أبو الأشعث عن ثوبان: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : (ألا إن رحى الاسلام دائرة) قال : فكيف نصنع يا رسول الله ؟ قال : (اعرضوا حديثي على الكتاب فما وافقه فهو مني وأنا قلته)

Rasûlullah şöyle buyurdu: “(Dikkat edin İslam’ın gidişatı değişecek.) Sevban: Nasıl yapacağız ey Allah’ın rasûlu? Rasûlullah: (Hadislerimi Allah’ın Kitab’ına arz edin eğer Kitab’a uygunsa o bendendir, onu ben söylemişimdir.)”¹⁶⁰

Heysemî (ö. 807/1404): “Taberânî *el-Kebîr*’inde Yezid b. Rebîa’dan dolayı bu hadisin münker olduğunu rivaye etmektedir.” der.¹⁶¹

سئلت اليهود عن موسى فأكثرُوا فيه وزادوا ونقصوا حتى كفروا وسئلت النصارى عن عيسى فأكثرُوا فيه وزادوا ونقصوا حتى كفروا وأنه سيفشوا عني أحاديث فما أتاكم من حديثي فافروا أو كتبوا الله واعتبروه فما وافق كتاب الله فأنا قلته وما لم يوافق كتاب الله فلم أقله

¹⁵⁸ Ebû Ömer Yusuf İbni Abdilber, *Câmiu beyânî'l-İlm ve fazlihî ve mâ yenbagî fî rivâyetihî ve hamlihî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, II, 191.

¹⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz: Mâverdî, *el-Hâvî fî fıkhi's-Şâfi'i*, XVI, 104, *Kitâbu'l-Hâvî'l-Kebîr*, XVI, 201; ed-Dimeşkî, *el-Medhal*, I, 200.

¹⁶⁰ Süleyman b. Ahmed et-Tâberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, II, 97.

¹⁶¹ Nureddin Ali b. Ebî Bekir el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve menbeu'l-Fevâid*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412, I, 207, no: 786

“Yahûdilere Hz. Musa’dan soruldu ve onun hakkında çok şey söylediler. İlavede bulundular, eksiltme yaptılar ve nihâyet küfre düştüler. Hristiyanlara da Hz. İsa hakkında soruldu. Onlar da onun hakkında çok şey söylediler. İlave ettiler, eksiltme yaptılar ve nihâyet küfre düştüler. Pek yakında benden de hadisler yayılacaktır. Size bana ait bir sözüm ulaşır, Kur’an’ı okuyup ona itibar ediniz. Allah’ın Kitab’ına uygun ise, ben onu söylemişimdir. Allah’ın Kitab’ına uygun değilse, ben onu söylemedim.”¹⁶²

Taberânî (ö. 360/970), bu hadisi “el-Mu’cemu’l-Kebîr”de Ali b. Said er-Razî, ez-Zübeyr b. Muhammed b. ez-Zübeyr er-Rehâvî, Katade b. Fuzayl, Ebî Hâzır, el-Vazîn, Sali b. Abdullah, Abdullah b. Ömer senedi ile vermektedir.¹⁶³

Aclûnî (ö. 1141/1728): Bu hadis şeyhimiz İbn Hacer’e soruldu, o da şöyle dedi: Bu hadis hangi tarikten gelmiş ise, aleyhinde söz söylenmiştir.¹⁶⁴

Celaeddin es-Suyûtî (ö. 910/1505): Hadisle ilgili olarak Heysemî’nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Hadisin senedinde bulunan Ebû Hâzır Abdülmelik b. Abdürabbih, münkeru’l-hadistir.”¹⁶⁵

إذا حدثتم عنى بحديث يوافق الحق فخذوا به حدثت به أو لم أحدث

“Benden hakka uygun bir söz size rivâyet edilirse, ben söylemiş olsam da olmasam da onu alın.”¹⁶⁶

Ukaylî (ö. 322/934), Ebû Hureyre’ye nisbet edilerek aktarılan bu hadisin aslında münker olduğunu ve sahih bir isnadını olmadığını söylemektedir. İbnu’l Cevzî *Kitabu’l-Mevzûât*’ında Ukaylî’den rivâyetle bu hadise yer vermektedir. Yahya b. Ma’in ise bu hadisin zındıklar tarafından uydurulan mevzu bir hadis olduğunu söylemiştir. Hattâbî ve Zehebî de bunun aslı olmayan münker bir hadis olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷

Hadislerin Kur’an’a arz edilebileceği hususunda delil olarak gösterilen rivayetlerin hemen hepsi, bir kısım ilim ehli tarafından uydurma veya münker olarak kabul edilmektedir.

¹⁶² İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve muzîlu’l-İlbâs amme’s-tehera mine’l-Ehâdîsi alâ elsineti’n-Nâs*, 2.Basım, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1932, I, 86, no: 220.

¹⁶³ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Mektebetü’l-Ü’lûm ve’l-Hikem, Hamdi b. (thk. Abdülmecid es-Selefi), 1983. XII, 316, no: 13224.

¹⁶⁴ Aclûnî, I, 86.

¹⁶⁵ Ebû’l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *Câmiü’l-Ehâdis*, (thk. Hasan Abbas Zekî), Matbaatu Hattab, XIII, 221, no:12979.

¹⁶⁶ Suyûtî, *Câmi’u’l-Ehâdis*, III, 60, no: 1785.

¹⁶⁷ Suyûtî, III, 60, no: 1785.

Bazıları tarafından bu rivâyetler hadislerin Kur'an'a Arz'ı noktasında delil olarak kullanılsa da, bir kısım muhaddisler tarafından ciddi eleştirilere tâbî tutulmuşlardır. İlgili hadislerden, hakkında olumsuz söz söylenmemiş hemen hiçbir rivâyet yoktur. Bununla birlikte bu rivâyetlerden bir kısmına, İmam Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî, İbn Hibban ve Buhârî gibi âlimlerin muteber hadis mecmualarında yer verilmiştir.¹⁶⁸ Hz. Peygamber'in hadislerine baktığımızda, bunlardan bazılarını bizzat kendisinin Kur'an'a arzettiğini ve sözlerini âyetlerle desteklediğini görmekteyiz. Burada Arz'ın delilleri hususunda ilgili rivayetlerden çok, Hz. Peygamber'in bizatihi arz yapmış olmasını güçlü bir delil olarak kabul edebiliriz.

Bu noktada sahih hadis kaynaklarında yer alan ve Hz. Peygamber'in yapmış olduğu arzlara örnek teşkil edebilecek olan rivayetlerden bir kaçını zikredebiliriz.

حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا بَرِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « إِنَّ اللَّهَ لَيَمْلِكُ لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يَقْلُتْهُ » . قَالَ ثُمَّ قَرَأَ (وَكَذَلِكَ أَخَذَ رَبُّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ)

Ebû Mûsâ şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Allah zâlîme muhakkak ki mühlet verir verir de, onu yakalayacağı zaman göz açtırmadan ansızın yakalar.” Ebû Mûsâ dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah şu âyeti okudu: “Rabb'inin yakalayışı -ahâlisi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladığı zaman- işte böyle olur. Şübhesiz ki O'nun çarpması pek elem vericidir, pek çetindir.”¹⁶⁹

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ أَسْمَاءَ بِنِ الْحَكَمِ الْفَزَارِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ إِنِّي كُنْتُ رَجُلًا إِذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا نَفَعَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِمَا شَاءَ أَنْ يَنْفَعَنِي وَإِذَا حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ اسْتَحْلَفَنِي فَإِذَا حَلَفَ لِي صَدَقْتُهُ وَإِنَّ حَدِيثِي أَبُو بَكْرٍ وَصَدَقَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ « مَا مِنْ رَجُلٍ يُذَيِّبُ ذَنْبًا ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ ثُمَّ يُصَلِّي ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ » . ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ (وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ .

Esmâ b. Hakem el-Füzârî'den rivâyete göre, demiştir ki: Ali'nin şöyle dediğini işittim. “Ben Rasûlullah'dan bir hadis işittiğimde Allah o hadisle beni dilediği şekilde faydalandırırdı. Rasûlullah'ın ashâbından bir kimse bana hadis rivâyet ettiğinde ona yemin verdirirdim, yemin ederse onun hadis olduğunu tasdik ederdim.” İşte bir seferinde Ebû Bekir bana bir hadis rivâyet etti. Ebû Bekir doğru sözlü birisidir. Dedi ki: Rasûlullah'dan işittim

¹⁶⁸ Keleş, s.81.

¹⁶⁹ Buhârî, Tefsir, (Hûd) 5.

buyurdu ki: “Her kim bir günah işler sonra kalkıp temizlenir, namaz kılar ve Allah’tan bağışlanmasını isterse Allah onu mutlaka affeder.” Sonra Âl-i İmrân sûresi 135. âyetini okudu: “Ve onlar utanç verici bir iş yaptıkları veya varlık sebeblerine aykırı bir davranışta bulundukları zaman, Allah’ı hatırlar ve günahlarının affı için yalvarırlar. Zaten Allah’tan başka kim günahları affedebilir? Onlar işledikleri günah ve hatalı işlerde de bilerek ısrar etmezler.”¹⁷⁰

Örneklerini çoğaltmanın mümkün olduğu bu ve benzeri rivayetlerde Hz. Peygamber’in de sözlerini Kur’an ayetlerine arz ettiği açıkça görülmektedir.

D. Kur’an’a Arz’ın Nedenleri

Sahâbenin farklı amaçlarla yaptıkları ve bizim ulaşabildiğimiz arz örneklerinden hareketle Kur’an’a Arz’ın nedenleri tespit edilmeye çalışıldı.

a. Hadisin hükmünün kur’an âyeti ile nesh edilmesi

Hiz. Ebû Bekir’in hilafetinin ilk yılında, bazı kimselerin namazı kılarız ancak zekâtı vermeyiz demelerine karşı, halifenin bu kimselerle savaş kararı alması üzerine, Hiz. Ömer: “Bu insanlarla nasıl savaşacaksın ki, Allah Resûlü şöyle buyurmaktadır: ‘Ben, insanlar La İlahe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim La ilahe illallah derse, malını ve canını benden korumuştur.’ Bunun üzerine Hiz. Ebû Bekir: Allah’a yemin olsun ki, kim namaz ile zekâtı birbirinden ayırt ederse onlarla mutlaka savaşacağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Allah’a yemin olsun ki; şâyet Rasûlullah’a vermiş oldukları bir yuları bana vermezlerse, onlarla onu vermemelerinden dolayı savaşırım Bunun üzerine Ömer b. Hattâb şöyle dedi: Vallahi durum bu merkezde iken Allah’ın, Ebû Bekir’in göğsüne ferahlık verdiğini gördüm savaş konusunda kendisinin hak üzerinde olduğunu anladım.”¹⁷¹

Hiz. Ebû Bekir’in burada tatbik ettiği arz uygulaması ile hadisin hükmünün Kur’an’ın açık hükmü ile uygulamadan kalktığını, yani nesh edildiğini görmekteyiz.

¹⁷⁰ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an, 3.

¹⁷¹ Tirmizî, İmân, 1.

b. Kur'an'a muhalif rivâyetin reddi

Fâtıma binti Kays'dan rivâyete göre, şöyle demiştir: Kocam beni boşadı ben de başka bir yerde kalmak istedim. Rasûlullah'a geldim, Rasûlullah: *"Amcaoğlun Amr b. Ümmü Mektum'un evine taşın, iddetini orada tamamla"* buyurdu. Fâtıma bunu nakledince Esved bir avuç toprak alıp, Fâtıma'nın üzerine attı ve: Yazık sana böyle bir şeyi hadis imiş gibi bize naklediyorsun dedi. Ömer diyor ki: Aynı şeyi Rasûlullah'dan duyan iki kişiyi şahid olarak getirirsen ne güzel yoksa biz Allah'ın Kitab'ını bir kadının sözü üzerine terk edemeyiz. Çünkü Allah, boşanan kadınlar hakkında, *"...Onları evlerinden çıkarmayın"* (Talak, 65/1) buyuruyor.¹⁷²

Bu misal bize, Hz. Ömer'in Fâtıma'dan gelen rivâyeti Kur'an'a arzederek reddettiğini göstermektedir. Ancak Hz. Ömer'in âyete dayanarak bu hadisi reddetmesi, onun sahih olmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁷³

Zira hadisin Buhârî ve Müslim gibi sahih kaynaklarda rivâyet edilmiş olmasından dolayı hadisin reddedilmemesi yönünde fikir beyan edenler hadis ile âyet arasındaki çelişkiyi çeşitli şekillerde giderme yoluna başvurmuşlardır.¹⁷⁴

c. Kur'an'da hükmü bulunmayan konuda, hüküm koyan rivâyetin reddi

Ebû Sa'lebe el-Huşenî'den rivâyetle, O şöyle dedi: *Rasûlullah azı dişli bütün yırtıcı hayvanların (etinin) yenilmesini yasakladı.*¹⁷⁵

İbn Ömer'e yırtıcı kuşların etinden soruldu o da: *"Bunda bir beis yoktur"* dedi. Bunun üzerine O'na, Ebû Sa'lebe'nin yukarıdaki rivâyeti söylenince şöyle dedi: *"Bacağına bevleden bir a'rabînin hadisi ile Rabbimiz Allah'ın Kitab'ını terk etmeyiz."*¹⁷⁶

İbn Ömer bu hadisi, *"De ki, bana vahyolunanda leş, akatılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenden başkasını yemenin haram olduğuna dair bir şey bulmuyorum."*¹⁷⁷ âyete muhalif gördüğü için kabul etmemiştir.¹⁷⁸

¹⁷² Nesâî, Talak, 70.

¹⁷³ Çakın, s.244-45.

¹⁷⁴ Hadis hakkındaki yorumlar için bkz. Çakın, s.243-45.

¹⁷⁵ Dârimî, Edâhî, 18.

¹⁷⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (tsh.Ahmed Abdülalim Berduni). 3. Basım. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967, VII, 117-118.

¹⁷⁷ En'am, 8/145.

Buhârî, Amr b. Dînâr'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben, Câbir b. Zeyd'e şöyle dedim: Onlar Rasûlullah'ın ehli merkeplerin etlerini yemeyi yasakladığını iddia ediyorlar. O da şöyle dedi: el-Hakem b. Amr el-Gıfârî, Basra'da bizim yanımızda böyle diyordu; Fakat el-Bahr (okyanus gibi âlim) İbn Abbas bunu kabul etmeyerek: De ki: *"Bana vahyolunanlar arasında... Haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır"* (En'am, 8/145.) âyetini okudu.¹⁷⁹

Bu arz örneğinde ise, Kur'an'ın koyduğu bir hükme, ilave hüküm getiren rivayetin, arz yoluyla reddedildiği görülmektedir.

d. Rivâyet edilen hadisi desteklemek

Ebû Hureyre şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu *"Cemâatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi beş cüz (yâni derece) daha faziletli olur. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazında bir araya gelirler."* Sonra Ebû Hureyre: *"İsterseniz İnne Kur'âne'l-fecri kâne meşhûden (Şüphesiz fecr Kur'an'ı şâhidlidir)"* (İsrâ, 17/78.) âyetini okuyunuz, der idi.¹⁸⁰

Bu rivayette açıkça görülmektedir ki, rivayet edilen hadis Kur'an'a arz edilmek suretiyle desteklenmiştir. Özellikle Ebû Hureyre'nin yaptığı arzların buna yönelik olduğu görüyoruz.

e. Raviyi hatası ya da unutkanlığından dolayı cerhetmek

Hadis rivâyetinde bulunan ravinin hatası, unutkanlığı ya da eksikliğinden dolayı, rivâyet ettiği hadisleri Kur'an'a arz ederek raviyi cerhetmek suretiyle hadisleri tashih eden sahâbelerin başında Hz. Aişe'yi gelmektedir.

Hiz. Aişe'ye Abdullah b. Ömer'in: *"Şüphesiz ki ölen kimse, dirinin ağlaması yüzünden azâb görür."* dediği söylenmiş. Bunun üzerine Âişe şöyle demiş: *"Allah, Ebû Abdîrrahmân'a mağfiret buyursun, şüphesiz ki o, yalan söylememiştir. Lâkin unutmuştur yahut hatâ etmiştir. (Hakikat şudur ki) Resûlullah Yahudilerin (mezarı) başında ağladıkları"*

¹⁷⁸ Keleş, s.28.

¹⁷⁹ Kurtubî, s.117.

¹⁸⁰ Buhârî, Cemaat ve İmâme, 3.

bir yahudî karısının yanından geçti de: “Bunlar, ona ağlıyorlar. Hâlbuki o kabrinde azâb görüyor.” buyurdular.”¹⁸¹

Bilinmelidir ki, ailesinin ağlaması sebebiyle ölünün azap çekmesi hadisini, bir grup sahâbi rivâyet etmiştir. Hz. Ömer ve İbni Ömer onlardandır. Hz. Aîşe ise buna karşı çıkmıştır. Onun sözü de Kur'an'ın zahirine muvafıktır. Nitekim Yüce Allah: “*Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez.*”¹⁸² buyurmuştur. Aynı şekilde onun sözü, Hz. Peygamber'in bir grup ölüye ağlaması, ölülere ağlanmasına karşı çıkmaması hakkında gelen diğer hadislerle de uygundur. Yine Hz. Aîşe, yanlışlık yapıldığı hususunda kesin konuşmuştur. Burada bizim için uygun olan, hadisleri te'vil etmektir.¹⁸³

Öte yandan, Hz. Âîşe'nin, Hz. Ömer ve İbn Ömer'i hata, yanlış, unutmama, yanlış veya eksik anlama gibi zabt kusurlarıyla itham edip hadisin Kur'an'ın zâhiri ile çeliştiği iddiası tartışmalıdır. Çünkü her şeyden önce, uzlaştırma imkânı olduğu halde Kur'an'ın zâhiri mânâsını esas alarak onun açıklayıcısı konumundaki sünneti reddetmek doğru değildir. Bundan dolayı, bazı hadis bilginlerince tevâtür derecesinde sahîh görülen ve Hz. Ömer, oğlu Abdullah, kızı Hafsa, Suheyb ve Muğîre b. Şu'be olmak üzere birçok ünlü sahâbînin görüp duyduğu ve kesin ifadelerle naklettiği **tazîbü'l-meyyit** hadisini doğru bir şekilde yorumlama imkânı varken reddetmek anlamsızdır.¹⁸⁴

f. Hadisin hangi Kur'anî asla dayandığını taspit etmek

Ebû Hureyre'den, rivayetle Resûlullah den naklen onun şöyle buyurmuştur: “*Muhammed'in nefsi kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer bu ümmetten bir yahudi veya hristiyan beni iştir de sonra benimle gönderilene iman etmeden ölürse mutlaka cehennemliklerden olur.*”¹⁸⁵

Yukarıdaki hadis ile ilgili olarak Ebû Mûsâ el-Eş'ârî: Bu hadisin Kur'an'daki aslının ne olduğunu araştırdım. En sonunda şu âyeti buldum: “*Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Rabbinden bir şahit*

¹⁸¹ Müslim, Cenâiz, 27, no: 2156.

¹⁸² Necm, 53/38.

¹⁸³ Bedruddîn ez-Zerkeşî, el-İcâbe li İrâdi ma'stedrekethu Â'îşe alâ's-Sahâbe, (çev. Bünyamin Erul), Ankara: 2002. s.77,

¹⁸⁴ Emin Aşıkutlu, “Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir” Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı, 31, İstanbul: 2006, s.41-42.

¹⁸⁵ Müslim, İmân, 240.

(Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsâ'nın kitabı (Tevrat) desteklemektedir. İşte bunlar ona (Kur'an'a) inanırlar. Gruplardan her kim onu inkâr ederse, ateş onun varacağı yerdir. Ondan hiç şüphelen olmasın. Şüphesiz o, Rabbin tarafından (bildirilmiş) gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar." (Hûd, 11/17)¹⁸⁶

g. Kur'an'dan başka asıl kabul etmemek

Daha ziyade, her hadisi Kur'an'a arz ederek, Kur'an'dan bir asla dayandırmaya çalışan, olmadığı takdirde hadisi reddetmeyi seçenlerin başvurdukları bir arz nedenidir. Bu eğilim temsilcileri, ilk bakışta çok masum bir talepmiş gibi algılanabilecek olan, sanki insanları Kur'an'a davet ediyormuş izlenimini uyandıran tutumları ile aslında çok tehlikeli ve telafisi mümkün olmayan bir yolda ilerlemektedirler. Bunu da "Bize Kur'an yeter. Kur'an'ın dışındakileri bırakın. Hadislere yalan karışmıştır, doğrusu ile yanlışını ayıramayız, dinin asıl kaynağına dönelim." gibi söylemleri kullanarak yapmaktadırlar.

"Kur'an'dan onay alan söz ve fiil hadistir, Sünnet'tir. Başımızın üstünde yeri vardır. Kur'an'ın filtresinde onay almayan söz ve fiillerse Allah Rasûlü'ne iftiradır, bizim dünyamızda yeri yoktur. Bu ölçü bizzat Peygamberimiz tarafından konmuştur. Buyuruyor ki: 'Bana isnad edilen sözler çoğalacaktır. Size benden rivâyet edilip de Kur'an'a uygun olanlar bendendir. Bana isnat edilip de Kur'an'a uygun olmayanlar bana âit değildir.'"¹⁸⁷ Bu ifadeleriyle Öztürk hoca Kur'an'a Arz'la ilgili görüşlerini ortaya koymakta, ayrıca: "Benim mızrabımı vurduğum, parmağımı tuttuğum yer Kur'an'dır. Çünkü ben Kur'an'ın dışında kalan şeyin İslam olduğuna inanan bir insan değilim."¹⁸⁸ ifadeleri ile de sanki hiçbir ayırım yapmadan Kur'an'ın dışında kalan her şeyi İslam dışı kabul etmektedir. Bu bakış açısındaki çıkmaz, Kur'an'la çelişen rivâyetlerin arz yoluyla tashih edilmesi veya reddedilmesi savunmak yerine, her rivâyete –Kur'an'la çelişmeyenlere de– Kur'an'dan delil aramaktır. Bu noktada İmrân b. Husayn'in cevabını hatırlayalım. Cemâatten bir adam İmrân b. Husayn'a: "Ya Ebâ Necîd! Bize bir takım hadisler rivâyet ediyorsunuz ki, biz onların asıllarını Kur'an'da bulamıyoruz." dedi. Bunun üzerine İmrân b. Husayn kızdı ve ona: "Sen Kur'an okudun mu?" dedi. Adam "evet" dedi. İmrân: "Peki, Yatsı namazını dört, Akşam namazını

¹⁸⁶ Keleş, s.37.

¹⁸⁷ Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'daki İslâm, s.351.

¹⁸⁸ Yaşar Nuri Öztürk, I. İslâm Düşüncesi Sempozyumu, "Kur'an Dininin Evrensel Boyutları", Yayıncı Hazırlayan Mehmet Bekaroğlu, İstanbul: Beyan Yayınları, 1995, s.224.

beş, Sabah namazını iki, Öğle namazını dört, İkinci namazını dört rekât olarak Kur'an'da buldun mu?" dedi. Adam: "hayır" dedi. İmrân: "Peki bunları kimden aldınız. Bizden almadınız mı? Biz de Rasûlullah'dan aldık." dedi.¹⁸⁹

Ayrıca bu yaklaşım, art niyetli kişilerce dinin asıllarından biri olan Sünneti reddetme amacıyla kullanılabilmek imkânına sahiptir.

E. Ebû Hureyre'nin Hadisleri Arz Etmesinin Nedenleri

Yukarıdaki kısımda hadislerin Kur'an'a Arzı'nın nedenlerini arz örneklerinden yola çıkarak başlıklar halinde tespit etmeye çalışmıştık. Bu kısımda sıraladığımız arz nedenleri Ebû Hureyre'nin arzları için de geçerli olmakla birlikte, yine de Ebû Hureyre'nin yaptığı arzların kendine mahsus bazı hususiyetleri göze çarpmaktadır.

Bilindiği gibi Ebû Hureyre Hz. Peygamber'den en çok hadis rivâyet eden sahâbedir. Bu özelliğinden dolayı da kendisi hem muasırlarından bir kısmı tarafından, hem de daha sonraki dönemlerde çokça tenkit edilmiştir. Bu tenkitlerden biri ve Ebû Hureyre'nin buna cevabı ile ilgili Müslim'de yer alan bir rivâyet şu şekildedir.

Hz.Âişe Şöyle demiştir: "Ebû Hüreyre'ye şaşmaz mısın? Gelerek hücremin yanıbaşına oturdu. Peygamber'den hadîs rivâyet ediyor; bunu bana işittiriyordu. Ben nâfile namaz kılıyordum. Namazımı bitirmeden kalktı gitti. Ona yetişseydim kendisine red cevâbı verecek: — Şüphesiz ki, Resûlullah hadîsi sizin serdettiğiniz gibi serdetmezdi diyecektim." İbni Şihâb demiş ki: İbnü'l-Müseyyeb şunu söyledi. Ebû Hüreyre dedi ki: "Ebû Hureyre çok hadîs rivâyet etti diyorlar. Varılacak yer Allah'ın huzurudur. Bir de neden Muhacirlerle Ensâr onun hadîsleri gibi (çok) hadîs rivâyet etmiyorlar, diyorlar. Bunun sebebini size haber vereyim. Ensârdan olan kardeşlerimi topraklarında çalışmak meşgul ediyordu. Muhacirlerden olan kardeşlerimi de pazar yerlerindeki pazarlık işi meşgul ediyordu. Ben de boğaz tokluğuna Rasûlullah'ın hizmetine devam ediyordum. Onlar bulunmadığı vakit ben bulunuyor; onlar unuttuğu vakit ben belliyordum. Gerçekten bir gün Rasûlullah: 'Hanginiz elbisesini yayacak da benim şu hadîsimden (bir şeyler) alacak. Sonra onu göğsüne toplayacak. Muhakkak o, benden işittiği bir şeyi unutmayacaktır!' buyurdu. Hemen üzerimde bulunan bir cübbeyi yaydım. Tâ sözünü bitirinceye kadar! (bekledim). Sonra onu göğsüme topladım. O

¹⁸⁹ Suyûtî, Miftâhu'l-Cenne, s.10.

günden sonra bana söylediği bir şeyi bir daha unuamadım. Eğer Allah'ın kitabında indirdiği iki âyet olmasaydı; ebediyyen bir şey rivâyet etmezdim. 'Bizim indirdiğimiz doğru yolu ve beyyineleri gizleyenler yok mu?.. (Bakara, 2/159) buyurmuştur."¹⁹⁰

Bu ve benzeri tenkitler kanatimizce Ebû Hureyre'yi yukarıdaki arz nedenlerinden "Rivâyet Edilen Hadisi Desteklemek İçin" arz yapma konusunda daha hassas davranmaya sevketmiştir.

Çalışmamızın aslını teşkil eden "Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arz Ettiği Rivâyeller"e baktığımızda bu rivâyetlerin ortak bir noktada birleştiğini görmekteyiz. Bu ortak nokta ise, Ebû hureyre'nin Kur'an'a Arz ederek rivâyet ettiği hadislerin hemen hepsinin müşahade alanıyla, pratik yaşamla ve gündelik tatbikatlarla ilgili olmayan konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu özellikteki hadisler tabiatı gereği çok az kişi tarafından bilinmektedir. Çalışmamızı yaparken yaptığımız araştırmalarda bu kanatimizi doğrulamaktadır. Yani Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arz ederek rivâyet ettiği hadisler ya çok az kişi tarafından rivâyet edilmekte ya da sadece kendisinin rivâyet ettiği görülmektedir. Bu duruma misal teşkil edecek bir rivâyet şudur. "Ebû Hureyre şöyle dedi: Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: "Âdem çocuklarından doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytân ona dokunmuş olmasın. İşte şeytânın dokunmasından dolayıdır ki, çocuk anasından doğduğu anda feryâd ederek ağlar. Şeytânın bu dokunmasından Meryem oğlu ile annesi müstesnadır". Sonra Ebû Hureyre: "Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytândan Sana sığındırırım" (Âli İmrân, 3/36) âyetini söylerdi."¹⁹¹ Almış olduğumuz bu rivâyet Kütüb-ü Tis'a'da yalnızca Ebû Hureyre tarafından rivâyet edilmektedir. Burada da görüldüğü gibi kimsenin işitmediği ya da rivâyet etmediği bu gibi hadisleri Ebû Hureyre rivâyet ettiğinde bazen eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşılık Ebû Hureyre Kur'an'ı şahit getirmek suretiyle hem kendisini hem de rivâyetini doğrulama yoluna gitmiştir.

Netice olarak Ebû Hureyre'nin arz uygulamalarında çoğunlukla, rivâyet ettiği hadisi teyit etmek maksadıyla Kur'an'a Arz ettiğini görmekteyiz.

¹⁹⁰ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 160.

¹⁹¹ Buhârî, Ehâlisü'l-Enbiyâ, 44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÛ HUREYRE'NİN KUR'AN'A ARZ ETTİĞİ HADİSLER

I. EBÛ HUREYRE’NİN KUR’AN’A ARZ ETTİĞİ BELLİ OLANLAR

A. Sabah Namazının Cemaatle Kılınması

a. Tahriç

Ebu Hureyre’den İsrâ, 17/78. âyete arz olunarak rivâyet edilen Buhârî’de iki, Müslim’de bir ve Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde iki olmak üzere toplam beş hadis-i şerif bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « تَفْضُلُ صَلَاةِ الْجَمِيعِ صَلَاةِ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ بِخَمْسٍ وَعَشْرِينَ جُزْءًا ، وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَقْرَأُوا إِن شِئْتُمْ (إِنْ قُرَأَ الْفَجْرُ كَانَ مَشْنُودًا)

Ebû Hureyre şöyle demiştir: Ben Rasûlullah’tan işittim, şöyle buyuruyordu “Cemâatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kaldığı namazdan yirmi beş cüz (yâni derece) daha faziletli olur. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazında bir araya gelirler.” Sonra Ebû Hureyre: “İsterseniz İnne Kur’âne’l-fecri kâne meşhûden/Şübhesiz fecr Kur’an’ı şâhidlidir.” (İsrâ, 17/78.) âyetini okuyunuz, der idi.¹⁹²

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَأَبْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « فَضْلُ صَلَاةِ الْجَمِيعِ عَلَى صَلَاةِ الْوَاحِدِ خَمْسٌ وَعَشْرُونَ دَرَجَةً ، وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ » . يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ أَقْرَأُوا إِن شِئْتُمْ (وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنْ قُرَأَ الْفَجْرُ كَانَ مَشْنُودًا)

Ebû Hureyre’den rivayetle, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cemâat namazının tek kişinin namazı üzerine fadlı, yirmibeş derecedir. Gece melekleri ile gündüz melekleri de

¹⁹² Buhârî, Cemaat ve İmâme, 3.

sabah namazında birleşirler.” Ebû Hureyre: İsterseniz “Ve sabah namazını da. Çünkü sabah namazı şahidlidir.” (İsra, 17/78.) âyetini okuyunuz, der idi.¹⁹³

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « تَفْضُلُ صَلَاةٍ فِي الْجَمِيعِ عَلَى صَلَاةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً ». قَالَ « وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِنَّ شِئْنَكُمْ (وَقَرَأَنَ الْفَجْرَ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا)

Ebû Hureyre, Peygamber 'den naklen rivâyet etti. Efendimiz: “*Cemâat içinde kılınan bir namaz, kişinin yalnız kıldığı namaz üzerine yirmibeş derece daha faziletlidir.*” buyurmuş ve şunu söylemiştir: “*Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazında toplanırlar.*” Ebû Hureyre: “İsterseniz şu âyeti okuyun: “Sabah namazını da kıl! Çünkü sabah namazı şahitlidir.” (İsrâ, 17/78) demiş.¹⁹⁴

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثنا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تَفْضُلُ الصَّلَاةِ فِي الْجَمِيعِ عَلَى صَلَاةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ خَمْسًا وَعِشْرِينَ وَيَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِنَّ شِئْنَكُمْ {وَقَرَأَنَ الْفَجْرَ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا}

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط الشيخين

Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Cemâatle kılınan namaz, bir adamın yalnız başına kıldığı namazdan yirmibeş (yânı derece) daha faziletli olur. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazında bir araya gelirler.*” Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz “İnne Kur’âne’l-fecri kâne meşhûden/Şühbesiz fecr Kur’an’ı şahidlidir.” (İsrâ, 17/78) âyetini okuyunuz, der idi.

Şu’ayb el-Arnaûd: Hadisin isnadı Buhârî ve Müslim’e göre sahihtir.¹⁹⁵

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ثنا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فَضْلُ صَلَاةِ الْجَمْعِ عَلَى صَلَاةِ الْوَاحِدِ خَمْسَةٌ وَعِشْرِينَ وَتَجْتَمِعُ

¹⁹³ Buhârî, Tefsir (İsrâ), 208.

¹⁹⁴ Müslim, Fazlu Salâti’l-Cemâa’, 42.

¹⁹⁵ Ahmed b.Hanbel, II, 233, no:7185.

ملائكة الليل وملائكة النهار في صلاة الصبح قال ثم يقول أبو هريرة وأقروا إن شئتم { وقرآن الفجر إن قرآن الفجر كان مشهودا }

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط الشيخين

Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Cemâatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmibeş (yâni derece) daha faziletli olur. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabah namazında bir araya gelirler.” Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz “İnne Kur’âne’l-fecri kâne meşhûden/Şübhesiz fecr Kur’an’ı şâhidlidir.” (İsrâ, 17/78) âyetini okuyunuz, der idi.

Şu’ayb el-Arnaûd: Hadisin isnadı Buhârî ve Müslim’e göre sahihtir.¹⁹⁶

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Buhârî rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ

Ebu’l-Yemân El-Hakem b. Nâfi’ el-Behrânî el-Humsî (ö. 222/837): Künyesi ile meşhurdur. 138’de (755) Humusta doğmuştur.¹⁹⁷ Onuncu Tabakaya mensup olup, İbni Hacer’e göre sika ve sebt bir ravidir. Hadislerinin çoğunu münavele yoluyla Şuayb’dan rivâyet ettiği söylenmektedir. Kendisinden Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizi, Nesâî ve İbni Mâce hadis rivâyet etmiştir.¹⁹⁸

Şu’ayb b. Ebû Hamza el-Emevî (ö. 162/778): Yedinci tabakadan sika ve âbid bir ravidir. İbni Muî’n; onun Zührî’den hadis rivâyet edenlerin en güvenilirlerinden olduğunu söyledi. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.¹⁹⁹

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah ez-Zührî (ö. 125/742): Vefatının bu tarihten bir ya da iki sene önce olduğu da söylenmektedir. Dördüncü tabakanın önde gelen

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 266, no:7601.

¹⁹⁷ Hayruddin Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, el-A’lâm, 15. Basım, Beyrut: Dâru’l-İlim lîl Melâyi’n, 2002, II, 267.

¹⁹⁸ İbni Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, (thk. Muhammed Avvâme), Suriye: Dâru’r-Reşîd, 1986, I, 176, no:1464,

¹⁹⁹ İbni Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s.267, no:2798.

ravilerinden fakih ve hâfızdır. Celâleti ve itkanı üzerinde ittifak edilmiştir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁰⁰

Saîd b. Müseyyeb b. Hüzn b. Ebî Vehb el-Kureyşî el-Mahzumî (ö. 90/708): İkinci tabakanın büyüklerindendir. Âlimler onun hsdis rivâyetindeki güvenilirliği konusunda ittifak etmiştir. Diğer ravilerden farklı olarak onun mürseleri mürsele hadislerin en sahihi kabul edilmiştir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁰¹

Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî el-Medenî (ö. 94/712 ya da 104/722): Adının Abdullah ya da İsmail olduğu söylenmektedir. Üçüncü tabakadan sika ve müksirundan bir ravidir. Medine’de vefat etmiştir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁰²

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَأَبْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ca’fer (ö. 229/843): Onuncu tabakadan sika ve hafız bir ravidir. Müsnedi vardır. Kendisinden Buhârî ve Tirmizî hadis rivâyet etmiştir.²⁰³

Abdurrazzâk b. Hemmam b. Nâfi’ (ö. 211/826): Dokuzuncu tabakadan sika, hafız ve musannef sahibi bir ravidir. Şiilikle itham edilmişti. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁰⁴

Ma’mer b. Râşid el-Ezdî (ö. 154/770): Yedinci tabakadan Yemen’de yaşamış, sika, sebt, fazıl ancak Sâbit, A’miş ve Hişam b. Urve’den yaptığı rivâyetler tenkid edilmiştir. Elli sekiz yaşında vefat etmiştir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁰⁵

Zührî²⁰⁶

Ebu Seleme²⁰⁷

²⁰⁰ İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.506, no:6296.

²⁰¹ İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.241, no:2396.

²⁰² İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.645, no:8142.

²⁰³ İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.321, no:3585.

²⁰⁴ İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.354, no:4064.

²⁰⁵ İbni Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, s.541, no:6809.

²⁰⁶ Bilgi için bkz., s.54.

²⁰⁷ Bilgi için bkz., s.55.

Said b. Müseyyeb²⁰⁸

b-Müslim rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe el-Küfî (ö. 235/849): Onuncu tabakadan sika, hafız ve musannef türü hadis eserleri olan bir ravidir. Kendisinden Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Nesâî, İbni Mâce hadis rivâyet etmiştir.²⁰⁹

Abdû'l-A'lâ b. Abdû'l-A'lâ el-Basrî (ö. 189/804): Sekizinci tabakadan, sika bir ravidir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²¹⁰

Ma'mer²¹¹

Zühri²¹²

Said b. Müseyyeb²¹³

c-Ahmed b. Hanbel rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 290/902): On ikinci tabakadan, imam Ahmed b. Hanbel'in oğlu, sika bir ravidir. Yetmiş sene kadar yaşamıştır. Nesâî kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²¹⁴

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): Bağdat'ta dünyaya gelmiş, onuncu tabakanın başında yer alan, sika, hafız, fakih ve hüccet olan, mezhep imamlarından biridir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²¹⁵

Abdû'l-A'lâ b. Abdû'l-A'lâ el-Basrî²¹⁶

Ma'mer b. Râşit²¹⁷

²⁰⁸ Bilgi için bkz., s.55.

²⁰⁹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.320, no:3575.

²¹⁰ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.331, no:3734.

²¹¹ Bilgi için bkz., s.55.

²¹² Bilgi için bkz., s.54.

²¹³ Hakkında bilgi için bkz, s.55.

²¹⁴ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.295, no:3205.

²¹⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.84, no:96.

²¹⁶ Bilgi için bkz., s.56.

²¹⁷ Bilgi için bkz., s.55.

Zührî (Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah Ez-Zührî).²¹⁸

Said b. Müseyyeb²¹⁹

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزهري عن أبي سلمة عن أبي هريرة

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel²²⁰

Ahmed b. Hanbel²²¹

Abdurrazzâk b. Hemmam b. Nâfi'²²²

Ma'mer b. Râşit²²³

Zührî (Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah Ez-Zührî)²²⁴

Ebu Seleme b. Abdurrahmân b. Avf²²⁵

b.b. Metin

Metin tahlilinde esas aldığımız Buhârî ravâyeti.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « تَفْضُلُ صَلَاةِ الْجَمِيعِ صَلَاةُ أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا ، وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ فَاقْرَءُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا)

Buhârî'de yer alan rivâyetler arasında manaya delalet eden büyük farklar bulunmamakla birlikte, yine de bazı ufak farklılıklar mevcuttur. Metnini esas aldığımız Buhârî'nin Ebu'l-Yemân'dan aldığı birinci rivâyette (Buhârî, Cemaat ve İmâme, 3.) تفضل صلاة الجميع ifadesiyle başlayıp devam eden ilk cümle, Abdullah b. Muhammed'den aldığı ikinci rivâyette (Buhârî, Tefsir (İsrâ), 208.) فضل صلاة الجميع على صلاة الواحد خمس وعشرون درجة şeklinde yer almaktadır. Birinci metindeki جزء yerine ikinci metinde kelimesi bulunmaktadır. Yine birinci rivâyette صلاة الفجر yerine ikinci rivâyette صلاة الصبح ifadesi geçmektedir.

²¹⁸ Bilgi için bkz., s.55.

²¹⁹ Bilgi için bkz., s.78.

²²⁰ Bilgi için bkz., s.56.

²²¹ Bilgi için bkz., s.56.

²²² Bilgi için bkz., s.55.

²²³ Bilgi için bkz., s.55.

²²⁴ Bilgi için bkz., s.54.

²²⁵ Bilgi için bkz., s.55.

Rivâyetlerin sonunda hadisin metninin arz edildiği İsrâ, 17/78. âyet birinci rivâyette إن قرآن الفجر kısmından, ikinci rivâyette ise وقرآن الفجر kısmından başlamaktadır.

Müslim'in rivâyetinde de hadis metninin ilk cümlesi yukarıda vermiş olduğumuz Buhârî metninden her ne kadar mana yönünden ayrılmasa da metin bakımından farklılık göstermektedir. Müslim'de geçen rivâyetin ilk cümlesi تفضل صلاة في الجميع على صلاة الرجل وحده şeklindedir. Ayrıca bu cümleden sonraki cümle ile arasında قال ifadesi bulunmaktadır. Bu ifade Buhârî'nin rivâyetinde yer almamaktadır. Müslim'in rivâyetinde de arz olunan âyet Buhârî'nin ikinci rivâyetinde olduğu gibi وقرآن الفجر kısmından başlamaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde de konuyla ilgili olarak iki rivâyet yer almakta olup bunlardan ilki Said b. Müseyyeb tarikiyle gelen rivâyet (İbn Hanbel, II, 233, rakam:7185.)'tir. Bu rivâyette yer alan hadis metninin Buhârî'den farklı olan ilk cümlesi تفضل الصلاة في الجميع على صلاة الرجل وحده خمساً وعشرين şeklindedir. Buhârî'deki تجتمع ifadesi burada يجتمع şeklindedir. İbn Hanbel'in, Ebu Seleme tarikiyle gelen ikinci rivâyeti (İbn Hanbel, II, 266, rakam:7601.)'de تفضل صلاة الجمع على صلاة الواحد خمسة وعشرين şeklinde başlamakta olup, Buhârî'deki صلاة الفجر ifadesi burada صلاة الصبح şeklinde yer almaktadır. Ayrıca Buhârî'nin rivâyetlerinde geçen جزء ve درجة kelimeleri İbn Hanbel'in her iki rivâyetinde de yer almamaktadır. Yine bu iki rivâyette de arz olunan âyet, esas aldığımız Buhârî dışındaki rivâyetler gibi وقرآن الفجر kısmından başlamaktadır.

b.c. Değerlendirme

İncelemiş olduğumuz yukarıdaki hadislerin ravilerinin hepsi güvenilir ravilerdir ve rivâyetleri muhaddisler tarafından sahih olarak kabul edilmiştir. Ma'mer b. Raşit'in Sâbit, A'meş ve Hişam b. Urve'den yaptığı rivâyetler tenkit edilse de Zühri'den yaptığı rivâyetler sahih kabul edilmiştir. Hadislerin tariklerinin hepsi Zühri'de birleşmekte ve sened teke düşmektedir. Zühri'nin hadisi Buhârî'nin rivâyetlerinde hem Sai'd b. Müseyyeb'den hem de Ebû Seleme'den birlikte rivâyet ederken, Müslim'in rivâyetlerinde yalnızca Sai'd b. Müseyyeb'den aldığı görülmektedir.

B. Her Çocuğun İslam Fıtratı Üzerine Doğması

a. Tahric

Rum, 30/30. âyete arz edilen Buhârî'de iki, Müslim'de bir olmak üzere toplam üç Ebû Hureyre rivayeti bulunmaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ يُصَلِّي عَلَى كُلِّ مَوْلُودٍ مُتَوَقَّى وَإِنْ كَانَ لِعَيْتٍ ، مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ ، يَدَّعِي أَبَوَاهُ الْإِسْلَامَ أَوْ أَبُوهُ خَاصَّةً ، وَإِنْ كَانَتْ أُمُّهُ عَلَى غَيْرِ الْإِسْلَامِ ، إِذَا اسْتَهَلَ صَارَ حَا صُلَّى عَلَيْهِ ، وَلَا يُصَلَّى عَلَى مَنْ لَا يَسْتَهَلُّ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ سَقَطَ ، فَإِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كَانَ يُحَدِّثُ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - (فِطْرَةُ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) الْآيَةُ

İbn Şihâb ez-Zühri şöyle demiştir: Her ölen çocuğa, zina eden bir kadına âid olsa bile, cenaze namazı kılınır. Çünkü o çocuk İslâm fıtratı üzere yaratılmış olup, o fıtrat üzere doğurulmuştur. Onun anasıyla babası yâhud anası gayrı müslim olsa bile, bilhassa babası müslümân olduklarını iddia ederlerse o çocuk doğum sırasında ağlayarak doğmuş ise, ona namaz kılınır. Böyle hayât emaresi izhâr etmeyerek, yânî ağlamayarak doğan çocuğa, eksik ve haml müddeti tamam olmadan düşük bir cenîn olarak doğduğu için namaz kılınmaz. Çünkü Ebû Hureyre şu hadîsi tahdîs edip durmuştur: Peygamber şöyle buyurdu: “Her doğan çocuk muhakkak fıtrat üzere doğar. Sonra anasıyla babası onu Yahûdî yâhud Nasrânî yâhud Mecûsî yaparlar. Nasıl ki, kusursuz doğumdan her hayvan yavrusu, organları tam olarak doğar. Siz hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik birşey hisseder misiniz?” Bundan sonra Ebû Hureyre: “O hâlde sen yüzünü bir muvahhid olarak dîne, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışına hiçbir şey bedel olamaz. Bu, dimdik ayakta duran bir dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler” (er-Rûm, 30/30) âyetini söyler idi.²²⁶

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ ، هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - (فِطْرَةُ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ)

²²⁶ Buhârî, Cenâiz, 78.

İbn Şihâb ez-Zührî şöyle demiştir: Bana Ebû Seleme ibnu Abdîrrahmân haber verdi ki, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Her çocuk ancak fitrat üzere dünyâyâ getirilir. Bundan sonra anası babası (Yâhûdî ise) onu Yahûdî yaparlar, (Nasrânî ise) onu Nasrânî yaparlar, (Mecûsî ise) onu Mecûsî yaparlar. Nitekim kusursuz doğan bir hayvan yavrusu içinde siz kulağı, dudağı, burnu, ayağı kesik olanını hiç görüyor musunuz?” Bundan sonra Ebû Hureyre şu âyeti söylerdi: “O hâlde sen yüzünü bir muvahhid olarak dîne, Allah’ın o fitratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratışına (hiçbir şey) bedel olamaz. Bu, dimdik ayakta duran bir dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (er-Rûm, 30/30).²²⁷

حَدَّثَنَا حَاجِبُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ وَيَمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجِ الْبَهِيمَةُ بِهَيْمَةٍ جَمْعَاءَ هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ » ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ وَاقرءوا إن شئتم (فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ) الْآيَةِ.

Ebû Hureyre’nin rivayetine göre, Hz. Peygamber buyurdular ki: “Nasıl ki, hayvan dünyaya geldiğinde (donanımlı ve) tamdır. Onda bir eksiklik ve (yetersizlik) görür müsünüz? (Bu şekilde) her doğan çocuk da yaratılışa uygun bir (inanç potansiyelinde) doğar. Fakat ana babası, çocuğu Yahûdî, Hristiyan, Mecûsî yapar.” Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz şu âyeti okuyun! dedi. “Allah’ın insanları, üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah’ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur.” (er-Rûm, 30/30).²²⁸

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Buhârî rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ

Ebu'l-Yemân el-Hükm b. Nâfi'²²⁹

Şu'ayb b. Ebû Hamza²³⁰

²²⁷ Buhârî, Cenâiz, 78.

²²⁸ Müslim, Kader, 22.

²²⁹ Bilgi için bkz., s.54.

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb (ö. 125/742): Dördüncü tabakanın başında yer alanlardan fakih, hafız, mütkin, celalet ve itkan üzere olan bir ravidir. Vefatının H. 125 tarihinden bir veya iki sene önce olduğu da söylenmektedir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²³¹

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ

Abdân (Abdullah b. Osman b. Celbe b. Ebî Ravvâd ö. 221/835): Onuncu tabakadan sika ve hafız bir ravidir. Abdân kendisinin lakabıdır. İbni Mâce dışındaki Kütüb-ü Sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²³²

Abdullah b. Mübârek el-Mervezî (ö. 181/797): Sekizinci tabakadan sika, sebt, âlim ve cömert bir mücahittir. Bütün hayırlı hasletleri kendisinde toplamıştır. Altmış üç sene yaşamıştır. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²³³

Yunus b. Yezid b. Ebi'n-Necâd el-Eylî (ö.159/775): Yedinci tabakadan sika bir ravidir. Ancak Zühri'den yaptığı rivâyetlerde vehimli olmakla ve diğer rivâyetlerinde de hatalı olmakla tenkit edilmiştir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²³⁴

Zührî (Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah Ez-Zührî)²³⁵

Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî el-Medenî²³⁶

b-Müslim rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا حَاجِبُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ الزُّبَيْدِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Hâcib b. Velîd b. Meymûn el-E'ver (ö. 228/842): Onuncu tabakadan sadûk bir ravidir. Kendisinden Müslim ve Mâlik'in Müsned'inde Ebû Dâvud hadis rivâyet etmiştir.²³⁷

²³⁰ Bilgi için bkz., s.54.

²³¹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.506, no:6296.

²³² İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.313, no:3465.

²³³ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.320, no:3570.

²³⁴ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.614, no:7919.

²³⁵ Bilgi için bkz., s.54.

²³⁶ Bilgi için bkz., s.55.

²³⁷ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.145, no:1007.

Muhammed b. Harb el-Havlânî, (ö. 294): Dokuzuncu tabakadan sika bir ravidir. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²³⁸

ez-Zebeydî (Muhammed b. Velid b. Âmir ö. 147/764): Yedinci tabakadan, Zührî'nin talebelerinin büyüklerinden sika sebt bir ravidir. Kendisinden Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbni Mâce hadis rivâyet etmiştir.²³⁹

Zührî (Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah Ez-Zührî)²⁴⁰

Saîd b. Müseyyeb²⁴¹

b.b. Metin

Metin tahlilinde esas aldığımız Buhârî ravâyeti.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ يُصَلِّي عَلَى كُلِّ مَوْلُودٍ مُتَوَقَّى وَإِنْ كَانَ لِعَيْتَةٍ ، مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وَلِدَ عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ ، يَدَّعَى أَبَوَاهُ الْإِسْلَامَ أَوْ أَبُوهُ خَاصَّةً ، وَإِنْ كَانَتْ أُمُّهُ عَلَى غَيْرِ الْإِسْلَامِ ، إِذَا اسْتَهَلَ صَارَ حَا صُلَى عَلَيْهِ ، وَلَا يُصَلَّى عَلَى مَنْ لَا يَسْتَهَلُّ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ سَقَطَ ، فَإِنْ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كَانَ يُحَدِّثُ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ، فَأَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ أَوْ نَصْرَانِيَهُ أَوْ يَمَجَّسَانِهِ ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - (فِطْرَةُ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) الْآيَةُ

Konuyla ilgili olarak Buhârî'de iki rivâyet yer almakta olup bunlardan metnini yukarıda verdiğimiz birinci rivâyetin baş tarafında yer alan İbn Şihâb ez-Zührî'den naklen: "Her ölen çocuğa, zina eden bir kadına âid olsa bile, cenaze namazı kılınır. Çünkü o çocuk İslâm fitratı üzere yaratılmış olup, o fitrat üzere doğurulmuştur. Onun anasıyla babası yahut anası gayrı müslim olsa bile, bilhassa babası müslümân olduklarını iddia ederlerse o çocuk doğum sırasında ağlayarak doğmuş ise, ona namaz kılınır. Böyle hayat emaresi izhar etmeyerek, yani ağlamayarak doğan çocuğa, eksik ve haml müddeti tamam olmadan düşük bir cenin olarak doğduğu için namaz kılınmaz." Kısmı diğer rivâyet (Buhârî, Cenâiz, 78.)'te yer almamaktadır. Ayrıca yukarıdaki metinde yer almayan hadisin arz edildiği Rum, 30/30. âyetinin لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم kısmı, Buhârî'nin Abdân'dan aldığı ikinci rivâyet (Buhârî,

²³⁸ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.473, no:5805.

²³⁹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.511, no:6372.

²⁴⁰ Bilgi için bkz., s.54.

²⁴¹ Bilgi için bkz., s.55.

Cenâiz, 78.)'in sonundaki âyette yer almaktadır. Bunların dışında hadislerin metinlerinde başka bir farklılık gözükmemektedir.

Müslim'in Hâcib b. Velid'den aldığı rivâyet (Müslim, Kader, 22.)'in, Buhârî'den farklı olan en önemli noktası hadisin *فأبواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه* bölümüdür. Bu bölüm Buhârî'de (أو) atıf harfiyle yer alırken, Müslim'de (و) harfi atfı ile rivâyet edilmiştir. Bu durumun manaya bir tesirinin olduğu akla gelse de, bu zahîrî bir tesirdir, hadislerin ifade etmiş olduğu manalar aynıdır. Ayrıca metnin arz edildiği Rum, 30/30. âyet yukarıdaki metinde yer almayan *لا تبدل لخلق الله* kısmı ile birlikte rivâyet edilmiştir.

b.c. Değerlendirme

Konuyla ilgili hadislerin hepsi sahih hadisler olarak kabul edilmiştir. Ravileri güvenilir ravilerdir. Ancak Buhârî'nin senedinde yer alan Yunus b. Yezid b. Ebi'n-Necâd el-Eylî sika bir ravi kabul edilmekle birlikte Zühri'den yaptığı rivâyetlerde vehimli olmakla ve diğer rivâyetlerinde de hatalı olmakla tenkit edilmiştir. Bu durum da Buhârî'deki rivâyetin sıhhat bakımından tenkide açık olduğunu göstermektedir. Fakat Buhârî bu hadisi farklı bir senetle de rivâyet etmekte, bu da bize hadisin zayıf olma ihtimali olan tarikinın diğer tarikle desteklendiğini ve böylece sahih hale geldiğini göstermektedir. Buhârî de bundan dolayı Yunus b. Yezid'den gelen rivâyeti dolaylı olarak sahih (sahih li-gayrihi) kabul edip kitabına almış olabilir.

C. Cennetin Sıfatları

a. Tahric

Ebû Hureyre'nin Secde, 32/17. âyete arz ederek rivâyet ettiği iki hadisten biri Buhârî'de, diğeri de İbni Mâce'de yer almaktadır.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَعَدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ ، وَلَا أُدْنُ سَمِعَتْ ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ » . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَأُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ) . وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ اللَّهُ مِثْلَهُ . قِيلَ لِسُفْيَانَ رَوَايَةً . قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَرَأَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُرَأَتْ .

Ebû Hureyre'den tahdîs edildiği ki, Rasûlullah: “*Mukâddes ve çok yüce olan Allah: Ben iyi kullarım için göz görmedik, kulak işitmedik ve insan kalbine gelmedik birtakım nimetler hazırladım, buyurdu*” demiştir. Ebû Hureyre (bunun ardından): İsterseniz şu âyeti okuyun, demiştir: “Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.” (Secde, 32/17.) Bize Ebû'z-Zinâd, el-A'rec'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre, bundan evvel geçen hadis gibi, Rasûlullah'ın Allah şöyle buyurdu... dediğini rivâyet etmiştir. Bunda Sufyân ibn Uyeyne'ye: — Sen Peygamber'den mi, yâhud kendi içtihadından olarak mı rivâyet ediyorsun? diye soruldu. O da: — Rivâyet olmasaydı ben hangi şeyi söyleyebilirdim? dedi. Ve Ebû Muâviye, el-A'meş'ten; o da Ebû Salih'ten olmak üzere; Ebû Hureyre “Kurrâtı” şeklinde cemi' lafzıyla okudu, dedi.²⁴²

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعَدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَمِنْ بَلَاءِ مَا قَدْ أَطْلَعَكُمْ اللَّهُ عَلَيْهِ اقْرَءُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) قَالَ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَقْرَأُهَا مِنْ قُرْآنِ أَعْيُنٍ

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah şöyle buyurdu, demiştir: “Allah: Ben sâlih kullarım için hiç bir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir insanın kalbinden geçmeyen bir takım nimetler hazırladım, buyurur.” Ebû Hureyre: Cennet nimetleri hakkında bildiklerinizi bırakın, isterseniz şu âyeti okuyun, demiştir: “Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.” (Secde, 32/17.) dedi.²⁴³

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Buhârî rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Ali b. Abdullah b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî (ö. 234/848): Onuncu tabakadan olan bu ravi hadis hadis ilminde son derece güvenilir olarak kabul edilmiştir. Buhârî: hadis ilmindeki yetkinliğini övmüştür. Nesâî ise hadisteki yetkinliğini ifade ederken Allah'ın (cc) onu hadis

²⁴² Buhârî, Tefsir (Secde), 271.

²⁴³ İbn Mâce, Sıfettü'l-Cenne, 39.

rivâyet etmek için yarattığını söylemiştir. Buhârî, Tirmizi, Nesâî İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁴⁴

Süfyan b. U'yeyne b. Ebî İ'mrân (ö. 198/813): Sekizinci tabakanın başında gelenlerden sika, hafız, fakih ve hüccet imam bir ravidir. Ancak daha sonraları hıfzı değişmiştir, bazen sika ravilerden tedlis yapmaktaydı. Amr b. Dinar'dan rivâyet edenlerin en güvenilirini kabul edilmektedir. Doksan bir yaşında Recep ayında vefat etmiştir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁴⁵

Ebû'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kureysî ö. 130/747): Beşinci tabakadan sika ve fakih bir ravidir. 130/747 Tarihinden sonra vefat ettiği de söylenmektedir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁴⁶

Abdurrahmân b. Hürmüz el-E'rac (ö. 117/735): Üçüncü tabakadan sika, sebt, âlim bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁴⁷

b-Tirmizî rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe el-Kûfî²⁴⁸

Ebu Muaviye ez-Zarîrî el-Kûfî (ö. 295/907): Dokuzuncu tabakadan sika bir ravidir. A'meş'den yapılan rivâyetlerin en güvenilir ravisi olarak kabul edilmekle birlikte başkalarından yaptığı rivâyetlerde vehimli olmakla itham edilmiştir.²⁴⁹

E'meş (Süleyman b. Mihran el-Esedî ö. 147/764): Hicri 61 yılında doğmuştur. Beşinci tabakadan sika, hafız, kıratıyla tanınmış takva sahibi bir ravidir. Ancak tedlis yapmıştır. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁵⁰

Ebû Salih Bâzâm (ö. ?): Bâzân şeklinde de söylenmektedir. Üçüncü tabakadan olan bu ravinin mürsel rivâyetleri vardır bundan dolayı zayıf kabul edilir. Kendisinden Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce hadis rivâyet etmiştir.²⁵¹

²⁴⁴ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.403, no:4760.

²⁴⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.245, no:2451.

²⁴⁶ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.302, no:3302.

²⁴⁷ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.352, no:4033.

²⁴⁸ Bilgi için bkz., s.56.

²⁴⁹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.475, no:5841.

²⁵⁰ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.254, no:2615.

b.b. Metin

Metin tahlilinde esas aldığımız Buhârî ravâyeti.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -
- عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَغْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا
عَيْنٌ رَأَتْ ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ » . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَقْرَأُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ
مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ) . وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ اللَّهُ مِثْلَهُ
. قِيلَ لِسُفْيَانَ رَوَايَةٌ . قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَرَأَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُرَاتٍ

İbni Mâce'de yer alan hadis, cennet nimetlerinden genel olarak bahsetmektedir. Bu rivâyet Buhârî'den farklı olarak *وجل* *يَقُولُ اللَّهُ* şeklinde başlamaktadır. İbn Mâce hadisinin Buhârî'den farklı olan bir diğer yanı, hadisin metninden sonra *قال أبو هريرة ومن بله ما قد أطلعكم الله* ifadesinin yer almasıdır. Bu ifade İbni Mâce'de, Ebu Hureyre'nin sözü olarak rivâyet edilmekte ve âyete arz bu kısımdan sonra yapılmaktadır. Buhârî hadisinin arz âyetinde yer almayan *يَعْمَلُونَ* kısmı, İbni Mâce rivayetinde yer almaktadır. Ayrıca İbni Mâce'de metnin sonunda bulunan *قال وكان أبو هريرة يقرؤها من قرأت أعين* ifadesi ile Ebu Hureyre'nin âyette geçen "Kurrati" kelimesini "Kurrâti" şeklinde cemi' olarak okuduğu belirtilmektedir. Bu kısım da yukarıda verdiğimiz Buhârî metninde bulunmamaktadır.

b.c. Değerlendirme

Buhârî ve Tirmizî'de yer alan bu rivayetler sahih kabul edilmektedir Hadis Ebû Hureyre'den Buhârî'ye kadar her tabakada tek kişi tarafından rivâyet edilmiştir. Senette yer alan Süfyan b. Uyeyne güvenilir kabul edilmekle birlikte daha sonraları hıfzı değişmiş, bazen de sika ravilerden tedlis yapmakla tenkit edilmiştir. Ancak açıkça Ebû Hureyre tarafından Kur'an'a arz edilmediği için burada zikretmediğimiz konuyla ilgili Buhârî'de yer alan beş rivâyet birçok tarikten aktarılmaktadır. Dolayısıyla hadisin diğer rivâyetleri bu noktada Süfyan b. Uyeyne'den yapılan rivâyeti desteklemektedir. Tirmizî'nin senedinde yer alan E'meş tedlis yapmakla itham edilmiştir. Yine bu senede bulunan Ebû Salih, mürsel rivayetlerinden dolayı zayıf kabul edilen bir ravidir.

²⁵¹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.120, no:634.

D. Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın Şeytandan Korunmuş Olması

a. Tahric

Âli İmrân, 3/39. âyete arz edilen Ebû Hureyre rivayetlerinden, tespit edebildiğimiz toplam beş hadisin ikisi Buhârî'de, biri Müslim'de, ikisi de Müsned'de yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « مَا مِنْ بَنَى آدَمَ مَوْلُودٌ إِلَّا يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ ، فَيَسْتَهْلُ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ ، غَيْرَ مَرِيْمَ وَابْنِهَا » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ (وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَدُرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

Ebû Hureyre şöyle dedi: Ben Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: “Âdem çocuklarından doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytan ona dokunmuş olmasın. İşte şeytanın dokunmasından dolayıdır ki, çocuk anasından doğduğu anda feryâd ederek ağlar. Şeytanın bu dokunmasından Meryem ile oğlu İsa müstesnadır.” Sonra Ebû Hureyre: “Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytandan Sana sığındırırım” (Âli İmrân, 3/36.) âyetini söylerdi.²⁵²

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ إِلَّا وَالشَّيْطَانُ يَمَسُّهُ حِينَ يُولَدُ ، فَيَسْتَهْلُ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ إِيَّاهُ ، إِلَّا مَرِيْمَ وَابْنَهَا » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ وَاقْرَءُوا إِن شِئْنُمْ (وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَدُرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

Ebû Hureyre'den rivayet edildi ki, Peygamber şöyle buyurmuştur: “Doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytan ona dokunmuş olmasın. İşte şeytanın ona bu dokunmasından dolayı çocuk çığırarak ağlar. Şeytanın bu dokunmasından Meryem ile oğlu İsa müstesnadır.” Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz “Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytandan Sana ısmarlarım” âyetini okuyunuz, dedi. (Âl-i İmran, 3/36)²⁵³

²⁵² Buhârî, el-Enbiya, 45.

²⁵³ Buhârî, Tefsir (Âli İmrân), 60.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ إِلَّا نَحَسَّهُ الشَّيْطَانُ فَيَسْتَهْلُ صَارِخًا مِنْ نَحْسَةِ الشَّيْطَانِ إِلَّا ابْنَ مَرْيَمَ وَآمَهُ ». ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ (وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

Ebû Hureyre'den rivâyet edildi ki: Rasûlullah şöyle buyurmuşlar : “Dünyaya gelen hiç bir çocuk yoktur ki, şeytan ona dokunmasın. Çocuk şeytanın dokunmasından feryad ederek ağlar. Bundan yalnız Meryem'in oğlu ile annesi müstesnadır.” Bundan sonra Ebû Hureyre: “İsterseniz ben onu ve zürriyetini koğulmuş şeytandan sana sığındırırım.” (Âl-i İmran, 3/36.) âyetini okuyun, demiştir.²⁵⁴

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الأعلى عن معمر عن الزهري عن سعيد عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ما من مولود يولد الا نحسه الشيطان فيستهل صارخا من نحسه الشيطان الا بن مريم وأمه ثم قال أبو هريرة اقرؤوا ان شئتم { اني أعيذها بك وذريتها من الشيطان الرجيم }

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط الشيخين

Ebû Hureyre'den rivâyet edildi ki: Rasûlullah şöyle buyurmuşlar: “Dünyaya gelen hiç bir çocuk yoktur ki, şeytan ona dokunmasın. Çocuk şeytanın dokunmasından feryad ederek ağlar. Bundan yalnız Meryem'in oğlu ile annesi müstesnadır.” Bundan sonra Ebû Hureyre: “İsterseniz ben onu ve zürriyetini koğulmuş şeytandan sana sığındırırım.” (Âl-i İmran, 3/36.) âyetini okuyun, demiştir.²⁵⁵

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزهري عن بن المسيب عن أبي هريرة ان النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما من مولود الا الشيطان يمسه حين يولد فيستهل صارخا من مسه الشيطان إياه الا مريم وابنها ثم يقول أبو هريرة اقرؤوا ان شئتم {واني أعيذها بك وذريتها من الشيطان الرجيم }

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط الشيخين

²⁵⁴ Müslim, Fazâilu İsa, 40.

²⁵⁵ İbn Hanbel, II, 233, no:7182.

Siad b. Müseyyeb, Ebû Hureyre'den naklen rivâyet etti ki: Rasûlullah şöyle buyurmuşlar: “*“Doğurulan hiçbir çocuk yoktur ki, doğurulurken şeytan ona dokunmuş olmasın. İşte şeytanın ona bu dokunmasından dolayı çocuk feryad ederek ağlar. Şeytanın bu dokunmasından Meryem ile oğlu müstesnadır.”*” Sonra Ebû Hureyre: İsterseniz “Ben onu ve zürriyetini o taşlanmış şeytandan Sana ısmarlarım” (Âl-i İmran, 3/36.) âyetini okuyun, demiştir.²⁵⁶

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Buharî rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ

Ebu'l-Yemân El-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî²⁵⁷

Şu'ayb b. Ebû Hamza el-Emevî (ö. 162/778): Yedinci tabakadan sika ve âbid bir ravidir. İbni Muî'n; onun Zühri'den hadis rivâyet edenlerin en güvenilirlerinden olduğunu söyledi. Kendisinden Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı hadis rivâyet etmiştir.²⁵⁸

Zühri²⁵⁹

Said b. Müseyyeb²⁶⁰

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer²⁶¹

Abdurrazzâk b. Hemmam b. Nâfi'²⁶²

Ma'mer b. Râşid²⁶³

Zühri²⁶⁴

²⁵⁶ İbn Hanbel, II, 274, no:7694.

²⁵⁷ Bilgi için bkz., s.54.

²⁵⁸ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.267, no:2798.

²⁵⁹ Bilgi için bkz., s.54.

²⁶⁰ Bilgi için bkz., s.55.

²⁶¹ Bilgi için bkz., s.55.

²⁶² Bilgi için bkz., s.55.

²⁶³ Bilgi için bkz., s.55.

²⁶⁴ Bilgi için bkz., s.54.

Said b. Müseyyeb²⁶⁵

b-Müslim rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe el-Kûfî²⁶⁶

Abdü'l-A'lâ b. Abdü'l-A'lâ el-Basrî²⁶⁷

Ma'mer b. Râşid²⁶⁸

Zühri²⁶⁹

Said b. Müseyyeb²⁷⁰

c- Ahmed B. Hanbel rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel²⁷¹

Ahmed b. Hanbel²⁷²

Abdü'l-A'lâ b. Abdü'l-A'lâ el-Basrî²⁷³

Ma'mer b. Râşid²⁷⁴

Zühri²⁷⁵

Said b. Müseyyeb²⁷⁶

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ بَنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel²⁷⁷

Ahmed b. Hanbel²⁷⁸

²⁶⁵ Bilgi için bkz., s.55.

²⁶⁶ Bilgi için bkz., s.56.

²⁶⁷ Bilgi için bkz., s.56.

²⁶⁸ Bilgi için bkz., s.55.

²⁶⁹ Bilgi için bkz., s.54.

²⁷⁰ Bilgi için bkz., s.55.

²⁷¹ Bilgi için bkz., s.56.

²⁷² Bilgi için bkz., s.56.

²⁷³ Bilgi için bkz., s.56.

²⁷⁴ Bilgi için bkz., s.55.

²⁷⁵ Bilgi için bkz., s.54.

²⁷⁶ Bilgi için bkz., s.55.

²⁷⁷ Bilgi için bkz., s.56.

Abdurrazzâk b. Henunam b. Nâfi,²⁷⁹

Ma'mer b. Râşid²⁸⁰

Zühri²⁸¹

Said b. Müseyyeb²⁸²

b.b. Metin

Metin tahlilinde esas aldığımız Buhârî ravâyeti.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « مَا مِنْ بَنَى آدَمَ مَوْلُودٌ إِلَّا يَمْسُهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ ، فَيَسْتَهْلُ صَارِحًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ ، غَيْرَ مَرِيْمَ وَابْنِهَا ». ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ (وَإِنِّي أَعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)

Yukarıda metnine yer verdiğimiz rivâyet (Buhârî, el-Enbiyâ, 45.) ile Buhârî'nin konuyla ilgili ikinci rivâyeti (Buhârî, Tefsir “Âli İmran”, 60.) arasında bazı farklar bulunmaktadır. Metnini esas aldığımız birinci rivâyette hadis-i şerif ما من بنى آدم مولود şeklinde başlarken Buhârî'nin Abdullah b. Muhammed'den aldığı ikinci rivâyet (Buhârî, Tefsir “Âli İmran”, 60.)'inde metin ما من مولود يولد şeklinde başlamaktadır. Cümle yukarıdaki metinde إلا والشيطان يمسه حين يولد şeklinde devam ederken, ikinci rivâyette إلا والشيطان يمسه حين يولد olarak devam etmektedir. Bu iki rivâyet arasındaki en belirgin farklılık budur. Buna ilaveten ikinci rivâyette, birincide olmayan من مس الشيطان kısmından sonra إياه kelimesi bulunmaktadır. Ayrıca, esas aldığımız metinde غير مريم وابنها şeklinde geçen kısım, ikinci rivâyette مريم وابنها şeklinde yer almaktadır.

ما من مولود يولد إلا نخسه
Müslim'in rivâyetinde de hadisin metni Buhârî'den farklı olarak الشيطان şeklinde başlamaktadır. Bu metin, Buhârî'nin ikinci rivâyetine daha yakın olmakla birlikte yine de aynısı değildir. Yukarıda من مس الشيطان şeklinde bulunan metin Müslim'de من نخسة şeklindedir. Ve yine Buhârî'nin metninde غير مريم وابنها şeklinde ifade edilen kısım Müslim'de مريم وأمه olarak ifade edilmiştir.

²⁷⁸ Bilgi için bkz., s.56.

²⁷⁹ Bilgi için bkz., s.55.

²⁸⁰ Bilgi için bkz., s.55.

²⁸¹ Bilgi için bkz., s.54.

²⁸² Bilgi için bkz., s.55.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan iki rivâyetin de Buhârî'den bazı farkları vardır. Müsned'in birinci rivâyeti (Ahmed b. Hanbel, II, 233, rakam:7182.)'nin yukarıda metnini verdiğimiz Buhârî hadisinden en belirgin farkı, diğer rivâyetlerde olduğu gibi metnin başlangıç cümlesidir. Hadis-i Şerif Buhârî'de yukarıda verilen metindeki gibi başlarken, Müsned'de *مس الشيطان* şeklinde başlamaktadır. Buhârî'deki *مس الشيطان* ifadesi Müsned'in bu rivayetinde *نخسه الشيطان* şeklinde, yine Buhârî'deki *مريم وابنها* ifadesi de Müsned'de *الا بن مريم وأمه* şeklinde ifade edilmiştir. Müsned'in konuyla ilgili ikinci rivâyet (İbn Hanbel, II, 274, rakam:7694.)'ini de Buhârî'den ayıran ve bizim görebildiğimiz bazı farklılıklar şunlardır. Yukarıda ele aldığımız diğer rivâyetlerde olduğu gibi bu rivâyetin de başlangıç cümlesi Buhârî'nin başlangıcından farklı olarak *ما من مولود الا الشيطان يمسّه حين يولد* şeklinde başlamaktadır. Buhârî'de *مس الشيطان* olarak geçen metin Müsned'in bu ikinci rivâyetinde *مسّة الشيطان إياه* olarak rivâyet edilmekte ve buradaki *إياه* kelimesi Buhârî'de bulunmamaktadır. Buhârî'de *مريم وابنها* olarak bulunan ifade, Müsned'de *الا مريم وابنها* şeklinde yer almaktadır.

b.c. Değerlendirme

Hadis Ebu Hureyre'den, Said b. Müseyyeb, ondan da Zühri rivâyet etmektedir. Hadisin bütün tarikleri Zührî'de birleşmekte, senet Zührî'den titbaren teke düşmektedir. Bütün muhaddislere hadis Zühri kanalıyla aktarılsa da metinlerde farklılıklar vardır. Bu da bize hadisin lafzan değil, mânen rivâyet edildiğini göstermektedir. Hadis sahih bir hadistir. Bütün ravileri güvenilirlerdir.

E. Hz. İsa'nın Yeryüzüne Yeniden İnmesi

a. Tahric

Ebu Hureyre'nin Nisâ, 4/159. âyete arz ederek rivâyet ettiği dört hadis-i şeriften biri Buhârî'de, ikisi Müslim'de, bir diğeri de Müsned'de yer almaktadır. Bu rivâyetlerden Müslim'de yer alan 406 nolu rivâyette hadisin metni, sonrasındaki 407 nolu rivâyette ise bazı rivayet farklılıklarıyla birlikte Ebû Hureyre'nin arzı yer almaktadır.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ، لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزَلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلًا ، فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ ، وَيَقْتُلَ الْخَنَزِيرَ ، وَيَضَعَ الْحِزْيَةَ ، وَيَفِيضَ

الْمَالُ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ ، حَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ وَأَقْرَأُوا إِنْ شِئْتُمْ (وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا)

Saîd ibnu'l Müseyyeb, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini işitmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Nefsim elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, muhakkak ileride Meryem oğlu İsa sizin içinize adaletli bir hakem olarak incektir. O zaman o, salîbi kıracak, domuzu öldürecek, cizye vergisini kaldıracak, mal o kadar çoğalacak ki, hiçbir kimse mal kabul etmeyecek. Nihâyet bir tek secde dünyâ ve dünyâdaki herşeyden daha hayırlı olacaktır.*” Bunun ardından Ebû Hureyre şöyle derdi: İsterseniz şu âyeti okuyunuz: “Ehli kitâptan hiçbiri hâriç olmamak üzere, ölümünden evvel, and olsun ona (İsa'ya) mutlaka îmân edecek, o da kıyamet günü kendileri aleyhine bir şâhid olacaktır.” (Nisâ, 4/159)²⁸³

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزَلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- حَكَمًا مُقْسِطًا فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلَ الْخَزِيرَ وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ ».

İbnü'l-Müseyyeb: Ebû Hureyre'yi şöyle derken işitmiş: Rasûlullah: “*Nefsim kabza-ı kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem'in oğlu (İsa)'nın âdil bir hakem olarak aranızda inmesi ve salîbî kırarak domuzu öldürmesi, cizyeyi kaldırması, (bu suretle) mal (kapıdan) taşarak onu hiç bir kimsenin kabul etmemesi pek yakındır.*” buyurdular.²⁸⁴

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَادٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ح وَحَدَّثَنِيهِ حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي يُوسُفُ ح وَحَدَّثَنَا حَسَنُ الْخُلَوَانِيُّ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ كُلُّهُمْ عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَفِي رِوَايَةِ ابْنِ عُيَيْنَةَ « إِمَامًا مُقْسِطًا وَحَكَمًا عَدْلًا » . وَفِي رِوَايَةِ يُوسُفَ « حَكَمًا عَادِلًا » . وَلَمْ يَذْكُرْ « إِمَامًا مُقْسِطًا » . وَفِي حَدِيثِ صَالِحٍ « حَكَمًا مُقْسِطًا » كَمَا قَالَ اللَّيْثُ . وَفِي حَدِيثِهِ مِنَ الزِّيَادَةِ « وَحَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ أَقْرَأُوا إِنْ شِئْتُمْ (وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ) الْآيَةَ.

²⁸³ Buhârî, el-Enbiyâ, 50.

²⁸⁴ Müslim, İman, 242.

Bu hadisi bize Abdü'l-A'îâ b. Hammad ile Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Züheyr b. Harb da rivâyet ettiler. Dediler ki: Bize Süfyan b. Uyeyne rivâyet etti. H. Bu hadisi bana Harmeletü'bnü Yahyâ dahi rivâyet etti. (Dedi ki): Bize İbni Vehb haber verdi. Dedi ki: Bana Yunus rivâyet etti. H. Bize Hasen el-Hulvânî ile Abd b. Humeyd de, Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd'dan rivâyet ettiler. (Demiş ki): Bize Babam, Sâlih'den rivâyet etti. Bunların hepsi bu isnâdı Zühri'den rivâyet etmişler. İbn Uyeyne'nin rivâyetinde: “Adâletli bir imam ve âdil bir hakem olarak.” ifadesi vardır. Yûnus'un rivâyetinde: “Âdil bir hakem olarak.” demiş, “adaletli bir imam” ta'birini zikretmemiştir. Salih'in hadisinde ise Leys'in dediği gibi: “Adâletli bir hakem olarak.” ifâdesi mevcuttur. Onun hadisinde şu ziyade de vardır: “Ve hatta bir secdenin dünya ve mâfîha'dan daha hayırlı olması” (pek yakındır). Bundan sonra Ebû Hureyre: İsterseniz: “Ehl-i kitaptan hiç biri yoktur ki. Ölümünden evvel behemehâl ona iman etmesin!” (Nisâ, 4/159.) âyet-i kerîmesini okuyun! demiş.²⁸⁵

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد أنا سفيان عن الزهري عن حنظلة عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ينزل عيسى بن مريم فيقتل الخنزير ويمحو الصليب وتجمع له الصلاة ويعطى المال حتى لا يقبل ويضع الخراج وينزل الروحاء فيحج منها أو يعتمر أو يجمعهما قال وتلا أبو هريرة { وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمنن به قبل موته ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا } فزعم حنظلة ان أبا هريرة قال يؤمن به قبل موته عيسى فلا أدري هذا كله حديث النبي صلى الله عليه وسلم أو شيء قاله أبو هريرة

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط مسلم

Ebû Hureyre'den rivayet edildi ki, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Meryem oğlu İsa yeryüzüne iner ve domuzu öldürür, haçı kırar, namaz için insanları toplar ve malı dağıtır da kimse onu kabul etmez. Haracı kaldırır, hac, umre veya her ikisini beraber yapar.*” Ebû Hureyre: İsterseniz: “Ehl-i kitaptan hiç biri yoktur ki. Ölümünden evvel behemehâl ona iman etmesin!” (Nisâ, 4/159.) âyet-i kerîmesini okuyun! Dedi. Hanzale: “Hz. İsa'nın ölümünden önce ona iman etti.” Sözünün Hz. Peygamber'e mi yoksa Ebû Hureyre'ye mi ait olduğunu bilmediğini bu sözü Ebû Hureyre'nin söylediğini zannetti.²⁸⁶

²⁸⁵ Müslim, İman, 242.

²⁸⁶ İbn Hanbel, II, 290, no:7890.

b. Tahli

b.a. İsnad

a-Buharî rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ

İshak b. İbrahim b. Mahlet el-Hanzeli (ö. 238/852): Onuncu tabakadan sika, hafız, müctehid bir ravidir. Ebu Dâvud: Ahmed b. Hanbel'in çağdaşı olan İshak b. İbrahim'in ömrünün sonlarına doğru hafızasının biraz zayıfladığını söylemiştir. Yetmiş iki yaşında vefat etmiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizi ve Nesâî kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁷

Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahmân b. Avf ez-Zührî (ö. 208/823): Dokuzuncu tabakanın küçüklerinden Bağdat'ta yaşamış sika ve fâzıl bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁸

İbrahim b. Sa'd b. İbrahim b. Abdurrahmân b. Avf el-Kureyşî ez-Zührî (ö. 185/801): Sekizinci tabakadan sika, huccet bir ravidir. Biraz tenkit edilse de bu durum onun sikaliğine zarar vermemiştir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁸⁹

Salih b. Keysan el-Medenî Ebû Muhammed veya Ebû'l-Hâris (ö. 130/747): Hicrî 140'tan sonra vefat ettiği de söylenmektedir. Dördüncü tabakadan sika, sebt ve fakih bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁹⁰

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb (ö. 125/742): Dördüncü tabakanın başında yer alanlardan fakih, hafız, mütkın, celalet ve itkan üzere olan bir ravidir. Vefatının 125 tarihten bir veya iki sene önce olduğu da söylenmektedir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁹¹

Said b. Müseyyeb²⁹²

²⁸⁷ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.99, no:332.

²⁸⁸ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.607, no:7811.

²⁸⁹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.89, no:177.

²⁹⁰ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.273, no:2884.

²⁹¹ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.506, no:6296.

²⁹² Bilgi için bkz., s.55.

b-Müslim rivâyetlerinde yer alan râvîlerin terceme-i nâli

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ

Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarîf es-Sakafî (ö. 240/854): Onuncu tabakadan sika, sebt bir ravidir. Doksan yaşına kadar yaşamıştır. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁹³

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmî (ö. 175/791): Yedinci tabakadan sika, sebt, fakih ve imam bir ravidir. Leys b. Sa'd hadislerin yazılmasını baştan itibaren caiz gören ve hadislerin yazı ile tesbitine oldukça önem veren âlimlerdendir. Leys b. Sa'd'ın hadis öğrenme yollarından "arz"ı "semâ"dan daha üstün kabul ettiği belirtilmektedir. Bunun sebebinin ise; "semâ"da yanılabilirim, ama "arz"da yanılmam, şeklinde açıklayan Leys böylece hadis tahammülündeki hassasiyetini de ortaya koymuştur.²⁹⁴ Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁹⁵

Muhammed b. Rumh b. Muhâcir et-Tüceybî Mevlahüm el-Mısrî (ö. 242/856): Onuncu tabakadan sika, sebt bir ravidir. Müslim ve İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.²⁹⁶

Leys b. Sa'd²⁹⁷

İbn Şihâb²⁹⁸

Said b. Müseyyeb²⁹⁹

Yukarıdaki 406 nolu rivâyete bağlı olarak Müslim'in çeşitli tariklerle rivâyet farklarını ortaya koyduğu hadis senedi.

وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ح وَحَدَّثَنِيهِ حَرَمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ ح وَحَدَّثَنَا حَسَنُ الْحَلَوَانِيُّ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ كُلُّهُمْ عَنِ الزُّهْرِيِّ بِهَذَا الْإِسْنَادِ

²⁹³ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.454, no:5522.

²⁹⁴ Hasan Cirit, "Hicrî II. Asır Muhaddis ve Fakihlerinden Leys b. Sa'd, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. İstanbul, 2000. Sayı 18, s.196.

²⁹⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.464, no:5684.

²⁹⁶ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.478, no:5881.

²⁹⁷ Bilgi için bkz., s.76.

²⁹⁸ Bilgi için bkz., s.75.

²⁹⁹ Bilgi için bkz., s.55.

Abdu'l-Â'lâ b. Hammad b. Nasr el-Bâzîlî (ö. 236/850): Onuncu tabakanın büyüklerinden kendisinde beis olmayan bir ravidir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁰

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe el-Küfî³⁰¹

Züheyr b. Harb b. Şedâd (ö. 234/848): Onuncu tabakadan sika ve sebt bir ravidir. Müslim kendisinden bin'den fazla hadis rivâyet etmiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰²

Süfyan b. U'yeyne b. Ebî İ'mrân (ö. 198/813): Sekizinci tabakanın başında gelenlerden sika, hafız, fakih ve hüccet imam bir ravidir. Ancak daha sonraları hıfzı değişmiştir, bazen sika ravilerden tedlis yapmaktaydı. Amr b. Dinar'dan rivâyet edelerin en güvenilirini kabul edilmektedir. Doksan bir yaşında Recep ayında vefat etmiştir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰³

Harmele b. Yahya b. Harmele b. İ'mrân Ebû Hafs et-Tecîbî el-Mısırî (ö. 243/857 veya 244/858): Hicrî 160 yılında doğmuştur. Onbirinci tabakadan İmam Şâfi'nin talebelerinden, sadûk bir ravidir. Müslim, Nesâî, İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁴

Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî Mevlahüm Ebû Muhammed el-Mısırî (ö. 197/812): Dokuzuncu tabakadan sika, hafız, âbid bir ravidir. Yetmiş iki yaşına kadar yaşamış ve Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁵

Yunus b. Yezid³⁰⁶

el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Hezîlî Ebû Ali el-Hulâl el-Hulvânî (ö. 242/856): Onbirinci tabakadan, Mekke'de yaşamış sika, hafız ve hadis eserleri olan bir ravidir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁷

³⁰⁰ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.331, no:3730.

³⁰¹ Bilgi için bkz., s.56.

³⁰² İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.217, no:2042.

³⁰³ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.245, no:2451.

³⁰⁴ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.156, no:1175.

³⁰⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.328, no:3694.

³⁰⁶ Bilgi için bkz., s.61.

³⁰⁷ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.162, no:1262.

Abd b. Humeyd b. Nasr el-Keşî Ebû Muhammed (ö. 249/863): Onbirinci tabakadan sika, hafız bir ravidir. Kendisinden Buhârî ta'likan, Müslim ve Tirmizi hadis rivâyet etmiştir.³⁰⁸

Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd³⁰⁹

İbrahim b. Sa'd³¹⁰

Salih b. Keysan el-Medenî³¹¹

Zührî³¹²

c- Ahmed b. Hanbel rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يزيد أنا سفيان عن الزهري عن حنظلة عن أبي هريرة

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel³¹³

Ahmed b. Hanbel³¹⁴

Yezid b. Harun b. Zâzân es-Selmî (ö. 206/821): Dokuzuncu tabakadan sika, mütkün, âbit bir ravidir. Doksan yaşına yaklaşana kadar yaşamıştır. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³¹⁵

Süfyan b. Hüseyin b. Hasan Ebû Muhammed veya Ebû'l-Hasan el-Vâsıtî (ö. ?): Halife Mehdî zamanında vefat ettiği rivâyet edilir. Yedinci tabakadan sika bir ravidir. Zührî'den yaptığı rivâyetler tenkit edilmiştir. Diğer rivâyetleri ise ittifakla güvenilir kabul edilmiştir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³¹⁶

Zührî³¹⁷

Hanzale b. Ali b. el-Eska' el-Eslemî (ö. ?): Üçüncü tabakadan sika bir ravidir. Buhârî edeb-i müfret'te, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbni Mâce kedisinden hadis rivâyet etmiştir.³¹⁸

³⁰⁸ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.368, no:4266.

³⁰⁹ Bilgi için bkz., s.75.

³¹⁰ Bilgi için bkz., s.75.

³¹¹ Bilgi için bkz., s.75.

³¹² Bilgi için bkz., s.54.

³¹³ Bilgi için bkz., s.56.

³¹⁴ Bilgi için bkz., s.56.

³¹⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.606, no:7789.

³¹⁶ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.244, no:2437.

³¹⁷ Bilgi için bkz., s.54.

b.b: Metin

Metin tahlilinde esas aldığımız Buhârî ravâyeti.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ، لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزَلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلًا ، فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ ، وَيَقْتُلَ الْخَنَزِيرَ ، وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ ، وَيَفِيضَ الْمَالَ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ ، حَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا » . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ وَأَقْرَأُوا إِنْ شِئْتُمْ (وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا)

Konuyla ilgili rivâyetlerden Müslim’de yer alan iki rivâyeti incelediğimizde bunlardan Müslim’in Kuteybe b. Saîd’den aldığı ilk hadis (Müslim, İman, 242, rakam:406.) ile Abdü'l-A'lâ b. Hammâd’dan aldığı ikinci hadis (Müslim, İman, 242, rakam:407.) arasındaki farklar şu şekildedir. Öncelikle bu rivâyetler arasındaki temel fark, birinci rivâyette hadis metni tam olarak geçmekte olup, ikinci rivâyette hadisin diğer tarikleri ve bu tarikler arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Ebû Hureyre’nin arz ettiği âyet de bu ikinci rivâyette belirtildiği üzere Salih’in rivâyetinde yer almaktadır. Buradaki tahlilimizi hadisin metninin yer aldığı Müslim’in ilk rivâyetine göre yapacağız.

Her iki kaynakta (Buhârî ve Müslim) yer alan hadis metinleri birbirlerine oldukça yakın lafızlarla rivâyet edilmişlerdir. Ancak yine de bazı farklılıklar bulunmaktadır. Buhârî’deki *حكما عدلا* ifadesi Müslim’in Kuteybe b. Said’den aldığı hadis (Müslim, İman, 242, rakam:406.) metnin’de *حكما مقسطا* şeklinde bulunmaktadır. Buhârî metninde yer alan *حتى تكون* kısmı Müslim’in bu ilk rivâyetinde yer almamaktadır. Bu kısım Salih’in hadis (Müslim, İman, 242, rakam:407.)’inde ziyade olarak Ebu Hureyre’nin, hadisi arz ettiği Nisa, 4/159. âyetten önce yer almaktadır.

Konuyla ilgili Müsned’de yer alan rivâyet (İbn Hanbel, II, 290, rakam:7890.) Buhârî’nin metninden birçok yerde farklılık göstermektedir. İki metin arasındaki farkların çok olmasından dolayı, bu farklılıkları teker teker ele almak yerine İbn Hanbel’in rivâyet ettiği metnin tamamını buraya aldık. İki metin arasındaki farkın çok oluşundan dolayı, hadislerin bu şekilde karşılaştırılması, farklılıkları daha iyi bir şekilde ortaya koyacaktır.

³¹⁸ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.184, no:1584.

ينزل عيسى بن مريم فيقتل الخنزير ويمحو الصليب وتجمع له الصلاة ويعطى المال حتى لا يقبل ويضع الخراج وينزل الروحاء فيحج منها أو يعتمر أو يجمعهما قال وتلا أبو هريرة { وإن من أهل الكتاب إلا ليؤمنن به قبل موته ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا }

b.c. Değerlendirme

Hadis Ebû Hureyre'den, Saî'd b. Müseyyeb ve Hanzala, onlardan Zührî tarafından rivâyet edilmektedir. Senet Zührî'de teke düşmektedir. Hadisin Buhârî ve Müslim'deki metinleri bir birine çok yakın olduğu halde, Müsned'de yer alan metin bunlardan oldukça farklıdır. Muhtamelen tariklerin farklılığı, metne de yansımış olabilir. Hadis sahih bir hadistir. Ravileri güvenilirlerdir.

F. Akrabalık Bağlarını Koruma

a. Tahriç

Ebû Hureyre'nin Muhammed, 47/22. âyete arz ederek rivâyet ettiği hadislerden yalnızca Buhârî'nin Sahih'inde iki hadis yer almaktadır.

حدثنا خالد بن مخلد حدثنا سليمان قال حدثني معاوية بن أبي مزرع عن سعيد بن يسار عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : (خلق الله الخلق فلما فرغ منه قامت الرحم فأخذت بحقو الرحمن فقال له مه قالت هذا مقام العائذ بك من القطيعة قال ألا ترضين أن أصل من وصلك وأقطع من قطعك ؟ قالت بلى يا رب قال فذاك) . قال أبو هريرة اقرؤوا إن شئتم { فهل عسيتم إن توليتم أن تفسدوا في الأرض وتقطعوا أرحامكم }

Ebû Hureyre'den tahdîs edildi ki, Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah, halkı yarattı. Bu yaratmayı yerine getirip tamamlayınca Rahim (Hısımlık) ayağa kalktı da Rahmân 'ın (azamet) ridâsının eteğini tuttu.

Bunun üzerine Allah ona: — Ne istersin? diye sordu.

Rahim: — (Yâ Rabb!) Bu kalkışım, kesilmekten Sana sığınanın kalkmasıdır (yâni Sana sığınyorum), dedi.

Allah: —Senin hakkını tanıyıp ilgiyi devam ettirene ben de mükâfatını vermeyi sürdürmemden ve seninle ilgiyi koparana ben de mükâfat verme ilgimi kesmemden razı olurusun? buyurdu.

Rahim de: —Evet razıyım yâ Rabb, dedi.

Allah Taâlâ da: — İşte rahimle (hısımlıkla) ilgilenmeyi devam ettirenlerle, devam ettirmeyip bu ilgiyi kesip koparanların hâli böyle olacaktır, buyurdu.” Ebû Hureyre: İsterseniz şu âyeti okuyunuz, dedi: “Demek idareyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesâd çıkaracak, hısımlık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi?” ayetini okudu. (Muhammed, 47/22)³¹⁹

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُزَرِّدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ قَلَمًا فَرَعَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّجُمُ فَقَالَ مَهْ . قَالَتْ هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ . فَقَالَ أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكَ ، وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ قَالَتْ بَلَى يَا رَبِّ . قَالَ فَذَلِكَ لَكَ » . ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطَعُوا أَرْحَامَكُمْ) .

Ebû Hureyre'den tahdîs edildi ki, Rasûlullah şöyle demiştir: “Allah Taâlâ, mahlûkları yaratıp bunu tamamladığı zaman, rahim (hısımlık) ayağa kalktı.

Yüce Allah ona: — Ne dersin? buyurdu.

Rahim: — Yâ Rabb! Bu kayam ve ilticam, hısımlığı kesmekten Sana sığınmak makamıdır (Sana sığınyorum), dedi.

Yüce Allah: — Ey rahim, sen razı olmuyor musun? Seni ekleyip hakkını veren kimseye ben de ihsanımı ekleyip mükâfatını vereyim, seninle ilgiyi kesip hakkını tanımayanı ben de ilgiyi azaltıp cezalandırayım! buyurdu.

Rahim de: Evet razıyım, dedi.

Allah Taâlâ da: — İşte rahimin hakkını gözetenlerle gözetmeyenlerin hâli böyle olacaktır! buyurdu.” Bundan sonra Ebû Hureyre: “Demek, idareyi ve hâkimiyeti ele alırsanız

³¹⁹ Buhârî, Tefsir (Muhammed), 321.

hemen yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabalık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?” ayetini okudu.(Muhammed, 47/22)³²⁰

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Buhârî rivâyetlerinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي مُزَرَّةٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Halit b. Mahlet el-Kadavânî Ebu'l-Heysem el-Becî (ö. 213/828): Belirtilen tarihten sonra vefat ettiği de söylenmektedir. Onuncu tabakanın büyüklerinden sadûk, bir ravidir. Ancak Şiilikle itham edilmiş ve ferd rivâyetleri olan birisidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ancak Ebû Dâvud Malik'in Müsned'inde kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³²¹

Süleyman b. Bilal et-Temîmî Mevlâhüm Ebû Muhammed ve Ebû Eyyüb el-Medenî (ö. 177/793): Sekizinci tabakadan sika bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³²²

Muaviye b. Ebî Müzerriid Abdurrahman b. Yesâr Mevlâ Benî Hâşim el-Medenî (ö. ?): Altıncı tabakadan kendisinde beis olmayan bir ravidir. Buhârî, Müslim ve Nesâî kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³²³

Said b. Yesâr Ebu'l-Hubâb el-Medenî (ö. 117/735): Belirtilen tarihten bir sene önce vefat ettiği de söylenmektedir. Üçüncü tabakadan sika ve mütkın bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³²⁴

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي مُزَرَّةٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

İsmail b. Abdullah b. Abdullah b. Üveys b. Mâlik b. Ebû Â'mir el-Esbahî (ö. 226/840): Onuncu tabakadan sadûk bir ravidir. Hadislerin hıfzında hata etmiştir. Nesâî dışındaki Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³²⁵

³²⁰ Buhârî, Tevhid, 35.

³²¹ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.190, no:1677.

³²² İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.250, no:2539.

³²³ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.538, no:6770.

³²⁴ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.243, no:2423.

Süleyman b. Bilal³²⁶

Muaviye b. Ebi Müzerid³²⁷

Said b. Yesâr³²⁸

b.b. Metin

Metin tahliline esas aldığımız Buhârî rivâyeti.

حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي مُزَرِّدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ ، فَلَمَّا فَرَعَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّحِمُ فَأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ لَهَا مَهْ . قَالَتْ هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ . قَالَ أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكَ وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ . قَالَتْ بَلَى يَا رَبِّ . قَالَ فَذَاكَ لَكَ » . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ (فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقْطَعُوا أَرْحَامَكُمْ) .

Yukarıda verdiğimiz metinde yer alan الرحمن بحقو ifadesi, Buhârî'nin İsmail b. Abdullah'tan aldığı ikinci rivâyet (Buhârî, Tevhid, 35.)'te bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıdaki ifade de فقال لها مه şeklinde bulunmaktadır. Yukarıda metnini verdiğimiz hadiste فقال ألا ترضين şeklindeki ifade, ikinci rivâyette فقال ألا ترضين şeklindedir. Yine yukarıdaki metinde فقال ذلك şeklinde yer alan metin, Buhârî'nin ikinci rivâyetinde فقال ذلك şeklindedir. Ele aldığımız metinde hadis قال أبو هريرة اقراءوا إن شئتم ifadesiyle, ikinci rivâyette ise قال أبو هريرة اقراءوا إن شئتم ifadesiyle Kur'an'a arz edilmiştir.

b.c. Değerlendirme

Buhârî bu hadisi Hâlit b. Mahled ve İsmail b. Abdulah olmak üzere iki kişiden rivâyet etmektedir. Daha sonra senet teke düşmekte, Ebu Hureyre'den Buhârî'nin hocalarına kadar hadis hep tek kişi tarafından rivâyet edilmektedir. Halit b. Mahlet sadûk kabul edilse de, şîlik ve ferd rivâyetleri olmakla itham edilmektedir. Bu da onun adaleti konusunda, dolayısıyla hadisin sıhhati konusunda şüphe uyandırmaktadır. Ancak hadis diğer tariken herhangi bir tenkide uğramamıştır. Her iki tariki birlikte değerlendirdiğimizde hadis sahih bir hadistir. Hadisin metinleri arasında ise önemli farklılık yoktur. Muhtemelen hadisin hep aynı

³²⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.108, no:460.

³²⁶ Bilgi için bkz., s.82.

³²⁷ Bilgi için bkz., s.82.

³²⁸ Bilgi için bkz., s.82.

kişiler tarafında aktarılması meine de yansımış, ravîlerin farklılaştığı yerde rivâyette de farklılaşma meydana gelmiş olabilir.

G. Vasiyyet

a. Tahriç

Nisâ, 4/12-13. âyetlere arz edilerek Ebû Hureyre tarafından rivâyet edilen toplam dört rivâyetten Ebû Dâvud'da bir, Tirmizi'de bir, İbn Mâce'de bir ve Müsned'de de bir hadis yer almaktadır. Görüldüğü gibi bu konuda *Sahihayn*'da rivâyet bulunmamaktadır.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَدَّانِيُّ حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ وَالْمَرْأَةُ بِطَاعَةِ اللَّهِ سِتِّينَ سَنَةً ثُمَّ يَحْضُرُهُمَا الْمَوْتُ فَيُضَارَّانِ فِي الْوَصِيَّةِ فَتَجِبُ لَهُمَا النَّارُ ». قَالَ وَقَرَأَ عَلَى أَبُو هُرَيْرَةَ مِنْ هَا هُنَا (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ) حَتَّى بَلَغَ (ذَلِكَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ). قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا - يَعْنِي الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ - جَدُّ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ.

Ebû Hureyre Rasûlullah'ın: “Şübhesîz ki erkek ve kadın altmış sene Allah'a itaatle çalışıp, çabalamalardan sonra, kendilerine ölüm (vakti) gelip çatar. Bunun üzerine (mallarından birçoğunu vasiyet ederler. Yapmış oldukları bu) vasiyette (vârislerine) zarar verirler de, ateşi hak etmiş olurlar.” dediğini söyledi ve “... Bu hükümler, ölenin yapacağı vasiyyetten ya da borcundan sonradır.” (mealindeki âyet) ten “İşte büyük kurtuluş budur.” (mealindeki âyet)e kadar okudu. [Ebû Dâvûd der ki (senette geçen) el Eş'as b. Câbir, Nasr b. Ali'nin dedesidir.]³²⁹

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْظِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ وَهُوَ جَدُّ هَذَا النَّصْرِ حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ وَالْمَرْأَةُ بِطَاعَةِ اللَّهِ سِتِّينَ سَنَةً ثُمَّ يَحْضُرُهُمَا الْمَوْتُ فَيُضَارَّانِ فِي الْوَصِيَّةِ فَتَجِبُ لَهُمَا النَّارُ ». ثُمَّ قَرَأَ عَلَى أَبُو هُرَيْرَةَ (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ) إِلَى قَوْلِهِ (ذَلِكَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ) قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ. وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الَّذِي رَوَى عَنْ الْأَشْعَثِ بْنُ جَابِرٍ هُوَ جَدُّ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ الْجَهْظِيِّ.

³²⁹ Ebû Dâvud, Vesâyâ, 3.

Şehr b. Havşeb'den rivâyete göre, Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu ona aktarmıştır: “Erkek veya kadın altmış sene Allah'a itaatle meşgul olurlar ölüm gelip çatığında yaptığı vasiyette vârislerden bir kısmını zarara sokar böylece de Cehennemde düşmek o kimseye vâcib olur.” Sonra Ebû Hureyre bana Nisâ, 4/12-13 âyetini okudu: “... Bütün bunlar mirasçılar zarara uğratılmaksızın yerine getirilmelidir...” Tirmizî: Bu hadis hasen sahih garibtir. Eş'as b. Câbir'den hadis rivâyet eden Nasr b. Ali; Nasr b. Ali el Cehzamî'nin dedesidir.³³⁰

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ أَيْبَانَا مَعْمَرٌ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْخَيْرِ سَبْعِينَ سَنَةً فَإِذَا أَوْصَى حَافٍ فِي وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرِّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الشَّرِّ سَبْعِينَ سَنَةً فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرِ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَأَقْرَأُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ) إِلَى قَوْلِهِ (عَذَابٌ مُهِينٌ)

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah şöyle buyurdu, demiştir: “Şüphesiz adam yetmiş yıl hayır ehlinin amelini (ibâdetini) işler. Sonra (ölümüne yakın) vasiyyet ettiği zaman vasiyyetinde zulüm eder, böylece ameli şerle kapanır ve bu yüzden (Cehennemdeki) ateşe girer (girmeye müstehak olur). Şüphesiz (başka bir) adam yetmiş yıl şer ehlinin amelini işler. Sonra (ölümü yaklaşınca) vasiyyetini adaletli eder, böylece ameli, hayırla kapanır ve bu nedenle Cennete girer.” Ebû Hureyre: İsterseniz; “... Bu hükümler, ölenin yapacağı vasiyyetten ya da borcundan sonradır.” (mealindeki âyet) ten “İşte büyük kurtuluş budur.” (mealindeki âyet)e kadar okuyunuz dedi.”³³¹

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا معمر عن أيوب عن أشعث بن عبد الله عن شهر بن حوشب عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ان الرجل ليعمل بعمل أهل الخير سبعين سنة فإذا أوصى حاف في وصيته فيختم له بشر عمله فيدخل النار وان الرجل ليعمل بعمل أهل الشر سبعين سنة فيعدل في وصيته فيختم له بخير عمله فيدخل الجنة قال ثم يقول أبو هريرة وأقرأوا ان شئتم {تلك حدود الله} إلى قوله {فله عذاب مهين}

تعليق شعيب الأرناؤوط : إسناده ضعيف آفته شهر بن حوشب فإنه قد انفرد به وقد ضعفه غير واحد

³³⁰ Tirmizî, Vesâyâ, 2.

³³¹ İbn Mâce, Vesâyâ, 3.

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah şöyle buyurdu, demiştir: "Şüphesiz adam yetmiş yıl hayır ehlinin amelini işler. Sonra vasiyyet ettiği zaman vasiyyetinde zulüm eder, böylece ameli şerle kapanır ve bu yüzden ateşe (cehenneme) girer. Şüphesiz (başka bir) adam yetmiş yıl şer ehlinin amelini işler. Sonra vasiyyetini adaletli yapar, böylece ameli, hayırla kapanır ve bu nedenle Cennete girer." Ebû Hureyre şöyle demiştir: isterseniz; "... Bu hükümler, ölenin yapacağı vasiyyetten ya da borcundan sonradır." (mealindeki âyet) ten "İşte büyük kurtuluş budur." (mealindeki âyet)e kadar okuyunuz dedi.³³²

b. Tahlil

b.a. İsnad

a-Ebû Dâvud rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا ثَعْلَبَةُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ

Abdetübn'ü-Abdillal es-Saffâr el-Hazâî Ebû Sehl el-Basrî (ö. 258/871): Belirtilen tarihten önce vefat ettiği de söylenmektedir. On birinci tabakadan sika bir ravidir. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³³³

Abdüssamet b. Abdü'l-Vâris b. Saîd el-A'mberî Mevlâhüm et-Tenûrî (ö. 207/822): Dokuzuncu tabakadan sadûk, bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³³⁴

Nasr b. Ali b. Suhbân el-Ezdî el-Cezamî (ö. 150/767): Belirtilen tarihten önce vefat ettiği söylenmektedir. Yedinci tabakadan sika bir ravidir. Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³³⁵

Eş'as b. Abdullah b. Câbir el-Huddânî (ö. ?): Beşinci tabakadan sadûk bir ravidir. Vefat tarihi bilinmemektedir. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.³³⁶

³³² İbn Hanbel, II, 278, no: 7728.

³³³ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.369, no:4272.

³³⁴ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.356, no:4080.

³³⁵ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.561, no:7119.

³³⁶ İbni Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.113, no:527.

Şehr b. Havşeb el-Eş'a'rî eş-Şâmî (ö. 112/730): Üçüncü tabakadan çok sayıda mürsel rivâyeti olan ve aynı zamanda çok da evhamlı bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³³⁷

b-Tirmizî rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ وَهُوَ جَدُّ هَذَا النَّصْرِ حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali el-Cehzamî, (ö. 250/864): Daha sonraki bir tarihte vefat ettiği de söylenmektedir. Onuncu tabakadan sika ve sebt bir ravidir. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³³⁸

Abdüssamet b. Abdü'l-Vâris³³⁹

Nasr b. Ali³⁴⁰

Eş'as b. Abdullah b. Cabir³⁴¹

Şehr b. Havşeb³⁴²

c-İbni Mâce rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ الْأَيْبَانِيُّ مَعْمَرٌ عَنْ أَشْعَثِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

Ahmed b. el-Ezher b. Muni' Ebu'l-Ezher el-A'bdî en-Neysâburî (ö. 263/876): Onbirinci tabakadan sadûk bir ravidir. Hıfzı iyi bir raviydi, ancak yaşlandığında hadis yazmaları hafızasından daha iyi durumdaydı hafızası zayıflamıştı. Nesâî ve İbni Mâce kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁴³

Abdurrazzâk b. Hemmam b. Nâfi³⁴⁴

Ma'mer b. Râşit³⁴⁵

³³⁷ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.269, no:2830.

³³⁸ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.561, no:7120.

³³⁹ Bilgi için bkz., s.86.

³⁴⁰ Bilgi için bkz., s.86.

³⁴¹ Bilgi için bkz., s.86.

³⁴² Bilgi için bkz., s.86.

³⁴³ İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.77, no:5.

³⁴⁴ Bilgi için bkz., s.55.

³⁴⁵ Bilgi için bkz., s.55.

Eş'as b. Abdullah b. Cabir³⁴⁶

Şehr b. Havşeb³⁴⁷

d- Ahmed b. Hanbel rivâyetinde yer alan râvilerin terceme-i halleri

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا معمر عن أيوب عن أشعث بن عبد الله عن شهر بن حوشب عن أبي هريرة

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel³⁴⁸

Ahmed b. Hanbel³⁴⁹

Abdurrazzâk b. Hemmam b. Nâfi³⁵⁰

Ma'mer b. Râşit³⁵¹

Eyyüp b. Ebî Temîme Keysânî's-Sahtiyânî (ö. 131/748): Beşinci tabakadan sika, sebt, huccet bir ravidir. Büyük bir fakihtir ve altmış beş yaşına kadar ayamıştır. Kütüb-ü Sitte müelliflerinin tamamı kendisinden hadis rivâyet etmiştir.³⁵²

Eş'as b. Abdullah b. Cabir³⁵³

Şehr b. Havşeb³⁵⁴

b.b. Metin

Konuyla ilgili Buhârî ve Müslim'de hadis rivayet edilmediği için metin tahlili Ebû Dâvud'un rivayetine göre yapılacaktır. Bu dört hadisi, rivâyet edilen metinlerin birbirlerine olan yakınlıklarını dikkate alarak iki gurup halinde değerlendireceğiz. Birinci grupta Edû Dâvud ile Tirmizi'nin rivâyetlerini, ikinci grupta da İbn Mâce ile İbn Hanbel'in rivâyetlerini birlikte değerlendireceğiz.

³⁴⁶ Bilgi için bkz., s.86.

³⁴⁷ Bilgi için bkz., s.87.

³⁴⁸ Bilgi için bkz., s.56.

³⁴⁹ Bilgi için bkz., s.56.

³⁵⁰ Bilgi için bkz., s.55.

³⁵¹ Bilgi için bkz., s.55.

³⁵² İbni Hacer, *Takribu't-Tehzib*, s.117, no:605.

³⁵³ Bilgi için bkz., s.86.

³⁵⁴ Bilgi için bkz., s.86.

Birinci grup: Metin tahliline esas aldığımız Ebû Dâvud rivâyeti:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَدَّانِيُّ حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ وَالْمَرْأَةُ بِطَاعَةِ اللَّهِ سِتِّينَ سَنَةً ثُمَّ يَحْضُرُهُمَا الْمَوْتُ فَيُضَارَّانِ فِي الْوَصِيَّةِ فَتَجِبُ لَهُمَا النَّارُ ». قَالَ وَقَرَأَ عَلَى أَبُو هُرَيْرَةَ مِنْ هَا هُنَا (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ) حَتَّى بَلَغَ (ذَلِكَ الْقَوْزُ الْعَظِيمُ). قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا - يَعْنِي الْأَشْعَثُ بْنُ جَابِرٍ - جَدُّ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ.

Tirmizi'nin konuyla ilgili rivâyeti ile yukarıda metnini verdiğimiz Ebû Dâvud rivâyeti arasında Hz. Peygambere ait olan lafızlarda hiçbir farklılık yoktur. Sonrasında Ebû Dâvud'da hadisin arz edildiği âyetten önce *هنا* ifadesi yer alırken Tirmizi'de *أبو هريرة* ifadesi yer almaktadır. Hadis-i Şerif iki âyete (Nisâ, 4/12-13) arz edildiği için her iki rivâyette de âyetlerin tamamı zikredilmemiştir. Yukarıdaki metinde Nisâ/12. âyetin büyük bir bölümü ile 13. âyetin son cümlesi alınmıştır. Tirmizi'de ise 12. âyetin tamamı yer almakta olup, 13. âyetin ise yukarıdaki gibi son cümlesi zikredilmektedir. Ebû Dâvud rivayetinde âyetler arasında *بلغ حتى* ifadesi Tirmizi'de ise *إلى قوله* ifadesi bulunmaktadır.

İkinci grup: Metin tahliline esas aldığımız İbn Mâce rivâyeti.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ أَنبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ شَهْرٍ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ يَعْمَلُ أَهْلَ الْخَيْرِ سَبْعِينَ سَنَةً فَإِذَا أَوْصَى حَافٍ فِي وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِشَرٍّ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ يَعْمَلُ أَهْلَ الشَّرِّ سَبْعِينَ سَنَةً فَيَعْدِلُ فِي وَصِيَّتِهِ فَيُخْتَمُ لَهُ بِخَيْرٍ عَمَلِهِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَاقْرَءُوا إِنَّ سِتِّينَ (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ) إِلَى قَوْلِهِ (عَذَابٌ مُهِينٌ)

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivâyetin yukarıda metnini verdiğimiz İbn Mâce rivâyetinden tek farkı Nisâ, 4/13. âyetin son cümlesidir. *Müsned*'de bu cümle *فله عذاب مهين* şeklinde yer almaktadır. Bu iki rivâyet arasında da başka bir farklılık gözükmemektedir.

Yukarıda tahlillerini iki guruba ayırarak yaptığımız aynı konudaki rivâyetleri birbirinden ayıran iki temel farklılık söz konusudur. Bunlardan birincisi; birinci grupta zikrettiğimiz Ebû Dâvud ve Tirmizi rivâyetlerinde, "*ömrünün altmış yılını hayırla geçirmiş bir insanın ölüm anında vasiyetinde varislerine yapacağı adaletsizlikle öbür dünyada azaba*

uğrayacağı” haber verilmektedir. İkinci grupta yer alan İbn Mâce ve İbn Hanbel’in rivâyetlerinde ise hem yukarıdaki durum haber verilmekte, hem de bunun aksinin de olacağı yani “ömrünün yetmiş yılını şer ehlinin ameli ile geçiren kimsenin ömrünün sonunda varislerine yapacağı vasiyeti adaletli yapması neticesinde amelinin hayırla kapanıp Cennete gideceği” bildirilmektedir. İkinci farklılık ise; birinci grup rivâyetlerde altmış yıl olarak zikredilen süre ikinci grupta yetmiş yıl olarak zikredilmektedir.

b.c. Değerlendirme

Buraya kadar ele aldığımız hadisler bizzat Ebû Hureyre tarafından kendi ifadeleri ile Kur’an’a arz ettiği rivâyetlerden oluşmaktadır. Ebû Hureyre bu hadisleri Kur’an’a arz ederken çoğukez *فَاقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ / اقرءوا إِن شِئْتُمْ / وَاقرءوا إِن شِئْتُمْ* ifadelerini kullanmaktadır. Bazı hadislerde de *وتلا أبو هريرة / ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ / وَقَرَأَ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ مِنْ هَا هُنَا / ثُمَّ قَرَأَ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ* vb. cümleleri görmekteyiz. Hadisi rivâyet eden ravî bu sözleriyle, Ebû Hureyre’nin hadisi Kur’an’a arz ederek rivâyet ettiğini haber vermektedir. Bu tarzlarda rivâyet edilen ve bizim ulaşabildiğimiz yirmi beş hadis tesbit edebildik. Ancak çalışmamızın girişinde belirttiğimiz ve örneklerini burada vereceğimizi ifade ettiğimiz hadislerdeki Arz’ın Hz. Peygamber’e mi, yoksa Ebû Hureyre’ye mi ait olduğu, hadisin metninden açıkça anlaşılamayan rivâyetlere örnek olabilecek birkaç hadisi aktaracağız. Bu şekilde olan ve bizim tespit edebildiğimiz toplam otuz yedi hadisin verdiğimiz örnekler dışında kalanlarına dipnotta işaret edeceğiz.

II. KİMİN KUR’AN’A ARZ ETTİĞİ BELLİ OLMAYANLAR

Bu noktada değerlendirilen hadislerdeki arz sahibinin, Ebû Hureyre değilse, Hz. Peygamber olması ihtimalinden dolayı, bir kısım rivayetler bu şekilde diğerlerinden ayrı tutuldu. Ancak, burada ele alınan hadislerdeki arz uygulamalarına bakıldığında, bu rivayetlerin de Ebû Hureyre tarafından arz edilmiş olma ihtimalleri kuvvetlidir. Zira bu hadislerin diğerleri ile aynı konular içerisinde yer almaları, arz edilirken kullanılan yöntem ve lafızlar bu ihtimali desteklemektedir.

Bu hadislerle örnek olabilecek birkaç rivayet:

حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ
الله عنه - عَنْ النَّبِيِّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ ،
وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ ، دُخْرًا ، بَلَةً مَا أَطْلَعْتُمْ عَلَيْهِ » . ثُمَّ قَرَأَ (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ
لَهُمْ مِنْ فُرَّةٍ أَعْيُنُ جَزَاءٍ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) .

Ebû Hureyre'den rivayetle, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Yüce Allah: Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbine gelmeyen bir takım ni'metler hazırladım ki, ey mü'min kulum, sen muttali' kalındığın (yânî bildiğin) ni'metleri bırak (onlar Allah'ın gizli ni'metleri yanında çok hafiftir.)” Râvi Ebû Hureyre yâhud Peygamber, bundan sonra şu âyeti okudu: “Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfat olarak gözlerin aydın olacağı nimetlerden neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez.” (Secde, 32/17)³⁵⁵

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنِي شَرِيكُ بْنُ أَبِي نَمِرٍ أَنَّ عَطَاءَ بْنَ يَسَارٍ وَعَبْدَ
الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي عَمْرَةَ الْأَنْصَارِيَّ قَالَا سَمِعْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ - « لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي تَرُدُّهُ التَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ وَلَا اللَّقْمَةُ وَلَا اللَّقْمَتَانِ . إِنَّمَا الْمِسْكِينُ الَّذِي يَتَعَفَّفُ
وَاقْرَأُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ يَعْنِي قَوْلُهُ (لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا)

Ebû Hureyre'den tahdis edildi ki, o şöyle diyordu: Peygamber şöyle buyurdu: “Miskin, insanların verdiği bir hurma, iki hurma, bir lokma, iki lokmanın geri çevirdiği şu dilenci kişi değildir. Hakîkî miskin (kendisini geçindirecek nafakası olmadığı hâlde) insanlara el açıp istemekten çekinip iffetli kalmağa çalışan kimsedir.” İsterseniz okuyunuz. “Buhârî'nin üstadı Saîd ibn Ebî Meryem: Yüce Allah'ın şu kavlini kasdediyor, dedi: “Onlar insanlardan yüzüstülük edip birşey istemezler...” (Bakara, 2/273)³⁵⁶

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي
عَمْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَأَنَا
أَوَّلَى بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اقْرَأُوا إِنَّ شَيْئَكُمْ (النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ) فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ مَاتَ وَتَرَكَ

³⁵⁵ Buhârî, Tefsir (Secde), 1.

³⁵⁶ Buhârî, Tefsir, 48.

مَالًا فَتِيرْتُهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا ، وَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضَيَّاعًا فَلْيَأْتِنِي فَأَنَا مَوْلَاهُ » ..

Ebû Hureyre'den: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Her bir mü'mine ben muhakkak dünyâ ve âhiret işlerinde daha yakınımdır."* İsterseniz (delil için) şu âyeti okuyunuz: 'O Peygamber, mü'minlere öz nefislerinden daha yakındır.' (el-Ahzâb, 33/6) İşte bundan böyle herhangi bir mü'min ölür de mal bırakırsa, bu mala kim olurlarsa olsunlar onun asabesi mirasçı olsun. Herhangi bir mü'min de borç yâhud (fakır bir) aile bırakırsa, o da bana gelsin; ben onun velîsiyim.³⁵⁷

Verdiğimiz örneklerin dışında kalan konuyla ilgili diğer hadisler şunlardır.³⁵⁸ İlgili hadisler incelendiğinde, bunlarda da yukarıda örnek olarak verilen hadislerdeki gibi arz eden kişinin açıkça belli olmadığı görülecektir.

³⁵⁷ Buhârî, Salât, 1.

³⁵⁸ Buhârî, Sıfetu'l-Cenne, 8, Sıfetu'l-Cenne, 8, Tefsir, (Vâkıa) 1, Tefsir, (Ahzab), 1, İstikrâz, 11, Tefsir, 6, Tefsir, 2; Müslim, Cennet ve Sıfat'u Naimiha ve Ehliha, 2, Cennet ve Sıfat'u Naimiha ve Ehliha, 4, Sıfatu'l-Münâfıkın ve Ahkamuhüm, 18, Zekât, 102; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 32, Tefsiru'l-Kur'an, 56, Tefsiru'l-Kur'an, 3; Nesâî, Salât, 21, Zekât, 76; İbn Mâce, Zühd, 39; İbn Hanbel, II, 275, no: 7698, İbn Hanbel, II, 438, no: 9647, İbn Hanbel, II, 438, no: 9648, İbn Hanbel, II, 482, no: 10264, İbn Hanbel, II, 495, no: 10428, İbn Hanbel, II, 395, no: 9129, İbn Hanbel, II, 334, no: 8399, İbn Hanbel, II, 330, no: 8349, İbn Hanbel, II, 438, no: 9649; İbn Hanbel, II, 521, no: 10770, İbn Hanbel, II, 355, no: 8646, İbn Hanbel, II, 471, no: 10090; Dârimî, Rikak, 99, 105, 114.

SONUÇ

Hiz. Peygamber'den, çok değerli bir hadis mirasının bizlere kadar ulaşmasında ilk halkayı teşkil eden Ebû Hureyre'nin aynı zamanda hakkında en çok konuşulan ve eleştirilen bir ravi olduğu görölmektedir. O'nun hakkında yapılan eleştirilerin merkez noktasına kısa zamanda çok hadis rivayet etmiş olması oturtulmaktadır.

Ebû Hureyre'yi eleştirenleri iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincileri; Onun Hiz. Peygamber'in güzide bir sahâbisi olduğunu ve rivâyet ettiği hadislerle İslam'a ve müslümanlara büyük hizmetler yaptığını kabul edenlerin eleştirileri oluşturmaktadır. Bu yaklaşım sahipleri Ebû Hureyre'yi eleştirirken, insaf dairesini terk etmeyerek onun şahsiyetine dil uzatmadan insânî zafiyetlerden kaynaklanan (unutmak, yanlış işitmek, anlayamamak, yanlış anlamak vb.) hatalarını yapıcı bir üslupla eleştirmişlerdir. Bu kimselerin başında da muâsır olan sahâbe gelmektedir. Bununla birlikte Ebû Hureyre'nin, Hiz. Peygamber'in eğitiminden geçen bir sahâbî olduğunu göz ardı ederek, şahsiyetinden tutun da, hadis uydurduğuna varıncaya kadar insafsızca eleştirenler ise ikinci grupta yer alan eleştiri sahipleridir. Biz, bu eleştirileri ileri sürenlerin hakkı temsil etmediklerini ve belki bazı amaçlara hizmet ettiklerini düşünmekteyiz. Zira böyle bir şahsiyeti hadis uydurmakla itham edip, bunu kabul ettirebildiğiniz zaman Hiz. Peygamber'den günümüze kadar ulaşan İslam'ın ikinci temel kaynağını önemli ölçüde bertaraf edebilirsiniz. Bu yaklaşım sahiplerine ve düşüncelerine karşı temkinli olmak gerekir.

Eleştiriye mâruz kalmaktan ya da kimsenin işitmediğı hadisleri rivayet ediyor olmaktan dolayı Ebû Hureyre bazı rivayetlerini Kur'an'a arz ederek yapmıştır. Bu noktada *Arz* uygulamasının Hiz. Peygamber'den başlayarak, onun en yakınındaki sahâbe tarafından da bir prensip olarak kabul edilip tatbik edildiğini görmekteyiz. *Arz* uygulamasıyla, Hiz. Peygamber Kur'an ve Sünnet/Hadis'in birbirinden ayırlamacak bir bütün olduğunu ve bu iki kaynağın birbirini tamamladığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Hiz. Peygamber'den sonra Kur'an'a *Arz* uygulaması, hadiste bir metin tenkidi metodu olarak, Peygamber'e ait olan ile olmayan hadisleri tesbit etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Çalışmamızın asıl konusu olan Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği rivâyetlere baktığımızda gördük ki, bunların tamamında arzın, hadisleri desteklemek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar, Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ederek rivâyet ettiği hadislerin

sayısı toplam rivâyetlerine nisbeten az gözüксе de, onun Kur'an'a Arz yöntemini en çok kullananların başında geldiği görülmektedir.

Bilindiği gibi Ebû Hureyre Hz. Peygamber'den en çok hadis rivâyet eden sahâbîdir. Bu özelliğinden dolayı da kendisi hem muasırlarından bir kısmı tarafından, hem de daha sonraki dönemlerde çokça tenkit edilmiştir.

Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ettiği rivâyetlere baktığımızda bu rivâyetlerin ortak bir noktada birleştiğini gördük. Bu ortak nokta ise, *Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arz ederek rivâyet ettiği hadislerin hemen hepsinin müşâhede alanıyla, pratik yaşamla ve gündelik tatbikatlarla ilgili olmayan konularda yoğunlaştığı görülmektedir*. Bu özellikteki hadisler tabiatı gereği çok az kişi tarafından bilinmektedir. Çalışmamızı yaparken yaptığımız araştırmalarda bu durumu doğrulamaktadır. Yani, Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arz ederek rivâyet ettiği hadislerin ya çok az kişi tarafından rivayet edildiğini ya da sadece kendisinin rivâyet ettiğini gördük. Sadece kendisinin işittiği hadisleri rivayet ettiğinde bazen eleştirilmiş, bu eleştirilere karşılık Kur'an'ı şahit getirmek suretiyle hem kendisini hem de rivâyetini doğrulama yoluna gitmiştir.

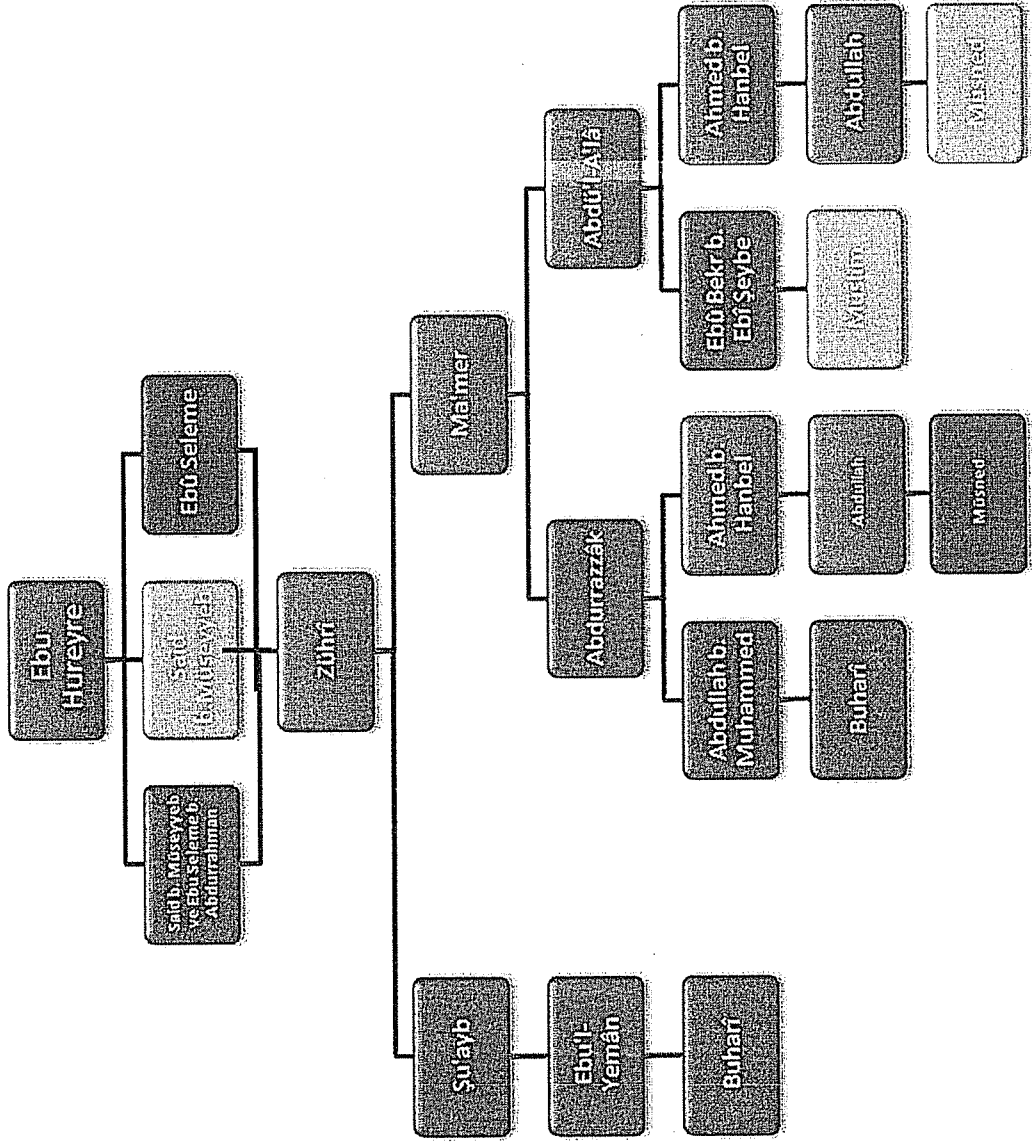
Netice olarak, Ebû Hureyre'nin bu uygulamalarında çoğunlukla, hadisi teyit etmek maksadıyla Kur'an'a Arz ettiğini açık bir şekilde gördük.

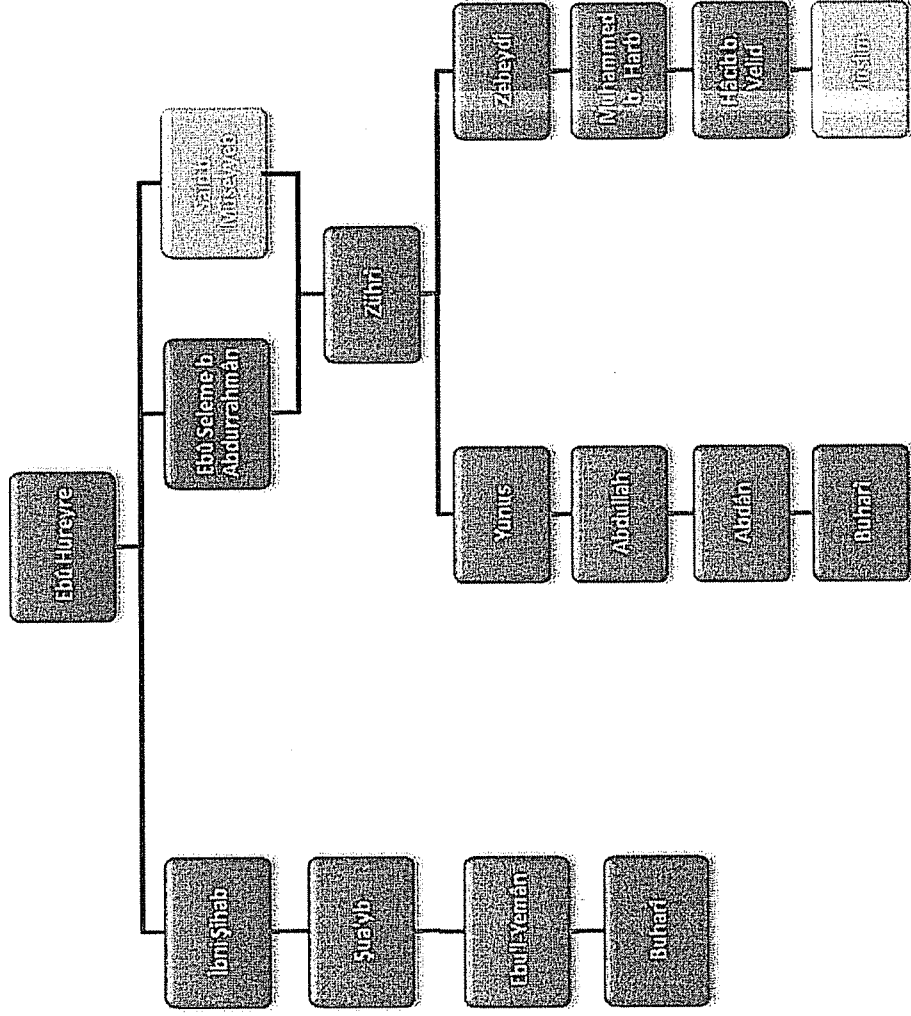
Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ederek rivâyet ettiği hadisleri tespit ederken, "*Arz'ın sâhibi/fâili*" diye isimlendirebileceğimiz bir sorunla karşılaştık. Budan dolayı tespit edebildiğimiz hadisleri "*Ebû Hureyre'nin Kur'an'a Arz Ettiği Belli Olanlar*" ve "*Kimin Kur'an'a Arz Ettiği Belli Olmayanlar*" şeklinde iki başlık altında ele aldık. Bunlardan birinci başlık altına aldığımız hadislerde arz uygulamasının açık bir şekilde Ebû Hureyre tarafından yapıldığı görülmekte iken, ikinci başlık altındaki hadislerde arzın fâili açıkça görülememekte, Hz. Peygamber tarafından mı, yoksa Ebû Hureyre tarafından mı yapıldığına dair açık bir karîne bulunmamaktadır. Kimin tarafından arz edildiği açıkça belli olmayan bu hadislerin tercüme edilirken bazı mütercimler tarafından "*Peygamber ya da Ebû Hureyre şöyle dedi*" şeklinde tercüme edildiklerini de gördük.

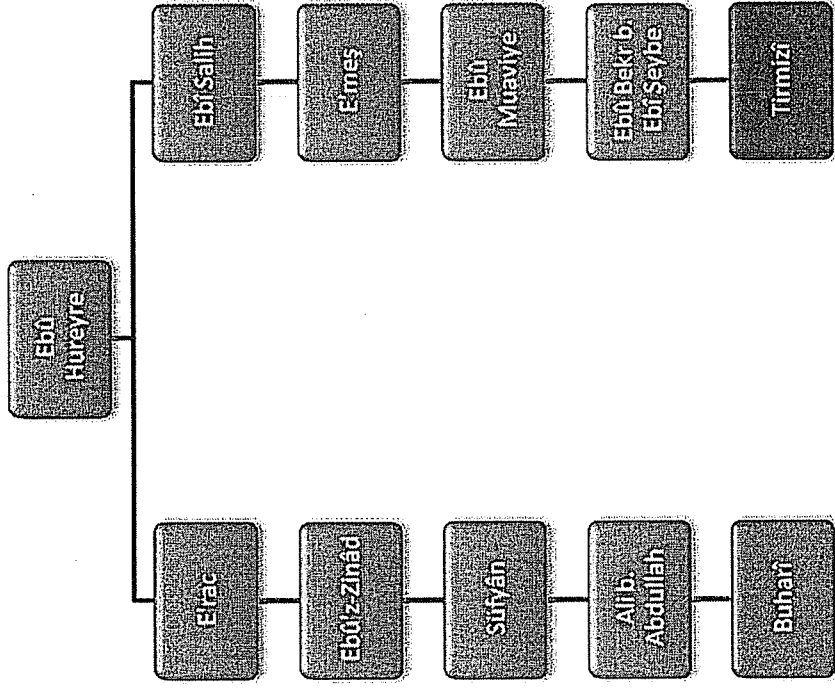
Ayrıca rivayetlerin tariklerini şema halinde birleştirdiğimiz son kısımda, Ebû Hureyre'nin Kur'an'a arz ederek rivayet ettiği hadislerin tamamının muttasıl senetlerle bize ulaştığını gördük.

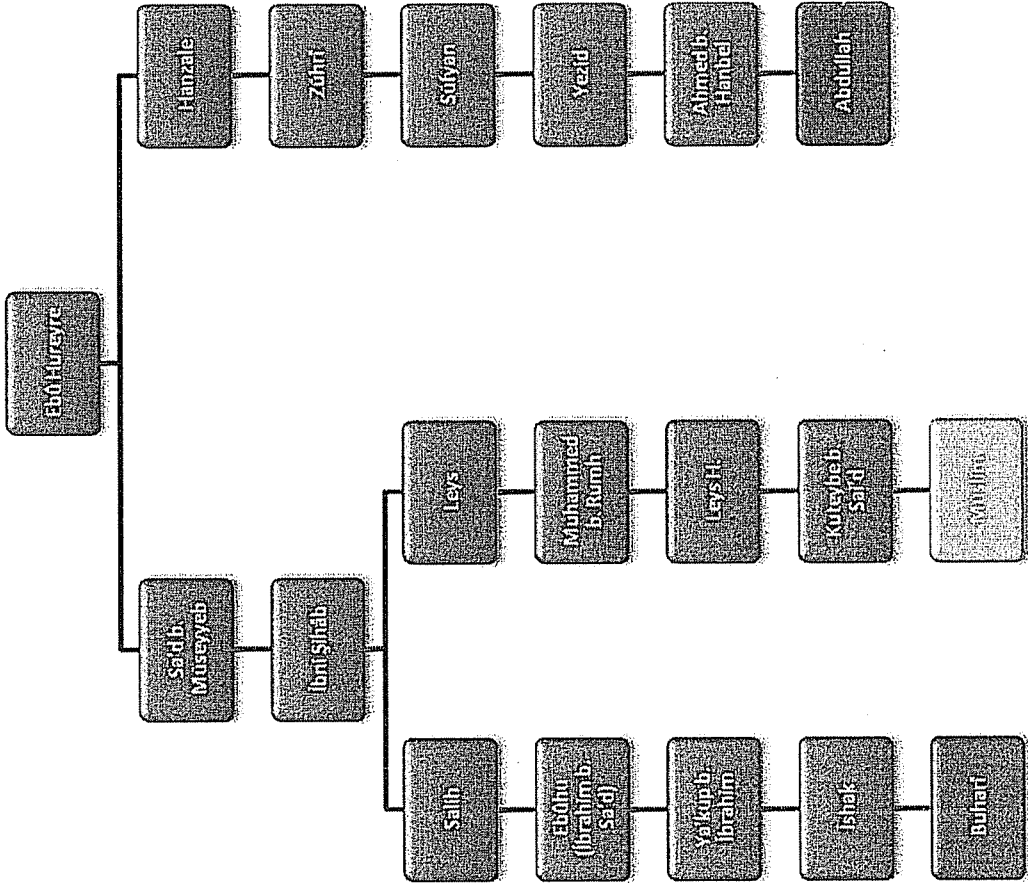
EK: HADİSLERİN BİRLEŞİK İSNAD ŞEMALARI

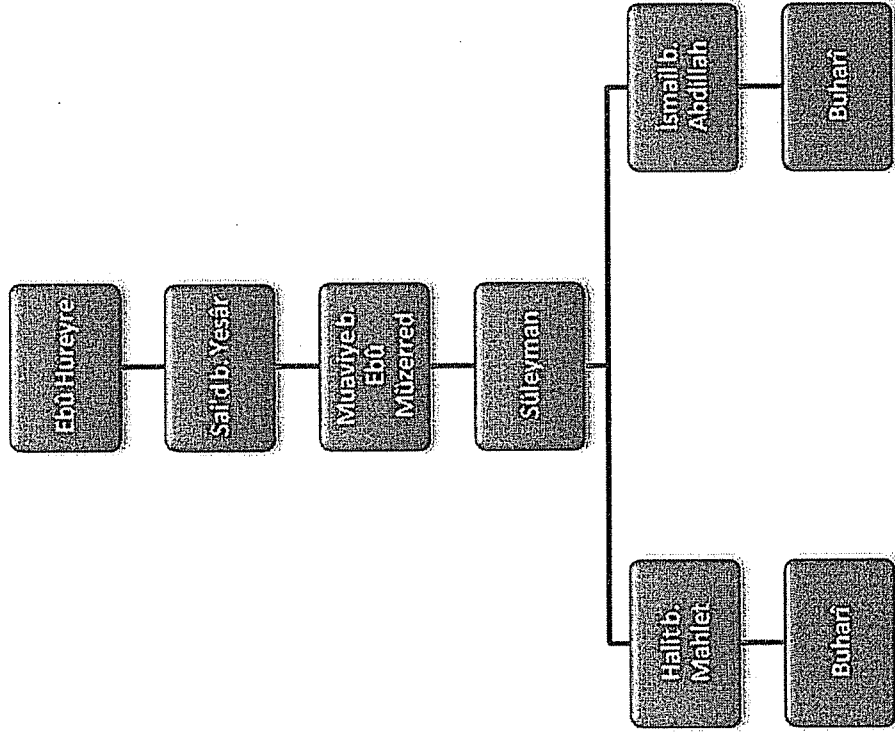
“Sabah Namazının Cemaatle Kılınması”

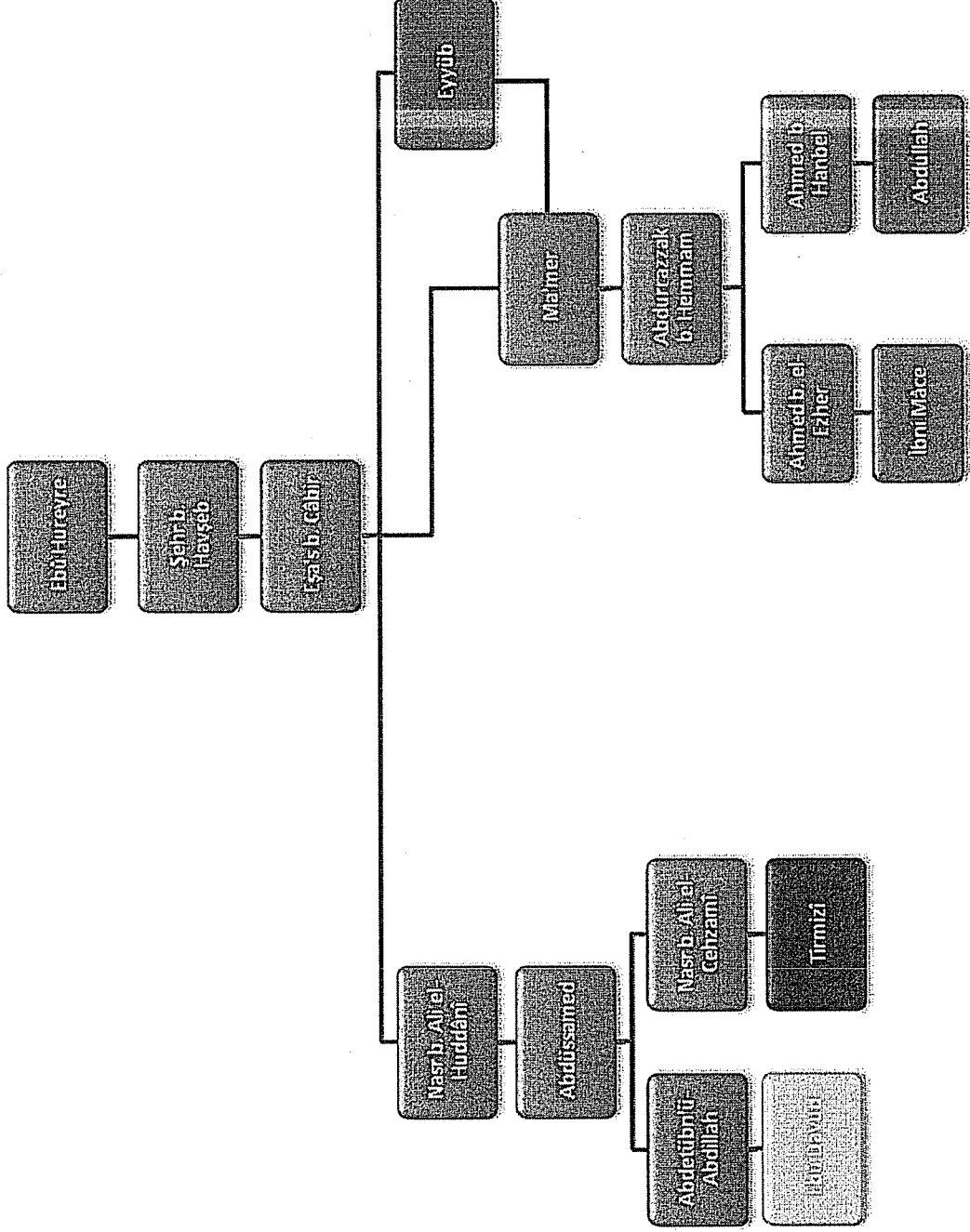

BİBLİYOGRAFYA

ALGÜL, Hüseyin. “Ezd”, **Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi**. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

ÂŞIK, Nevzat. “Ebû Hureyre’nin Hadisçiliği”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1987, Sayı 4.

ÂŞIKKUTLU, Emin. “Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir” Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. İstanbul, 2006. Sayı 31.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Ca’fî. **Sahîhu’l-Buhârî**. 4. Basım, Beyrut: Dâru İbni Kesîr, el-Yemâme, 6 Cilt, 1990.

CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsir Usûlü**, 10.Basım, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

CİRÎT, Hasan. “Hicrî II. Asır Muhaddis ve Fakihlerinden Leys b. Sa’d, İlmî Kişiliği ve Eserleri”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. İstanbul, 2000. Sayı 18.

ÇAKAN, İsmail Lütfi. **Hadis Usûlü**. 3. Basım. İstanbul: M.Ü.İ.F.Y., 1993.

ÇAKIN, Kâmil. “Hadislerin Kur’an’a Arzı Meselesi”, **A.Ü.İ.F.D.** XXXIV. Ankara, 1993.

- DÂRİMÎ* Abdullah b. Abderrahman Ebû Muhammed, **Sünenü'd-Dârimî**. (thk. Fevvez Ahmed Zümerli, Hâlid es-Sebi' Alemi), 1.Basım, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2 Cilt, 1407.Dâru'n-Nafâis, 1999.
- DEYNÜRÎ*, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim b. Kuteybe. **Uyûnu'l-Ahbâr**. Mısır: Matba'atu Dâru'l-Kütüb, 1925.
- DİMEŞKÎ*, Abdülkadir b. Bedrân el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel. (çev. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- DÜMEYNÎ*, Misfir B. Gurmullâh. **Mekâyisü nakdi mütûni's-Sünne**. (çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel). İstanbul: Kitabevi, 1997.
- EBÛ DÂVUD*, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. **Sünen-i Ebû Dâvud**. (thk. Muhammed Muhittin Abdülhamit), (talk. Kemal Yusuf el-Hût), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 4 Cilt.
- EBÛ HANİFE*, Numan b. Sabit. **el-Âlim ve'l-Muteallim**. (çev. Mustafa Öz), İstanbul: Kalem Yayınevi, 1981.
- EBÛ NUAYM*, Ahmed b. Abdillâh b. İshak İsfahani Ebû Nuaym İsfahanî. **Hilyetü'l-Evliyâ ve tabâkâtü'l-Asfiyâ**. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1932.
- EBÛ REYYE*, Mahmud. **Şeyhu'l-Madîra Ebû Hureyre**. 3. Basım. Mısır: Dâru'l Meâ'rif.
- EBÛ ZEHR*, Muhammed. **Hadis ve Hadisçiler**. (çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez), 1. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- el-A'ZAMÎ*, Muhammed Ziyâu'r-Rahmân. **es-Sahâbiyyu'l-Celîl Ebû Hureyre fî zav-i merviyâtihî**. Mektebetü'l-Gurebâi'l Eseriyye.

el-ACLŪNĪ, İsmail b. Muhammed. **Keşfu'l-Hafâ ve muzîlu'l-İlbâs annie'stehera mine'l-**

Ehâdîsi alâ elsineti'n-Nâs. 2. Basım. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1932.

el-HATÎB, Muhammed Accâc. **es-Sünne kable't-Tedvîn (Sünnetin Tesbiti).** (çev. Mehmet

Aydemir). 2. Basım. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

el-MŪSEVÎ, Abdülhüseyn Şerefüddîn. **Ebû Hureyre.** 5. Basım. Beyrut: Dârü'z-Zehra, 1986.

er-RÂZİ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Hüseyin el-Kureşi. **et-Tefsîru'l-Kebîr
mefâtihu'l-Ğayb.** Tahran.

ERTÜRK, Mustafa. **Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği).** Ankara: Fecr
Yayınları, 2005.

ESBEHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, **Hilyetü'l-Evliyâ ve tabâkâtü'l-Asfiyâ,**
Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1932.

es-SÂLİH, Subhi. **Hadis İlimleri ve Hadîs İstılahları.** (çev. Yaşar Kandemir), 3. Basım,
Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.

FAYDA, Mustafa. "İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı". **Ankara Üniversitesi İlâhiyat
Fakültesi. Yay.,** Ankara, 1982.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin. **Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'an'ı Kerim Meali.** 6. Basım.
İstanbul: Server İletişim, 2008.

GÜNER, Osman. **Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler.** İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.

HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekir. **Mecma'u'z-Zevâid.** Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.

İBN ABDİLEBER, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, **Câmiu beyâni'l-İlm ve fazlihî ve mâ**
yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

İBN ASÂKÎR, Ebû'l-Kâsım Sikaüddin Ali b. Hasan b. Hîbetullâh, **Târîhu Medîneti Dımaşk.**
"Ebû Hureyre". (thk. Yâsin Mahmûd Hatîb, Mahmûd Arnaut), Beyrut: Dâru'l-Fikr,
1998.

İBN HACER, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. **Tehzîbü't-Tehzîb**. Beyrut:
Dâru'l-Fikr, 1984.

-----, **el-İsâbe fî -Temyîzi's-Sahâbe**. (thk. Ali Muhammed el-Bicavî). Beyrut,
Dâru'l-Cil, 1412.

-----, **Takrîbu't-Tehzîb**. (thk. Muhammed Avvâme). Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986.

-----, **Nüzhetü'n-Nazar**, Mektebet-ü Mişkâh.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî. **el-Müsned**. Beyrut: Âlemü'l-
Kütüb, 1962.

İBN HAZM, ez-Zâhirî el-Endelüsî. **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**. Mısır, 1346.

İBN KESÎR, İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî. **el-Bidâye ve'n-Nihâye**. 4. Basım. Beyrut:
Mektebetü'l-Ma'ârif, 1981.

-----, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**. (thk. Sâmi b. Muhammed Selâme). 2. Basım.
Dâru'd-Tayyibe, 1999.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid Ebû Abdullah el-Kazvînî, **Sünen-ü İbn Mâce**. Muhammed
(thk. Fuad Abdülbaki). Beyrut: Dâru'l-Fikr. 2 Cilt.

İBN SA'D, Muhammed. **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**. (thk. İhsan Abbas). 1. Basım. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.

JUYNBOLL, Gautier Herald A. **Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları**. (çev. Salih Özer). Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.

KANDEMİR, Yaşar. "Ebû Hureyre", **Türkiye Diyânet İslam Ansiklopedisi**. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

KARDÂVÎ, Yusuf. **Sünneti Anlamada Yöntem**. (çev. Bünyamin Erul). 2. Basım. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1993.

KELEŞ, Ahmet. **Hadislerin Kur'an'a Arzı**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

KOÇYİĞİT, Talat. **Hadis Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1992.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an**. (trc. M. Beşir Eryarsoy), Buruç Yayınları, 2001.

MÂVERDÎ, Ebu'l Hasan. **Kitâbu'l-Hâvî'l-Kebîr**, Beyrut: Dâru'l-Fıkr.

-----, **el-Hâvî fi Fıkhi's-Şâfi'i**. 1. Basım, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.

MİZZÎ, Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. **Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-Ricâl**. (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.

MÜSLİM, b. El-Haccâc Ebu'l- Hüseyin el-Kureyşî. **Sahih-i Müslim**. (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. 5 Cilt.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmet b. Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**. (thk. Abdü'l-Fettah Ebû Ğudde). 2.Basım, Halep: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 8 Cilt, 1986.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri. **"Kur'an Dini'nin Evrensel Boyutları"**. I. İslâm Düşüncesi

Sempozyumu. Yayına Hazırlayan Mehmet Bekaroğlu. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

-----, **Kur'an'daki İslâm**. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994.

POLAT, Selahattin. **Hadis Araştırmaları**. İstanbul: İnsan Yayınları.

RAHMÂN, AFZAL, **Sîret Ansiklopedisi**. (trc. Mustafa Aykaç ve diğerleri.) 1. Basım. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1990.

RIZA, Muhammed Reşid. **"Bir Misyonerin Ebû Hureyre Hakkındaki Bazı İddiaları"**. (çev. Mucteba Uğur). Diyanet İlmî Dergi. Ankara: 1992, Sayı 2.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî. **Usûlü's-Serahsî**. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954.

SEVÜK, İsmail Habip. **Avrupa Edebiyatı ve Biz**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940.

SOFUOĞLU, Cemal. **"Hadislerin Anlaşılmasındaki Güçlükler ve Bazı Problemler"**. Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu. İzmir: 1985.

SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. **Miftâhu'l-Cenneti fî'l-İhticâci bi's-Sünneti**. el-Medînetü'l-Münevvera: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1399.

-----, **Sünnetin Dindeki Yeri**. (trc. Emin Aşıkkutlu), İstanbul: Nesil Yayınları, 2003.

ŞÂFÎ'Î, Muhammed b. İdris. **er-Risâle**. (şerh. Abdülfettâh b. Zafir Kebbare). Beyrut:

ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrahim el-Gırnatî. **el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm**. (çev. Mehmet Erdoğan). İstanbul, 1993.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed. **el-Fevâidü'l-Mecmûati fi ehâdisi'l-Mevzûâtî.**

(thk. Abdurrahman Yahya el-Ma'lemî), 3.Basım, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî 1407.

-----, **Câmiü'l-Ehâdis.** (thk. Hasan Abbas), Matbaatu Hattab.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, (thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1983.

TAYÂLISÎ, Süleyman b. Dâvut. **Müsned-ü Ebî Dâvut et-Tayâlisî.** Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, **el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî.** (thk. Ahmet Muhammed Şakir). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 5 Cilt.

UĞUR, Mücteba. **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü.** Ankara: TDV Yayınları, 1992.

ÜNAL, İsmail Hakkı. **İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu.** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.

YAZIR, M.Hamdi Elmalılı. **Hak Dini Kur'an Dili.** İstanbul: Azim Dağıtım.

YILDIRIM, Enbiya. **Hadiste Metin Tenkidi.** İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.

-----, **Hadis Meseleleri.** İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.

-----, **Hadis Problemleri.** 3. Basım. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.

YILDIRIM, Suat. **"Hadisleri Kur'an'la Karşılaştırma Meselesinin Kaynakları".** A.Ü.M. Tayyib Okiç Armağanı. Ankara, 1978.

ZEHEB'Î, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ.** Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdü'l-Azîm. **Menâhilü'l-İrfân fi ulûmi'l-Kur'an**. Beyrut: Dâru'l-

Fikr, 1996.

ZERKEŞÎ, Bedruddîn. **el-İcâbe li îrâdi ma'stedrekethu Â'îşe alâ's-Sahâbe**. (çev. Bünyamin

Erul). Ankara: 2002.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. **el-A'lâm**. 15. Basım. Beyrut:

Dâru'l-İlim lil Melâyîn, 2002.